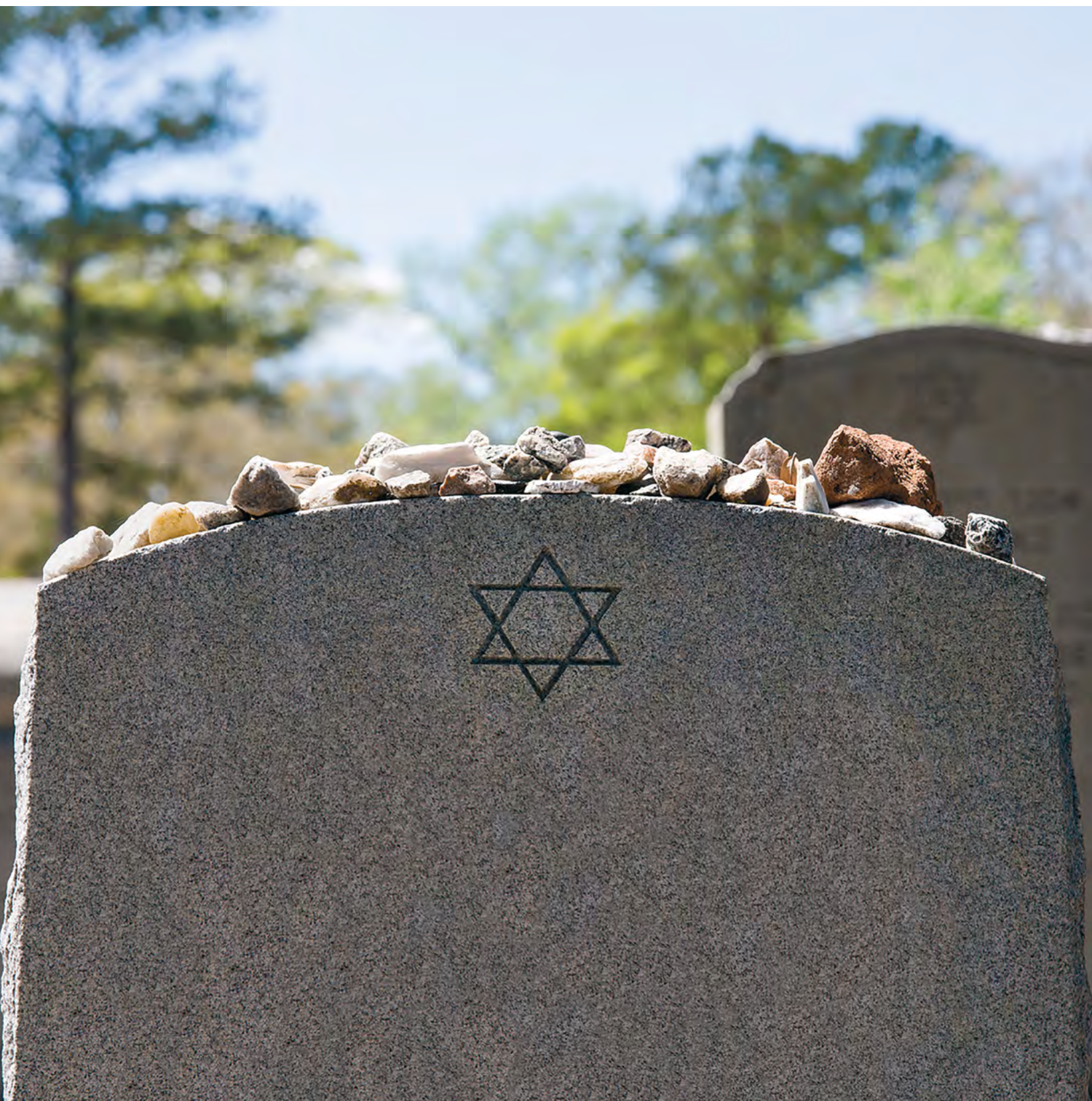

Ha-Kol

BROJ IZDANJA: 173
SIJEČANJ - VELJAČA 2022.
TEVET / ŠVAT / ADAR I 5782.

TEMA BROJA:
OSOBNJE PRIČE ŽRTAVA HOLOKAUSTA

SADRŽAJ

- 4 UVODNIK
- 5 MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA
- 9 OBILJEŽAVANJE MEĐUNARODNOG DANA SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA U OSIJEKU
- 11 VARAŽDIN SE SJEĆA ŽRTAVA HOLOKAUSTA
- 13 MENACHEM Z. ROSENSAFT: OD DINKA ŠAKIĆA DO MILANA IVKOŠIĆA ILI KAKO SE U HRVATSKOJ REVIDIRA POVIJEST
- 16 TJEDAN IZRAELA 2021.
- 19 FANIKA ZEIT-GRGURIĆ: NOVA PREDsjedNICA ŽIDOVske OPĆINE ZAGREB
- 20 LUDBREG — GRAD U KOJEM SE MANJINE CIJENE
- 21 PRVI KAMEN SPOTICANJA U KRIŽEVCIMA
- 22 IZLOŽBA RADOVA FEĐE ARONA BUČIĆA
- 23 YORAM HAZONY “VRLINA NACIONALIZMA” I PITANJE NACIONALNOG IDENTITETA
- 24 ULLA LENZE “RADIOAMATER” — PRIČA O TRI ŽIVOTA JOSEFA KLEINA
- 25 PRIČE PREŽIVJELIH HOLOKAUSTA: IZA SVAKE PRIČE STOJI IME
- 31 TRAGEDIJA OBITELJI SCHEYER
- 33 SLAVONSKOBRODSKA OBITELJ MAUTNER: PREŽIVJELI I STRADALI
- 36 ODLAZAK GRETE WEINFELD FERUŠIĆ, JEDNE O POSLJEDNJIH ZATOČENICA AUSCHWITZA
- 37 HEROINA VREMENA ZLA
- 41 ANĐEO AUSCHWITZA
- 42 HENRI KICHKA, LOGORAŠ AUSCHWITZA BROJ 177789
- 43 ZOVEM SE FREDA WINEMAN, PREŽIVJELA SAM ŽRTVA HOLOKAUSTA
- 44 PONOvNO PRONAĐENO PRIJATELJSTVO NAKON VIŠE OD OSAMDESET GODINA
- 45 EVA SE UVIJEK OSJEĆALA VOLJENOM....
- 46 DORA JE ČITAVOG ŽIVOTA BEZUSPJEŠNO TRAGALA ZA EVOM...
- 48 FRED LEBOW I SVJETSKI POZNATI NJUJORSKI MARATON
- 49 TREBAJU LI PREŽIVJELE ŽRTVE HOLOKAUSTA IMATI SVOJ DAN?
- 50 TETOVIRANJE NACISTIČKIH BROJEVA KAO SIMBOL SOLIDARNOSTI S PREŽIVJELIM ŽRTVAMA HOLOKAUSTA
- 52 ZAUSTAVLJENA DRAŽBA OPREME ZA TETOVIRANJE LOGORAŠA IZ AUSCHWITZA
- 52 KAKO JE SIMON WIESENTHAL PROSLAVIO SVOJ 90. ROĐENDAN
- 53 SALINA STEINFELD MISS HOLOKAUST PREŽIVJELIH 2021. GODINE
- 55 MILIJUN PRATITELJA NA TIKTOKU ZA PREŽIVJELU ŽRTVU HOLOKAUSTA
- 56 SEDAM PORTRETA PREŽIVJELIH ŽRTAVA HOLOKAUSTA PRINCA CHARLESA
- 56 HOLIVUDSKA DJEČJA ZVIJEZDA JEDAN JE OD ANĐELA ČUVALA ŽIDOVA
- 57 OBLJETNICA KONFERENCIJA U WANNSEEU, PREKRETNICE U “KONAČNOM RJEŠENJU ŽIDOVSKOG PITANJA”
- 59 BUNDESTAG ODAO POČAST ŽRTVAMA HOLOKAUSTA
- 59 EUROPSKI ŽIDOVSKI KONGRES ZATRAŽIO POVLAČENJE KNJIGE O ANNI FRANK
- 60 IMENA 64.440 UBIJENIH AUSTRIJSKIH ŽIDOVA NA SPOMENIKU U BEČU
- 61 IZRŠNI DIREKTOR PFIZERA DOBITNIK ŽIDOVSKOG NOBELA
- 61 HITLEROV KONJAK ZA SLAVLJE U ČAST BAR MICVE
- 62 IN MEMORIAM MARIO BEUSAN
- 63 IN MEMORIAM ISAK DRUTTER

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

PAULA REM, TOMISLAV LICHTENTHAL, MILIVOJ DRETAR, MAŠA TAUŠAN, DEAN FRIEDRICH, NIVES BEISSMANN, FRAN FRIEDRICH, NARCISA POTEŽICA, LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, JAROSLAV PECNIK, NEDA WIESLER, SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, MAJA KOBOL.

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

krajem siječnja svake godine svijet se tugom i poštovanjem sjeća žrtava Holokausta. Dan kada je 1945. godine oslobođen zloglasni logor Auschwitz-Birkenau postao je Dan sjećanja na žrtve Holokausta, kao vječni podsjetnik na to da se Holokaust nije smio dogoditi i da se nikada više nigdje i nikome ne smije ponoviti. Stoga je uvijek prvi broj Ha-Kola koji izlazi u tekućoj godini posvećen Auschwitzu i žrtvama Holokausta, kao znak dubokog pijeteta i kao obećanje da nikada, nikada nećemo zaboraviti ono što se dogodilo. Pisanje tekstova i sastavljanje tog posebnog broja težak je zadatak na svim razinama. I meni i svima onima koji pišu. Priče koje donosimo i koje bilježimo ostavljaju trag u nama. Ove godine donosimo osobne priče žrtava, jer svaka žrtva — i to se nikada ne smije zaboraviti — imala je svoje ime, snove, život. Svaka žrtva bila je nečije dijete, brat, sestra, majka, otac, djed, baka.... U ovom broju donosimo osobne priče žrtava

Holokausta, jer tragedija Holokausta bila je, uz svoju globalnu dimenziju, i vrlo osobna. Iako je sudbina svih žrtava bila teška, svaka je priča drugačija. A sve to još teže pada kada, u trenutku dok pišem ovaj uvodnik, u našoj blizini ponovno odjekuje oružje.

Žrtvama Holokausta u siječnju je odana počast u Hrvatskoj i u svijetu. Hrvatski političari su kao i svake godine dali prigodne izjave i položili vijence kod spomenika žrtvama u brojnim gradovima: Zagrebu, Puli, Osijeku, Splitu, Karlovcu, Varaždinu itd. Kao i svake godine, podsjećamo kako uz lijepe riječi očekujemo i neke konkretne poteze kao dokaz da riječi neće otići u vjetar i biti zaboravljene do sljedećeg Dana sjećanja na žrtve Holokausta. Upravo o tome govorio je i na to upozorio glavni savjetnik Svjetskog židovskog kongresa Menachem Z. Rosenhaft koji se online pridružio sudionicima tribine u Novinarskom domu u Zagrebu, u organizaciji Šoa akademije.

U proteklom razdoblju organiziran je već tradicionalno i Tjedan Izraela s brojnim događanjima, Ženska sekcija ŽOZ-a dobila je novu predsjednicu, u Križevcima je postavljen prvi kamen spoticanja a u Ludbregu je počasnom građankom proglašena Theodora Basch Klayman. U ovim neobičnim vremenima dobro se podsjetiti na to što je nacionalizam, pa vam predlažemo da pročitate knjigu izraelskog autora Yorama Hazonyja “Vrlina nacionalizma”, koju je nedavno objavila Školska knjiga. Roman “Radioamater” u izdanju Frakture bolno je lijepi roman o životu čovjeka kojem je sudbina namijenila čudan put.

Na kraju ovog broja, uz nadu da nećemo svjedočiti još jednome ratu, opraštamo se od Marija Beusana i Isaka Druttera.

*Do sljedećeg puta
Nataša Barac*

MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA

PIŠE: NATAŠA BARAC

MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA, ZAGREB

Povodom Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta ove je godine u Hrvatskoj održan cijeli niz događanja, a žrtvama Holokausta počast je odana, između ostaloga, u Zagrebu, Rijeci, Splitu, Osijeku, Varaždinu, Karlovcu, Križevcima, Puli. Hrvatski državni vrh prigodnim se riječima, kao i svake godine, prisjetio žrtava Holokausta, ističući kako se takvo zlo više ne smije

ponoviti, a hrvatski su gradovi, poput brojnih drugih u svijetu, neke od svojih znamenitosti osvjetlili natpisima “We remember”. Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta obilježava se svake godine 27. siječnja na dan kada je 1945. godine oslobođen logor Auschwitz-Birkenau.

Hrvatski Sabor je minutom šutnje odao počast žrtvama Holokausta koji

je, kako je podsjetio predsjednik Sabora Gordan Jandroković, počeo govorom mržnje, a završio djelima zla. Jandroković je napomenuo da tema ovogodišnjeg obilježavanja Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta “sjećanje, dostojanstvo i pravda” poziva na važnost iskazivanja pijeteta prema žrtvama, očuvanja povijesnih činjenica i borbu protiv njihova iskrivljavanja

Premijer Andrej Plenković se na početku sjednice hrvatske Vlade osvrnuo na Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta te kazao: “Treba se prisjetiti i zloglasnih ustaških logora, prije svega Jasenovca, to je bolan i tragičan dio hrvatske povijesti, a ustaške žrtve dio naše kulture sjećanja. Odajemo priznanje i hrvatskim Pravednicima među narodima, njih 122, koji su se hrabro oduprli zlu. Moramo razmišljati o svijetu u kojem živimo, netolerancija, govor mržnje i negiranje povijesnih činjenica prisutni su i kod nas. Takvu

retoriku politika treba jasno osuditi, a pravosudna tijela to trebaju kažnjavati. Zlo Holokausta ne smije se nikada više ponoviti niti zaboraviti”.

Predsjednik Zoran Milanović je na društvenim mrežama napisao: “Danas, obilježavajući Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta, s velikim poštovanjem se prisjećamo stradanja i neviđene patnje židovskog naroda. Najiskrenije žalimo za milijunima ubijenih ljudi. Svi zajedno trebamo nastaviti poštivati i komemorirati njihovu žrtvu. Naša je obveza, posebno prema budu-

ćim generacijama, slati poruku mira, razumijevanja i prijateljstva među narodima. #NotOnMyWatch”.

Visoka izaslanstva države i Grada Zagreba položila su vijence kod skulpture Mojsija na židovskome groblju na Mirogoju odajući tako počast žrtvama. Vijenac u spomen na žrtve zajednički su kod spomenika Mojsiju položili i izraelski veleposlanik u Republici Hrvatskoj Ilan Mor i predsjednik Židovske općine Zagreb dr. Ognjen Kraus.

U izjavi za novinare Kraus se zapitao u kakvoj to državi državi živimo kada

MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA, ZAGREB

saborski odbor raspravlja o uređenju groblja hrvatske vojske od 1941. – 1945. godine, i to uz podršku Ministarstva hrvatskih branitelja. Ponovno je podsjetio da je je 1952. počela devastacija židovskog groblja jer nije bilo nasljednika koji su za svoje umrle mogli plaćati najam za grobno mjesto.

“Takva stvar se nije dogodila nigdje u Europi, pa ni u nacističkoj Njemačkoj. To govorim u prvom redu radi toga jer ste prije mjesec dana mogli čuti da se u saborskom odboru raspravlja o uređenju groblja hrvatske vojske 1941. – 1945., nadam se da znate koja je to vojska bila, to je bila ustaška vojska”, kazao je, osvrnuvši se tako na nedavni zaključak saborskog Odbora za ratne veterane po kojemu uređenje vojnog groblja vojnika NDH ima potrebnu suglasnost Ministarstva hrvatskih branitelja, ističući da Židovi očito nemaju pravo na svoje grobno mjesto, a raspravlja se o uređivanju neke vrste spomen područja za vojsku iz NDH.

“Pa ja bih pitao ‘gdje živimo’. Pitao bih, s obzirom da je to u Saboru, i predsjednika Sabora, a isto tako bi pitao i predsjednika Vlade kako Ministarstvo to može podržavati. Bio je dogovor da se vidimo u rujnu. Prošla su četiri mjeseca, u studenome sam uputio pismo predsjedniku Vlade na koje do dana današnjeg nisam dobio odgovor za postupak uvođenja u saborsku proceduru zakon o zabrani ustaškog pozdrava”, naglasio je Kraus, te dodao da ni nakon dva mjeseca nije dobio odgovor te je kasnije od saborskog zastupnika nacionalnih manjina Veljka Kajtazija tražio da “potegne to pitanje”. “Čuo sam da je bilo rasprave o tome, odgovor ne znam, ali želim otvoren odgovor”, poručio je Kraus.

Na pitanje zašto smatra da to tako dugo traje, odgovorio je kako se “stalno za svjetsku javnost igramo antifašista”,

MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA, ZAGREB

a za “dio svojih glasača održavamo to što održavamo”.

“Danas je 27. siječanj, godišnjica oslobođenja logora Auschwitz, simbola Holokausta, isto tako i ovdje se nešto događalo za vrijeme Drugog svjetskog rata, rasnim zakonima Nezavisne Države Hrvatske. Danas smo ovdje da se prisjetimo tog najmračnijeg perioda europske civilizacije”, rekao je Kraus.

Na pitanje vjeruje li još u održavanje sastanka s premijerom ili izglasavanje zakona o zabrani ustaškog pozdrava “Za dom spremni” kazao je kako vjeruje sve manje, ali da od toga nije odustao.

Žrtava Holokausta prisjetili su se i u drugim gradovima Hrvatske. Gradonačelnik Splita Ivica Puljak položio je zajedno sa zamjenikom župana Stipom Čogeljkom vijenac pred Spomenikom žrtvama fašizma i poginulim borcima NOR-a Židovima na Židovskom groblju na Lovrincu. Komemorativnoj ceremoniji nazočili su i predsjednik Gradskog vijeća Jakov Prkić,

predsjednica Židovske općine Split Ana Lebl, doajen Konzularnog zbora Juroslav Buljubašić, kao i predstavnici nacionalnih manjina, vjerskih zajednica, Udruge antifašista i antifašističkih boraca, udruga proizašlih iz Domovinskog rata i Europskog pokreta.

U Karlovcu su gradonačelnik Damir Mandić i predsjednica udruge “Židovi u Karlovcu” Tena Bunčić položili vijenac i cvijeće na mjestu nekadašnje sinagoge u Karlovcu. Prigodnim programom obilježeno je sjećanje na žrtve Holokausta i u Puli, ali službeni je program bio zasjenjen time što su na jednoj zgradi pored pulske Arene osvanuli grafiti s kukastim križem.

ŠTO ĆE BITI SA SPOMENIKOM ŽRTVAMA HOLOKAUSTA U ZAGREBU?

Zagrebački gradonačelnik Tomislav Tomašević izjavio je kako bi se spomenik žrtvama Holokausta na Glavnom

kolodvoru, koji je tamo postavljen prošle godine, ali još nije otkriven, trebao otvoriti u narednim mjesecima.

“Vode se razgovori oko usklađivanja teksta na ploči koja je na samom spomeniku, ali očekujem da bi u narednih nekoliko mjeseci spomenik bio otvoren”, rekao je Tomašević.

Hrvatska javnost upoznata je s nesuglasicama u vezi tog spomenika koje su u više navrata iznosili predstavnici žrtava tzv. NDH-a to je i ovom prigodom još jednom istaknuo predsjednik Židovske općine Zagreb Ognjen Kraus, ističući da je stav Židovske općine Zagreb i Koordinacije židovskih općina RH da takav spomenik ne može biti u Zagrebu, nego samo ondje gdje je započeo Holokaust, odnosno u Berlinu.

“Za vrijeme NDH bili su rasni zakoni koji nisu zahvaćali samo Židove, nego i Rome, Srbe, antifašiste, ljude drugačije seksualne orijentacije i mentalno zaostale koji su po tim zakonima likvidirani. Mi tražimo da taj spomenik bude spomenik žrtvama ustaškog terora i NDH. Gradske vlasti se u principu s time slažu i koliko znam spomenik nije bio otvoren, iako stoji pokriven mjesecima, već će biti po svemu u travnju”, zaključio je Kraus.

ŠETNJA ZAGREBOM U SPOMEN NA ŽRTVE HOLOKAUSTA

Predstavnici Antifašističke lige i Documente — Centra za suočavanje s prošlošću organizirali su na Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta, u Zagrebu šetnju od spomen ploče kod mjesta srušene zagrebačke sinagoge do Trga žrtava fašizma, prisjećajući se brojnih Židova stradalih u tadašnjoj NDH.

Sudionici spomen šetnje, među kojima su bili i predstavnici Srpskog narodnog vijeća te izraelskog, njemačkog, kanadskog i norveškog veleposlanstva, položili su ruže i kamenčiće ispred spomen ploče u Praškoj ulici na mjestu

MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA

gdje je stajala sinagoga, a danas se nalazi parkiralište.

Predstavnicom Koordinacije židovskih općina RH Sanja Zoričić Tabaković rekla je da se zagrebačka sinagoga po uspostavi NDH, a po riječima tadašnjeg gradonačelnika, više nije uklapala u urbanističku vizuru Grada Zagreba te je stoga srušena.

“Ta velika zagrebačka lijepa sinagoga bila je simbol zajednice kojoj je pripadala, koja je također bila velika i jaka. Njezino rušenje također je simboliziralo nestanak te zajednice. Kada je 1942. završilo njezino rušenje, u Zagrebu više nije bilo gotovo nikoga od židovske zajednice”, istaknula je, te dodala da je u Holokaustu ubijeno 80 posto hrvatske židovske zajednice.

Sljedeće postaje bili su nekadašnji Hotel Milinov na Trgu bana Jelačića,

gdje se danas nalazi Hotel Dubrovnik, ispred koje su se sudionici prisjetili obitelji Milinov koja je stradala u ustaškim logorima, a potom su sudionici šetnje obišli i Tomašićevu ulicu gdje je nekađo živio spisatelj, prevoditelj i pravnik Hinko Gottlieb, deportiran u logor Krajevicu i fašistički logor Kampor.

Spomen šetnja završena je na Trgu žrtava fašizma, gdje je održan kratak komemorativni program, uz obraćanje predsjednika Antifašističke lige Zorana Pusića te polaganje ruža i kamenčića, uz stihove Antuna Barca “Logorska molitva”.

OBILJEŽAVANJE MEĐUNARODNOG DANA SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA U OSIJEKU

PIŠE: PAULA REM
FOTOGRAFIJE: TOMISLAV LICHTENTHAL

Židovska općina Osijek ove je godine, kao i svake dosad, obilježila Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta. Unatoč zaoštrenoј pandemјskoj situaciji, u parku blizu zgrade Židovske općine skupilo se čak stotinjak osoba — pojedinaца i skupina svjesnih važnosti obilježavanja ovog datuma. Osim predstavnika grada Osijeka i Osječko-baranjske županije, uz članove Židovske općine vijence su položili i pripadnici Udruge hrvatskih stradalnika Domovinskog rata “Sveti Rok” i Saveza Nijemaca. Sveukupno su položena četiri vijenca i dvije svijeće. Gradonačelnik Ivan Radić nije uspio biti prisutan, ali se priključio obilježavanju ovog važnog događaja putem društvenih mreža, gdje je također podijeljeno izvješće o programu. U ime Grada vijenac je položila dogradonačelnica Jasenka Crnković, a u ime župana Ivana Anušića vijenac je položio njegov zamjenik Mato Lukić.

Četiri vijenca i dvije svijeće položene su ispred kipa “Majka i dijete” osječkog umjetnika židovskog podrijetla Oskara Nemona, postavljenog 1965. u čast žrtvama fašizma. Prikaz majke koja uzdiže

dijete simbolički prikazuje nedužnost ubijenih žrtava, kao i nadu u “uzdizanje” mladih generacija, njihovo preživljavanje i sposobnost nastavljanja dalje sa životom unatoč neizmјernoј tragediji koja je zadesila njihove roditelje.

Okupljene je pozdravila potpredsjednica Židovske općine Osijek Biljana Majnik Papo, koja je, nakon minute šutnje, riječima najdublјeg pijeteta odala počast žrtvama a okupljenima je razjašnjen i povijesni kontekst obilježavanja upravo ovog datuma. Kako zbog zdravstvenih razloga predsjednik Židovske općine Osijek Damir Lajoš nažalost nije mogao biti prisutan, njegova je zamjenica odradila odličan posao, pokazujući visoku razinu osviještenosti i znanja o tom događaju.

Predstavnici ŽO Osijek su poručili kako je 27. siječnja datum kada se prisjećamo žrtava Holokausta, neizmјernog stradanja koje je zadesilo naše bake, djeđove, njihove prijatelje, kolege. Naše sugrađane. Ti ljudi su živjeli u našem gradu, radili u našem gradu, pridonosili društvu i državi u raznim segmentima djelatnosti, sve dok jedan zločinački režim nije do-

MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA, OSIJEK

nio odluku da ih treba ubiti bez ikakvog razloga i povoda. Neshvatljivo je kako se takva tragedija ikad mogla dogoditi — i mora ostati neshvatljivo. To je nešto što se ne može objasniti ili racionalizirati.

Danas želimo vjerovati da je društvo napredovalo i udaljilo se od nekih stereotipa koji su bili prisutni u antičko doba, preko srednjovjekovnog progona vještica i heretika, pa ipak, antisemitizam je nažalost još uvijek prisutan. Neshvatljivo je da se u 20. stoljeću, koje nam je donijelo toliko pozitivnih promjena po pitanju razvoja znanosti, tehnologije, kulture, demokracije, dogodio jedan od najvećih zločina u povijesti čovječanstva, pokušaj kompletnog genocida nad židovskim narodom, koji je kroz nekoliko tisuća godina doprinio razvitku europske kulture. Zapadna civilizacija temeljena je na judeokršćanskim vrijednostima, na Bibliji, koju su napisali židovski autori. Židovskom narodu trebalo bi odati priznanje za višetisućljetni doprinos Europi u segmentu kulture, znanosti, ekonomije. Žalosno je što su još uvijek prisutne antisemitističke predrasude, jednako iracionalne kao što su bile u doba kad su nastajale. Također je neshvatljivo da se javljaju određene tendencije relativiziranja, umanjivanja ili negiranja zločina koji su se dogodili. Iz godine u godine, sve je manje osoba koje su preživjele Holokaust, odnosno vremenskih svjedoka koji bi mogli govoriti o tom razdoblju, zbog čega je važno da mi o tom govorimo. Povijesne činjenice su takve kakve jesu. Mi ne možemo uljepšavati, retuširati ili ignorirati povijesne činjenice. Ne smijemo se praviti da se ti događaji nikad nisu dogodili: jedini način na koji društvo može napredovati je prihvaćanjem odgovornosti. Važno je očuvati povijesnu istinu i posredovati je mladima. Valja obrazovati ljude, pogotovo djecu, voditi ih na mjesta stradanja u Hrvatskoj, u Osijeku. To nije nešto što se događalo samo u Njemačkoj i Poljskoj, jer u mnogim gradovima diljem Europe nažalost postoje mjesta stradanja, pa i u Osijeku. U Tenji je bio koncentracijski logor, a nedaleko od centra grada nalazi

se masovna grobnica. Ta mjesta valja obilježiti jasno vidljivim spomenicima i redovito obilaziti, konstatala je Paula Rem u ime ŽO Osijek, naglašavajući kako bi se svi nastavnici povijesti morali obvezati na očuvanje istine i ispravno posredovanje povijesnih činjenica mladim generacijama.

U izjavi za medije, predstavnici ŽO Osijek istaknuli su važnost obilježavanja datuma kojima se komemoriraju žrtve Holokausta, nacizma, fašizma. Također je rečeno kako je ŽO prije rata imala više od 3000 članova, a sada ih je tek oko 150. Mnogi su deportirani u Jasenovac ili Auschwitz, gdje su potom ubijeni, preživjeli su iselili, a od onih koji su ipak ostali, velik broj se i dan-danas ne usudi izjasniti Židovima zbog antisemitizma prisutnog u društvu.

Spomen-dan završen je u svečanom, ali optimističnom tonu: premda je 27.1. dan kada se prisjećamo neizmjerne tragedije koja je zadesila židovski narod, taj datum donosi određenu nadu. ŽO Osijek pokazala je kako je moguće ovaj datum

obilježiti dostojanstveno te uključiti što širi spektar javnih aktera: političke predstavnike — gradonačelnike, župane, ministre — ali i pripadnike građanskih udruga te nacionalnih manjina. Svi segmenti društva morali bi se aktivno uključiti i pridonijeti komemoraciji žrtava fašizma, kao što je tome bio slučaj u Osijeku.

Osječani su tako još jednom dokazali svoju odgovornost i osviještenost prema važnosti obilježavanja ovog datuma. Osim članova Židovske općine, predstavnika Grada i Županije, članova Udruge hrvatskih stradalnika Domovinskog rata "Sveti Rok" i Saveza Nijemaca, bili su prisutni i mnogobrojni građani koji su osjećali potrebu zastati pred kipom Oskara Nemona, poslušati o čemu je riječ, zamisliti se. Tako je poslana poruka o širenju tolerancije i nužnosti inkluzivnog pristupa kada je u pitanju obilježavanje Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta, kao i o važnosti širokog medijskog pokroviteljstva takvih događaja.

MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA, OSIJEK

VARAŽDIN SE SJEĆA ŽRTAVA HOLOKAUSTA

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Kada su u noći 12./13. srpnja 1941. gotovo svi varaždinski Židovi odvedeni iz svojih domova, zatvoreni u prostor suda, a potom vlakom otpremljeni prema logorima, ustaške novine “Hrvatski narod” pohvalile su se da je taj nekadašnji glavni grad Hrvatske postao prvim *Judenfrei* gradom NDH. 350 Židova je “evakuirano” iz grada u nova boravišta i na rad, kako je pisalo u kratkom članku. Među jadnim ljudima koji su u nekoliko minuta morali napustiti svoje domove bila je i Eva Krajanski, 19-ogodišnja kći nekadašnjeg varaždinskog ljekarnika Artura Krajanskog. Tog se groznog dana sjećala do svoje smrti. Eva je preživjela Holokaust, ali nitko drugi iz njene obitelji nije. Kada se nakon rata vratila kući u Varaždin, nije našla baš nikog. “U našoj su kući živjeli neki drugi ljudi. Na stara vremena podsjećao je tek miris ljekovitog bilja kojeg smo sušili na tavanu kuće,” prisjetila se Eva. Povodom Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta Gradski muzej Varaždin ugostio je izložbu “Sjećanje na Evu Akerman” koja je prije toga bila u Zagrebu. Javila se ideja da se izložba prikaže i u Varaždinu, Evinom rodnom gradu i to na ovaj tužan spomendan. Uz Evine fotografije i slike, muzealci su se potrudili da izložbu obogate predmetima iz

VELEPOSŁANIK MOR S VARAŽDINSKIM ANTIFAŠISTIMA I POTOMCIMA ŽIDOVSKIH OBITELJI

muzejskog depoa, a nekad su pripadali obitelji Krajanski.

Posebni gost koji je među prvima razgledao izložbu bio je Ilan Mor, veleposlanik Države Izrael u Zagrebu. U Varaždin je stigao na poziv gradonačelnika Nevena Bosilja. No, prema želji veleposlanika, prva postaja u posjetu Gradu bila je Prva gimnazija Varaždin. Tu školu, utemeljenu davne 1636. go-

dine, polazilo je na desetine židovske djece iz grada Varaždina i šire okolice. Među njima bila je i Eva. Veleposlanik Mor je u pratnji ravnateljice Janje Banić obišao staru knjižnicu te kabinet biologije. Prva gimnazija poznata je po mnogim novitetima i programima za učenike pa je veleposlanik s posebnim interesom saslušao informacije o Festivalu tolerancije, izbornom sadržaju za

učenike 2. i 3. razreda. Upravo se njima i obratio s predavanjem o antisemitizmu i Holokaustu u Europi.

“Drago mi što sam ponovno ovdje u Varaždinu i Varaždinskoj županiji, koji su doista posebni među hrvatskim gradovima i županijama. Za židovsku zajednicu je 27. siječnja poseban dan koji su Ujedinjeni narodi donošenjem rezolucije proglasili Međunarodnim danom sjećanja na sve žrtve Holokausta. Toga dana je Crvena armija oslobodila logor smrti Auschwitz u današnjoj Poljskoj. U povijesti su, nažalost, postojali genocidi, no ono što se dogodilo židovskom narodu je jedinstveno. Sve je počelo antisemitizmom, a zaokruženo Konferencijom u Wannseu pred točno 80 godina. Šoa je hebrejski izraz za Holokaust i označava katastrofu, a to je riječ koja najbolje opisuje što je zadesilo šest milijuna Židova”, rekao je Mor. Veleposlanik je napomenuo da antisemitizam nije okončan sa završetkom Drugog svjetskog rata 1945. godine. “Antisemitizam je kronična bolest protiv koje se svatko od nas mora boriti. I Židovi i nežidovi moraju se zajedno boriti protiv teorija zavjere koje podmazuju kotače antisemitizma. Nažalost, antisemitizam jača u cijelom svijetu. Moramo se tome oduprijeti! Kada vidite da se nekog maltretira, kada vidite nasilje — suprotstavite se tome!”, istaknuo je.

Za kraj posjeta veleposlanik Mor se fotografirao s učenicima i prisutnim gostima u sklopu akcije #WeRemember i tu su fotografiju prenijeli svi mediji. Bila je to snažna poruka da se Varaždinci sjećaju svojih stradalih sugrađana.

Nakon posjeta školi, veleposlanik Mor krenuo je na židovsko groblje. Tamo je zajedno s gradonačelnikom Bosiljem i zamjenicom župana Zagorec sudjelovao u polaganju cvijeća kod spomen obilježja ubijenim Židovima. Na minutu

VELEPOS LANIK MOR S VARAŽDINSKIM ANTIFAŠISTIMA I POTOMCIMA ŽIDOVSKIH OBITELJI

šetnje za sve žrtve Holokausta pozvao je Milivoj Dretar, predsjednik udruga antifašista (ZUABA) Varaždinske županije. Zajedno s njim i gradonačelnikom, veleposlanik je obišao ovo znamenito mjesto i upoznao se s poviješću, a usput odgonetnuo neke napise na hebrejskom jeziku. Pohvalio je trud gradskih vlasti na pokušajima obnove groblja i mrtvačnice koja se planira urediti u edukativne svrhe. Iskoristio je priliku i da se fotografira s varaždinskim antifašistima te potomcima židovskih obitelji Preiss, Marić i Kamenić. Nakon groblja uslijedio je svečani ručak s gradonačelnikom, a potom šetnja gradom. Najviše ga oduševio izgled obnovljene varaždinske sinagoge, bakrene lukovice na krovu s kojih su svjetlile Davidove zvijezde. U razgovoru s veleposlanikom pojavila se i zamisao da se u prostoru nekadašnje sinagoge uspostavi budući muzej Holokausta, prvi takav na tlu Hrvatske. Varaždin svakako zaslužuje jednu takvu instituciju, a izraelski veleposlanik je ponudio svu potporu veleposlanstva u

tom planu. Za kraj posjeta veleposlanik je posjetio Gradski muzej Varaždin i izložbu o Evi Akerman. Bio je fasciniran pričom o hrabroj ženi koja je pobjegla iz logora smrti, pridružila se partizanima i oružjem pružila otpor svojim progoniteljima. O Evi Akerman se mnogo pisalo, svatko tko ju je upoznao ostao je osupnut njenom energijom i vedrinom kojom je doslovce zračila. Doživjela je duboku starost, a svojim je sugovornicima pričala o mržnji koja joj je otela obitelj. Da se zlo više nikad ne ponovi, rekla bi Eva...

MENACHEM Z. ROSENSAFT: OD DINKA ŠAKIĆA DO MILANA IVKOŠIĆA ILI KAKO SE U HRVATSKOJ REVIDIRA POVIJEST

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Od Dinka Šakića i Vjekoslava Lasića, do Jakova Sedlara i Zlatka Hasanbegovića, preko pozdrava ‘Za dom spremni’, pjesama Marka Perkovića Thompsona i kolumni Milana Ivkošića u Večernjem listu — rijetko se od osobe koja nije s ovih prostora može čuti tako detaljno, promišljeno i obaviješteno predavanje o revizionističkim pojavama i distorziji povijesnih činjenica u Hrvatskoj kakvo je u siječnju u Novinarskom domu u Zagrebu održao online Menachem Z. Rosensaft, glavni savjetnik Svjetskog židovskog kongresa i profesor na Pravnom fakultetu Sveučilišta Columbia.

Rosensaft, stručnjak za genocidno pravo i dobar poznavatelj prilika u Hrvatskoj i na prostoru bivše Jugoslavije, vrlo je zabrinut zbog činjenice da u Hrvatskoj dolazi do poricanja i iskrivljavanja istine o Drugom svjetskom ratu, Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i tadašnjim zločincima koje se danas, kako smatra, pokušava re-

habilitirati i prikazati junacima. NDH na čelu s Antom Pavelićem bio je zločinački režim zadojenom vatrenom rasističkom ideologijom koji je izrodio koncentracijske logore nevjerojatne brutalnosti, među kojima je Jasenovac bio nazivan “balkanskim Auschwitzom”.

“Ustaše nisu bili hrvatski patrioti nego brutalni ubojice, ali već neko vrijeme svjedočimo gledanju na ustaše na drugi način. To je falsifikat povijesti”, rekao je, naglašavajući da je jedan od golemih problema činjenica da je u Hrvatskoj iskrivljavanje prošlosti ušlo u ‘mainstream’.

Rosensaft je svoje predavanje održao pred publikom u Novinarskom domu, uoči Međunarodnog dana sjećanja na Holokaust 27. siječnja, u organizaciji Šoa akademije i voditeljice Akademije Sanje Zoričić Tabaković, predstavnice židovske nacionalne manjine Grada Zagreba.

Ona je naglasila da je danas u radikaliziranim društvima u kojima živimo

MENACHEM Z. ROSENSAFT

važno od “pasivnih i ravnodušnih promatrača napraviti pozitivne i aktivne sudionike koji će događaje oko sebe gledati kritički i promišljati o tuđim ali i vlastitim postupcima. Važno je pogledom na prošlost ukazati na moguće opasnosti u budućnosti”.

“Namjera nam je da, istražujući uzroke Holokausta kao najstrašnijeg genocida u povijesti čovječanstva, damo doprinos u sprečavanju nastajanja nekih novih genocida koji se i danas događaju, i to u našoj neposrednoj blizini, a primjer je Srebrenica”, rekla je Sanja Zoričić Tabaković.

“Naša je namjera kod polaznika Šoa akademije razvijati osjećaj odgovornosti za ono što se događa danas. Nastojimo kod mladih ljudi potaknuti empatiju za tuđu patnju, za tuđe probleme, potaknuti ih da prihvate različitosti otvorenog uma, očiju i srca”, dodala je.

Ratni zločinac Dinko Šakić, pojasnio je Rosensaft, bio je posljednji živući zapovjednik nekog koncentracijskog logora kada mu je suđeno, fanatični podupiratelj Ante Pavelića. Šakića je Argentina izručila Hrvatskoj 1998. godine, nakon čega je na zagrebačkom Županijskom sudu osuđen na 20 godina zatvora. Ali nakon njegove smrti 2008. godine, Katolička crkva organizirala mu je sprovod kao da je bio junak, a pater Vjekoslav Lasić rekao je da se svaki pošten Hrvat ponosi Šakićevim imenom. Lasić je istaknuo Šakićevu pripadnost elitnim hrvatskim oružanim snagama, “ustaškom pokretu koji je 10. travnja 1941. obnovio hrvatsku državu”. Šakić je na odru ležao u ustaškoj uniformi. To sve nije osuđeno ni u crkvi, niti izvan nje. “Tako se ustaški pokret vraća u društvo”, ističe Rosensaft, koji želi naglasiti kako ustaše nisu bili produžena ruka Nijemaca, nego “autohtoni i dobrovoljni” zločinački pokret, s rasnim zakonima kao centrom režima i misijom da očiste zemlju od elemenata koji truju čisto hrvatstvo.

Šakić pripada istoj kategoriji ljudi kakav je bio zapovjednik Auschwitzta Rudolf Hoess, kojemu je suđeno i obješen je 1947., rekao je Rosensaft. “Nitko u Njemačkoj osim najekstremnijih neonacističkih krugova ne želi imati s njim veze”. Ali to nije slučaj u Hrvatskoj, primjerice sa Šakićem ili Pavelićem, smatra on.

Održavanje skupa u organizaciji Šoa akademije poklopilo se u dan s osamdesetom obljetnicom konferencije u Wannseeu na kojoj je 20. siječnja 1942. donesena odluka o uništavanju europskih Židova i s koje potječe ideja o “konačnom rješenju židovskog pitanja”. Iako je i prije tog datuma bilo progona i masovnog ubijanja židovskog naroda, taj se datum smatra prekretnicom.

Njemačka se međutim u godinama koje su uslijedile nakon završetka Drugog svjetskog rata izborila sa svojim naslijeđem, rekao je Rosensaft, ali Hrvatska nije. Godine 2016. redatelj Jakov Sedlar snima film “Jasenovac — istina” u kojem je on predstavljen kao benigni radni logor, kaže Rosensaft, a pohvale je za svoj uradak dobio od tadašnjeg ministra kulture Zlatka Hasanbegovića. Milan Ivkošić, nastavlja Rosensaft, objavio je 2018. sramotan tekst u Večernjem listu u kojem je Jasenovac predstavio kao logor u kojemu su “uvjeti bili teški, ali je znalo biti i zabavno”. “Iskrivljavajući groznu istinu, Ivkošić je pljunuo na ljude koji su tamo ubijeni, a Večernji list se objavljujući tekst uključio u rehabilitaciju ustaštva”. Rosensaft nastavlja i dalje. Ksenofobni pozdrav ‘Za dom spremni’ ekvivalent je nacističkom ‘Heil Hitler’, a u kontekst tog pozdrava i pjesama izrazito spornih tekstova stavlja i Marka Perkovića Thompsona. “Dosta je ustaške terminologije u svakodnevnom životu i to jako zabrinjava”.

Kao stručnjak za regiju, Rosensaft potom prelazi na usporedbu Hrvatske i Republike Srpske, gdje ultranacionalisti

umjesto da preuzmu odgovornost za genocid u Srebrenici “besramno iskrivljavaju činjenice i poriču povijesnu istinu”, a Milorad Dodik govori da je genocid u Srebrenici mit. “Počinitelji genocida glorificiraju Ratka Mladića. To je ekvivalent slavljenju Adolfa Eichmanna”, ističe Rosensaft. Poricanje i iskrivljavanje istine je ono čemu svjedočimo i u Hrvatskoj i u Republici Srpskoj, što je plodno tlo za daljnje genocide, zaključio je.

U raspravi koja je uslijedila govorili su prof.dr.sc. Tvrtko Jakovina, prof.dr.sc. Hrvoje Klasić i gostujući predavač na FFRI mag.hist. Lovro Kralj.

Tvrtko Jakovina istaknuo je da je Holokaust najbolje istraženo razdoblje svjetske povijesti i da o njemu više ne može biti nikakvih rasprava. Istaknuo je da ga odnos prema Holokaustu u ovom društvu često podsjeća na odnos prema tom zločinu u Mađarskoj. “Ni u Hrvatskoj niti u Mađarskoj, Holokaust se nije dogodio zbog Nijemaca niti su ga činili Nijemci, niti se ovdje čekala konferencija u Wannseeu da bi počeli prvi progoni i bili formirani prvi logori”, istaknuo je Jakovina. U obje zemlje se prebacuje odgovornost na Nijemce da bi se zaštitila država. “Država je bila odgovorna za ono što se događalo i o tome trebamo govoriti i kada govorimo o pozdravu ‘Za dom spremni’”.

Lovro Kralj, mladi povjesničar koji radi na doktoratu o Holokaustu, naglasio je da su ustaše bili antisemitski pokret i puno prije 1941., da su velike deportacije u Hrvatskoj počele prije nego u Njemačkoj, a da je na konferenciji u Wannseeu, kada se razgovaralo kako će se pristupiti rješavanju židovskog pitanja u različitim zemljama u Europi, bilo rečeno kako s “Hrvatskom i Slovačkom neće biti nikakvih problema”.

“Ideja koja je kod nas dugo prisutna jest da je Holokaust u Hrvatskoj bila ekstenzija Holokausta koji provode Nijemci. Ali

ustaški pokret bio je antisemitski pokret puno prije nego dolazi s njemačkim nacizmom”, rekao je.

Kralj ističe i problem promatrača, uz žrtve i počinitelje. “Tema Holokausta nije tema koja se tiče samo Židova. To je tema koja se tiče svih nas. Jer osim žrtava i počinitelja imamo i promatrače. Oni su najproblematičnija kategorija. Može li netko za vrijeme genocida koji se događao u susjednoj ulici, gradu, regiji, biti neutralan?”, upitao se. Ili mi nedjelovanjem, kaže on, omogućavamo događaje.

Istaknuo je nevjerojatan porast antisemitizma na europskoj razini. Neznanje je, smatra on, preduvjet za daljnju mobilizaciju radikalne desnice, pa je stoga edukacija iznimno bitna.

Hrvoje Klasić tu je pesimističniji i misli da ono što se događa u Hrvatskoj nije posljedica neznanja, nego upravo obrnuto — znanja. “Ljudi ovdje ne reagiraju zato jer ne znaju što se dogodilo, nego jer znaju. Ljudi ne veličaju ustaški pokret, ne negiraju Jasenovac, ne uzvikuju ustaški pozdrav zato što ne znaju — nego baš zato što znaju”.

“Zlo je uvijek oko nas... pitanje je samo kada je ono ‘mainstream’ a kada je rubna pojava. Jesu li kod nas incidenti samo incidenti ili nešto problematičnije — mislim da je ovo drugo”, kazao je. Njemačka je iznjedrila generacije spremne suočiti se s prošlošću. “Ovdje mi nismo iznjedrili te generacije... U nekim zemljama ovakvih događaja se samo prisjećaju, a mi te događaje nažalost i dalje živimo”, zaključio je.

Na kraju su se sudionici osvrnuli i na činjenicu da će Hrvatska 2023. predsjedati IHRA-om, Međunarodnim savezom za sjećanje na Holokaust. U predstavljanju svoje nominacije Hrvatska je bila naglasila predanost kontinuiranoj borbi protiv antisemitizma te protiv negiranja i iskrivljavanja Holokausta.

“Mislim da je to jedinstvena prilika da svi naprave što je moguće veći pritisak

JASENOVAC

da to predsjedanje ostavi što bolji dojam. Ako postoji trenutak u posljednjim desetljećima da napravimo nešto na polju obrazovanja, infrastrukture — muzeja, i svega onoga što ide s politikom sjećanja na Holokaust, to je sada”, rekao je Lovro Kralj. Istaknuo je da je Hrvatska jedna od rijetkih zemalja u Europi koja nema muzej posvećen Holokaustu, čiji bi onda Jasenovac bio samo jedan integralni dio, ali ne i centralno mjesto.

Tvrtko Jakovina rekao je da je i Mađarska bila predsjedavajuća IHRA-e upravo u vrijeme kada je njezin predsjednik Viktor Orban “činio sve ono što Orban čini” pa je to prošlo, osim kritika iz akademske zajednice. “Ne budimo kao Mađarska iz tog vremena, budimo kao Njemačka u suočavanju s prošlošću”, istaknuo je.

IHRA je međuvladino tijelo uspostavljeno s ciljem jačanja i promicanja edukacije, sjećanja i istraživanja o Holokaustu, osnovano 1998. godine i sada ima 34 države članice.

U okviru skupa u Novinarskom domu prikazan je i kratki dokumentarni film iz 2017. “I have a message for you”, priča o Židovki Klari koja je uspjela iskočiti iz vlaka koji je išao u Auschwitz, zajedno s budućim suprugom, ali je u vlaku ostavila umirućeg oca. Priča je to o ljubavi, gubitku, krivnji i konačnom iskupljenju, s vrlo neobičnim završetkom — desetljećima nakon tog događaja dobila je poruku od oca. Prenijela joj ju je osoba koja je bila u istom vlaku. “Tražim Vas 20 godina”, rekla joj je ta osoba. “Bila sam u vlaku kad je Vaš otac otvorio oči. Zvao Vas je, rekla sam mu da niste tu, da ste iskočili”. Otac je toj ženi, priča Klara u kameru, u trenutku lucidnosti rekao: “Ako ikad pronađete moju kći, recite joj da sam naj sretniji otac što je uspjela iskočiti iz vlaka”. Klara je time konačno pronašla svoj mir.

TJEDAN IZRAELA 2021.

PIŠE: DEAN FRIEDRICH

Tjedan Izraela ove je godine realiziran 23 put zaredom, što ga čini jednim od dugovječnijih, ako ne i najdugovječnijim, kulturnim programom Židovske općine Zagreb namijenjenom široj publici. Prošlogodišnja iskustva usmjerila su programski koncept ponovno ka digitalnim platformama, uz nadu da će epidemiološki uvjeti ipak dopustiti i poneko događanje uživo. U travnju 2021., neposredno nakon što je sa Savjetom za nacionalne manjine RH zaključen ugovor o realizaciji, program je već imao prilično jasan okvir, primarno zahvaljujući interesu i potvrdi sudjelovanja partnera iz Izraela. Međutim, već krajem lipnja očiglednom je postala činjenica da će se, nakon “opuštene” turističke sezone, četvrti val epidemije koji je harao zapadnom Europom “pretočiti” i u našu zemlju i pomrsiti nam planove. Situacija sa zarazom u Izraelu također je nagovijestila teškoće oko raspoloživosti i dolazaka izvođača te smo odustali od prvobitne ideje, što će se kasnije pokazati dobrom odlukom. Koncept se u drugom pokušaj utemeljio na iskustvima iz prethodnih godina te provjerenom receptu koji jamči zadovoljavajući interes publike. Zamisljen je kao skup koncerata uživo (izraelski pop i klezmer) u tri grada s odgođenim prijenosom na društvenim mrežama, dva filmska programa, te dvije interaktivne

DJEČAK KOJI JE GOVORIO BOGU (CENTAR ZA KULTURU SIGMUND ROMBERG, BELIŠĆE), FOTO: NIVES BEISSMANN

radionice s gostima iz Izraela isključivo na digitalnim platformama. Glazbenoj ponudi iznimno je pridonio pristanak najboljih izvođača koje Hrvatska može ponuditi za interpretaciju izraelskih hitova, a i ponuda Maria Korunića, Zagrepčana koji živi i radi u Njemačkoj, za produkciju i praizvedbu njegova djela originalno skladanog za Gioru Feidmana. Nepredvidivost situacije dovela je do toga da planirani program iz drugog

pokušaja “preživiti” samo klezmer produkcija, te ideja da se program realizira u tri grada. Svi drugi sadržaji otpali su zbog bolesti sudionika, epidemioloških ograničenja ili tehničkih razloga.

Projekt je konačno realiziran od 11. do 23. prosinca 2021. Činilo ga je šest programa (pet uživo) održanih u Zagrebu, jedan program u Osijeku te jedan u Belišću. Od ponuđenih šest, pet programa gledatelji su mogli pogledati

u odgođenom prijenosu putem You Tube Live kanala. Programi u Osijeku i Belišću ostvareni su u suradnji s Kulturnim centrom Osijek i Centrom za kulturu Sigmund Romberg.

Najveći interes publika je pokazala za koncert Magic Carpet. Zbog epidemioloških ograničenja, kako u Zagrebu, tako i u Osijeku, morali smo odbiti značajan broj zainteresiranih. Uspjeli smo pripremiti i predstaviti djelo Magic Carpet Concerto, skladatelja Marija Korunića. Korunić je jedan od vodećih hrvatskih violinista koji djeluje kao vođa drugih violina u Münchenskom komornom orkestru. Do 1981. studirao je u razredu Milana Barića na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, a potom na Državnom konzervatoriju P. I. Čajkovski u Kijevu, gdje je u razredu Bogodara Kotorovića diplomirao 1988. godine. Nadareni se umjetnik usavršavao kod Henrika Szerynga i Yfraha Neamana, a dobitnik je i niza nagrada. Korunić se sve češće dokazuje ne samo kao vrhunski instrumentalist već i kao uspješan skladatelj.

Kompozicija Magic Carpet Concerto napisana je u sonatnoj rondo formi i inspirirana je operacijom Magic Carpet koju je Izrael izveo 1949. godine. Dovoljom jemenskog imama, izvučeno je iz zemlje 45.000 od 46.000 jemenskih Židova, pretežito djece i preseljeno u Izrael. Bila je to jedna od najčudesnijih i najkompleksnijih useljeničkih, tajnih operacija ikada, kojom je iz cijelog Jemena, u vrlo složenoj političkoj i vojnoj situaciji, židovsko stanovništvo prevezeno u glavni grad Aden i potom, u ukupno 380 letova američkih i britanskih avio prijevoznika prevezeno u Izrael. Korunić se pri komponiranju služio izvornim glazbenim temama jemenskih židovskih zajednica koje su živjele u svojevrsnoj izolaciji i na čiju je glazbu arapska glazba imala minimalni utjecaj. Ulogu Gioru Feidmana, preuzeo je Bruno Philipp gudačkog

KONCERT QUODLIBET KLEZMORIM ZAGREB
(KULTURNI CENTAR OSIJEK), FOTO: NIVES BEISSMANN

kvinteta ansambla Quodlibet Klezmerim Zagreb, koji izvodi i promovira klezmer glazbu. Članovi ansambla renomirani su glazbenici klasične glazbe: klarinelist Bruno Philipp, violinisti Krunoslav Marić i Marijan Modrušan, violist Domagoj Ugrin, violončelist Adam Chelfi i kontrabasist Dinko Stipaničev. Svoju premijeru ansambl je ostvario upravo u okviru Kulturne manifestacije Tjedan Izraela nastupima u Koprivnici i Čatežu (Slovenija) 2017. godine. Quodlibet Klezmerim Zagreb surađuje s instrumentalnim i vokalnim umjetnicima iz Hrvatske i inozemstva, također i sa skladateljima i glazbenim aranžerima na polju novih notnih izdanja klezmer glazbe.

Pored uvodnog Magic Carpet Concerta, preostali program bio je posvećen klezmer glazbi, glazbenoj tradiciji aškenaskih Židova, uz dodatak dva klasična glazbena broja; I preludija iz Male suite

za gudače Borisa Papandopula prigodom 30. obljetnice smrti autora, te Chiquilin de Bachin, Astora Piazzole.

U Zagrebu i u Belišću, izvedena je kazališna monodrama Dječak koji je govorio Bogu, u produkciji kazališta Oberon, autora Damira Mađarića, koji ujedno potpisuje režiju i adaptaciju, i scenografa Mije Pavelka. U ulozi dječaka Manuela F. nastupio je gotovo nezamjenjivi Goran Koši. Pisac i redatelj Damir Mađarić rođen je 1959. Osnovnu školu i gimnaziju završava u Koprivnici te upisuje Filozofski fakultet u Zagrebu, povijest i filozofiju. Na trećoj godini upisuje Akademiju za kazalište film i tv, kazališnu režiju gdje diplomira 1989. Potpisuje četrdesetak kazališnih režija u Hrvatskoj i inozemstvu. Posebno su zapažene dječje predstave Tajni prijatelj i Olujnopasjivjetropļus (nominacija za Nagradu hrvatskog glumišta) te

predstave za odrasle poput *Sluškinja i Umišljenog bolesnika*. Autor je tri romana za djecu: *Kako smo od bankrota spasili mamu i tatu*, Katarina Zrinski, Varaždin, 2009. Goran Koši, rođen je 1977. U stalnom angažmanu virovitičkog kazališta je od 1997. godine. Odi-grao je niz uloga u predstavama za djecu i u predstavama za večernju publiku. U sezoni 2004./05. odigrao je jednu od najtežih uloga u dramskom stvaralaštvu, *Lopahina* u Čehovljevom *Višnjiku* u režiji Dražena Ferencine. Za ulogu *Dječaka psa-Andreas* u predstavi *Dug put kući* dobio je prestižnu Nagradu hrvatskog glumišta 2006. u kategoriji najboljeg glumca u predstavi za djecu i mlade. Na Festivalu ASSITEJ 2006. osvojio je nagradu za najboljeg glumca u predstavi *Dug put kući*. Na 5. Gumbekovim danima osvojio je nagradu za najbolju mušku ulogu kao Parkinson u predstavi *Kabaret kod veselih muškaraca*. Glumio je i u brojnim televizijskim serijama te u filmovima.

Tjedan Izraela premijerno je, isključivo na digitalnoj platformi, prikazao dokumentarni filma *Graditelji modernog Zagreba*, autorice i scenaristice Mire Wolf, snimatelja Milenka Bolanče, autorice teksta Edde Dubravec, uz naraciju Željka Tomca i odabir glazbe Vladimire Glasnović. Film prikazuje poznate i manje poznate objekte u Zagrebu koje su projektirali arhitekti Židovi, a koji gradu daju prepoznatljiv karakter i upečatljivu arhitektonsku vizuru. Uz klasične snimke, posebno su atraktivne one učinjene bespilotnim letjelicama.

Unutar projekta Tjedna Izraela promovirani su i neki od programa Židovske općine Zagreb: Čitateljski klub Ženske sekcije, uz prezentaciju voditeljice Narcise Potežice te časopisi *Ha-kol* i *Novi Omanut* uz sudjelovanje glavnih urednika, Nataše Barac (*Ha-kol*) i Zdravka Zime (*Novi Omanut*). Uz godinu čitanja,

KONCERT QUODLIBET KLEZMORIM ZAGREB (AUDITORIJ ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB), FOTO: FRAN FRIEDRICH

prikladnim se činilo uklopiti i predavanje naslova “Židovi i knjiga”, koje je održao glavni rabin Hrvatske i vrhovni rabin Crne Gore, Luciano Moše Prelević, objašnjavajući zašto je Židovima važna knjiga i zašto su Židovi važni za knjigu.

Program Tjedna Izraela popraćen je tiskanom i digitalnom brošurom te zadovoljavajućim brojem medijskih najava. U realizaciji programa sudjelovalo je ukupno 19 izvođača, 2 institucije, 2 umjetnička ansambla i niz profesionalaca različitih struka, uz 4 volontera.

I za kraj jedan neprimjetan detalj koji odstupa od uobičajene statistike i nadasve ohrabruje. Prosječna dob posjetitelja koncerta održanog u Zagrebu bila je 41 godinu, a u publici je bilo 40% ukupnog broja studenata članova Židovske općine Zagreb.

Organizacijski tim zahvaljuje izvođačima, publici i svima koji su na bilo koji način potpomogli realizaciju.

TJEDAN IZRAELA OSTVARILI SU:

Organizator i nakladnik: Židovska općina Zagreb

Za nakladnika: Ognjen Kraus

Autorica projekta: LailaŠprajc

Producent: Dean Friedrich

Umjetnički suradnici: Mario Korunić,

Marijan Modrušan, Mira Wolf

Tehnička suradnica: Nives Beissmann

IT: Domagoj Franc, Filip Friedrich

A&V: Boris Krstinić, DidiSound

Oblikovanje i priprema brošure: Tessa

Bachrach Krištofić

Tisak brošure: Offset NP GTO

©Židovska općina Zagreb, 2021.

www.tjedan-izraela.org

Kulturna manifestacija Tjedan Izraela ostvorena je sredstvima Savjeta za nacionalne manjine RH.

Posebna zahvala: Mario Korunić, Damir Mađarić, Grad Belišće, Kulturni centar Osijek, Centar za kulturu Sigmund Romberg

FANIKA ZEIT-GRGURIĆ NOVA PREDSDJEDNICA ŽENSKJE SEKCIJE ŽIDOVJSKE OPĆINE ZAGREB

PIŠE: NARCISA POTEŽICA, MR.SC.

Od ožujka 2020. članice Ženske sekcije Židovske općine Zagreb nisu se sastajale. Prekinuti su također bili i tradicionalni susreti ponedjeljkom Kluba za starije tzv. Geri kluba, kao i mjesečni sastanci Čitateljskog kluba Ženske sekcije ŽOZ-a najprije zbog Covida-19 a zatim nažalost i zbog posljedica potresa koji je pogodio Zagreb. Zgrada je oštećena, dimnjaci se urušili, zatvoren je bio i dječji vrtić... Ali napokon smo dočekali da je zgrada Židovska općine Zagreb na radost svih članova obnovljena i ponovo otvorila vrata.

Tako je nakon gotovo dvije godine 14. prosinca 2021. održan sastanak Ženske sekcije ŽOZ-a u prostorijama Kluba ŽOZ-a uz pridržavanje svih epidemioloških mjera. Uz opravdano pitanje koliko će se naših članica uopće odazvati, ipak je došlo 20 članica Ženske sekcije. Bilo je to veliko uzbuđenje i radost — ponovni susret poslije dugog vremena iako je u međuvremenu bilo nekoliko lijepih događanja u vrtu u Domu Zaklade Lavoslav Schwarz.

Ovaj sastanak bio je izborni jer je završio mandat dosadašnjem rukovodstvu Ženske sekcije ŽOZ-a. Najprije je izvještaj o radu Ženske sekcije podnijela dosadašnja predsjednica Milana Haramina. Podsjetili smo se na dobro organizirane

izlete u Zaprešić, Karlovac i na Sljeme te višednevna putovanja (Pečuh, Novi Sad, Graz) te odlazak u velikom broju na MAHAR 2019. u Budvu. U posebnom sjećanju ostao je put u Crnu Goru, jer bilo je to naše zadnje putovanje a onda je uslijedila duga stanka i tko zna kada ćemo ponovo moći putovati.

Na istom sastanku je financijski izvještaj podnijela blagajnica Nada Centner-Hermanović. Opširniji izvještaj je podnijela i Narcisa Potežica, mr.sc. predsjednica Čitateljskog kluba Ženske sekcije, posebna članica odbora Ženske sekcije. Čitateljski klub je od osnivanja 7. svibnja 2014. do 6. veljače 2020. održao 55 sastanaka, a ukupno je na programu bilo 38 pisaca i 53 knjige. O tome je održano predavanje na Tjednu Izraela 2021. godine.

O međunarodnoj aktivnosti Unije židovskih žena Hrvatske govorila je dr.sc. Melita Švob.

Diskutiralo se i o pitanju članica (koje nisu preživjele žrtve Holokausta) koje su do sada primale pomoć Covid 19 fonda, da se ispita mogućnost daljnje aktivnosti fonda. Ženska sekcija je imenovala Melitu Švob da u vezi toga kontaktira organizaciju JDC (koja je osnovala taj fond). Nakon predlaganja kandidata za novo rukovodstvo napravljena je kandidacijska lista. Nakon tajnog glasanja Komisija u sastavu Sonja Makek i Mira Kern obja-

vila je rezultate, a novi Odbor je odmah na svom prvom sastanku odlučio da će Fanika Zeit-Grgurić biti predsjednica, Nina Košta-Kobetić zamjenica (dopredsjednica), a Nada Centner-Hermanović i dalje blagajnica.

Narcisa Potežica je posebna članica Odbora jer vodi Čitateljski klub Ženske sekcije. Zahvaljujući dosadašnjem iskustvu Zlata Sučić će prema mogućnostima pomoći u organizaciji izleta. Melita Švob će i nadalje biti zadužena za međunarodnu aktivnost.

Nova predsjednica Fanika Zeit-Grgurić je po struci diplomirana pravnica, radila je u "Elki", "Getaldusu" i Ministarstvu unutarnjih poslova RH, ima sina i kćer te dvoje unučadi i sretni smo da će sada svoje znanje i slobodno vrijeme posvetiti za dobrobit Ženske sekcije ŽOZ-a.

Na kraju je usvojen prijedlog da se Klub seniora na koji dolazi najveći broj članica Ženske sekcije ŽOZ-a ubuduće umjesto ponedjeljkom održava svakog utorka ujutro.

Tako je sastanak Ženske sekcije završio s nadom da će se susreti u prostorijama Židovske općine Zagreb nastaviti iako s maskama i uz dodatni oprez ali i sa željom da uskoro sve bude kao nekadai proslave rođendana i naših blagdana koji nas najbolje povezuju s našom tradicijom.

LUDBREG

— GRAD U KOJEM SE MANJINE CIJENE

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Na prijedlog Povjerenstva za dodjelu javnih priznanja, Gradsko vijeće Grada Ludbrega zadnjeg je dana siječnja 2022. donijelo odluku o dobitnicima priznanja koja će im se uručiti povodom Dana Grada.

Ludbreg je grad u istočnom dijelu Varaždinske županije, na Podravskoj magistrali između Varaždina i Koprivnice. Od davnina je naseljen, tragovi prvih stanovnika sežu daleko u prapovijest. Legenda govori da je grad dobio ime po plemiću Lodbringu koji se vraćao kući u Burgundiju nakon križarskih ratova. Došavši u podravski kraj, odlučio je tu ostati i na temeljima stare rimske Iovie Botivo sagradio kaštel koji je po njemu nazvan Lodbring, odnosno Ludbreg. Turistički se Ludbreg sve više ekspanira, a stekao je i poznati nadimak Centar svijeta. Tijekom prošlosti ovdje su se vodile teške borbe, iseljavalo se i useljavalo, gradilo i rušilo. Ludbreški kraj bio je zanimljiv i Nijemcima, Mađarima, Slovencima, Židovima, Albancima, Srbima, Makedoncima. Analizom popisa stanovništva može se utvrditi da ovdje, uz većinske Hrvate, izmješano žive pripadnici najmanje 10-ak narodnosti. Tijekom Drugog svjetskog rata teško su stradale srpska, židovska i romska zajednica. Najbrojnija srpska egzistira do danas, pravoslavni

vjernici žive u selima Segovina, Bolfan i Čukovec. Zahvalnicu Grada Ludbrega primit će Jovica Janković iz Segovine, dugogodišnji član Vijeća mjesnog odbora Segovina, u nekoliko mandata i predsjednik Vijeća. Zaslužan je za prelazak naselja Segovine u Varaždinsku županiju i pripojenje Ludbregu. Aktivan je i na razini nacionalnih manjina te je po toj osnovi obnovljen društveni dom u naselju Segovina uz novčanu pomoć Srpskog narodnog vijeća iz Zagreba. U gradu se nalaze tri pekare i jedna slastičarna u vlasništvu Albanaca. Pekarna “Centar” kao samostalni obrt u vlasništvu Gjergja Kajzogaja posluje od 2006. godine. U ovom obiteljskom obrtu uz vlasnika, suprugu i djecu zaposleno je još 11 djelatnika. Vlasnik obrta poznat je mnogim Ludbrežanima po svojim dobrim djelima i sponzorstvima — nesebično daruje svoje proizvode starijim, nemoćnim i siromašnijim sugrađanima, a sponzorira i dobrovoljna vatrogasna društva, sportske klubove i razne druge udruge koje mu se obrate za pomoć. Pekarni “Centar” Gjergja Kajzogaja dodijeljena je Plaketa Grada Ludbrega.

Najuglednije priznanje namijenjeno je počasnim građanima, osobama koje su promicale ugled Ludbrega u Hrvatskoj i inozemstvu. Na prijedlog Povjerenstva, počasnom građankom proglašena je Theodora Basch Klayman. Rođena je 1938. godine u Zagrebu u obitelji Salamona i Silvije Basch. Posjedovali su obrt za proi-

THEODORA BASCH KLAYMAN U LUDBREGU

zvodnju četki u Zagrebu. Majka Silvija bila je učiteljica, najmlađa kći posljednjeg ludbreškog rabina Leopolda Josipa Deutscha, rođena Ludbrežanka. Starija tetka Gizela udala se za Ljudevita Vrančića, načelnika Općine Ludbreg-Trgi. U Ludbregu je živjela cijela obitelj s majčine strane. U lipnju 1941. godine ustaški režim NDH započeo je s velikim progonom Židova u Zagrebu, a među prvima su bili uhapšeni Theodorini roditelji, dok su djeca (Theodora i brat Zdravko) bila u Ludbregu. Roditelji Salamon i Silvija deportirani su u koncentracijske logore gdje su ubijeni. Od ljeta 1941. godine Theodora i Zdravko živjeli su sa svojom tetom Gizom Vrančić i njenim mužem u Ludbregu, a kako su se progoni Židova nastavili po cijeloj NDH, malu Doricu i Zdravka u Ludbregu su skrivali Ludva Vrančić i njihovi susjedi. Židovska zajednica u Ludbregu u potpunosti je bila uništena, preživjelo je nekoliko djece koja su skrivana i Židovi koji su se pridružili partizanima. Poslije rata Theodora i

Zdravko ostali su sami sa svojim tetkom Vrančićem koji ih je posvojio te im dao svoje prezime. Zdravko je obolio i umro 1946. godine i pokopan je na gradskom groblju u Ludbregu. Theodora je ostala u Ludbregu do 1957. kada je otišla u školu u Švicarsku. Na putu je upoznala američkog Židova Daniela Klaymana za kojeg se udala i nakon toga je emigrirala u SAD. Danas živi u Washingtonu kao umirovljenica. Svoj radni vijek provela je u obrazovanju, radeći na školama u Marylandu. U Washingtonu se Theodora dobrovoljno uključila u rad Memorijalnog muzeja Holokausta SAD-a, jedne

od najuglednijih ustanova u svijetu koji brinu o ostavštini žrtava Drugog svjetskog rata. Muzeju je donirala desetine dokumenata i fotografija iz Ludbrega i okolice te snimila nekoliko video-svjedočanstava o svom spašavanju. Održala je više predavanja za američke učenike i posjetitelje i pritom je uvijek naglašavala svoju pripadnost Hrvatskoj, a o Ludbregu je uvijek govorila pozitivno. Isticala je hrabrost ljudi koji su joj pomogli za preživjeti. Theodora je Ludbreg posjetila više puta. Godine 2021. podnijela je zahtjev Komisiji Yad Vashema u Jeruzalemu u Izraelu da se njeni spasitelji iz Ludbrega

proglase Pravednicima među narodima. Svih sedmero priznati su kao Pravednici. Svojim ustrajanjem u nastojanju da zainteresirane upozna s istinom o Holokaustu u Hrvatskoj te šireći toleranciju i snošljivost, Theodora je promicala ime Grada Ludbrega. Njene fotografije našle su se u udžbenicima povijesti, knjigama i člancima, a temeljem njenih iskaza u kojima spominje svoj boravak u Ludbregu te spas od sigurne smrti, proučava se povijest Holokausta.

PRVI KAMEN SPOTICANJA U KRIŽEVCIMA

PIŠE: J. C.

Postavljanjem kamena spoticanja u spomen na nekadašnjega križevačkog gradonačelnika i farmaceuta Milana Margulita, Židova kojeg su ustaške vlasti 1942. godine ubile u koncentracijskom logoru u Staroj Gradiški, u Križevcima je obilježen Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta.

Margulit se rodio u Križevcima 1897. godine, bio je farmaceut u vlastitoj ljekarni i član Ljekarničke komore, te križevački gradonačelnik od 1933. do 1934. godine. Nakon uspostave tzv. NDH u rujnu 1941. godine oduzeto mu je građansko pravo i koncesija, a njegova je imovina "podržavljena". Margulit je uhićen i odveden u ustaški logor Danicu, u blizini Koprivnice, a zatim u Staru Gradišku, gdje je ubijen u 45. godini.

Na postavljanju prvog kamena spoticanja u Križevcima, gradu u kojem je svojedobno živjela mnogobrojna židovska zajednica, bio je između ostalih i izraelski veleposlanik u Republici Hrvatskoj Ilan Mor koji je rekao kako mu je iznimno drago što se na ovaj način ističe doprinos židovske zajednice napretku i razvoju Križevaca.

"Iznimno sam ponosan što su se Križevci pridružili brojnim gradovima u Europi koji shvaćaju i doprinose potrebi sjećanja na nevino deportirane i sugrađane Židove. Našeg sugrađanina Milana Margulita simbolično vraćamo na mjesto gdje je radio i doprinosio Križevcima", rekao je križevački gradonačelnik Mario Rajn.

Izraelski veleposlanik obišao je i zgradu negdašnje sinagoge, u kojoj se danas

nalazi Turističko-informativni centar, kao i židovske arkade na Gradskom groblju u Križevcima.

Zgrada sinagoge, koja je izgrađena 1895. godine te obnovljena novcem Europske unije 2014. godine, bila je povodom Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta, osvijetljena natpisom "We remember".

IZLOŽBA RADOVA FEĐE ARONA BUČIĆA

PIŠE: NARCISA POTEŽICA, MR.SC.

Otvaranjem izložbe “Stvaranje Univerzuma” u varaždinskoj galeriji RezervArt u subotu 29. siječnja 2022. umjetnička radionica Elkana, završila je svoju petu izložbenu turneju u pet godina predstavljanjem radova Feđe Arona Bučića.

Još se mnogi sjećaju opsežne izložbe “Tikkun olam” u zagrebačkom Hotelu Palace u veljači 2020. godine, a ovim kulturnim događajem u Varaždinu obilježena je prva obljetnica djelovanja RezervArta i ujedno najavljen oživljavanje kulturnog života u Varaždinu.

U prestižnom galerijskom prostoru postavljena su umjetnička djela osnivača Elkane, zlatara i kipara Feđe Arona Bučića, koja kroz skulpture Hiranyagarbha, Tzimtzum i Berešit, kao i sedam srebrnih diskova s fosilima i 2000 godina starim rimskim staklom, prikazuju kako židovski misticizam i vedska filozofija kroz pojmove tzimtzum i hiranyagarbha tumače Stvaranje i Postanak. Iste je pojmove prikazao i kroz novu kolekciju

nakita u limitiranoj seriji radionice Elkana. Posebnu pažnju i na ranijim izložbama pobudio je njegov nakit od brušenog dragog kamenja kao i izloženi predmeti koji su spoj zapada i istoka s višeznačnom židovskom simbolikom.

“Zašto je Univerzum stvoren? Jedini mogući odgovor je — Ljubav, koja je željela stvoriti Ljubav. Iz našeg vlastitog nukleusa, svi moramo iskovati svoj svijet, izraziti se kroz Ljubav”, poručio je autor izložbe brojnim posjetiteljima i prijateljima a među njima bili su glavni rabin RH Luciano Moše Prelević, pročelnica varaždinskog Konzervatorskog odjela pri Ministarstvu kulture Vesna Pascuttini Juraga, kulturni djelatnici i znanstvenici, te poznavatelji rada umjetničke radionice Elkana i oni koji je tek otkrivaju. Izložbu je otvorio poznati kipar Nikola Vudrag, osnivač RezervArta — Hrvatske udruge za promociju i razvoj intelektualnog i umjetničkog stvaralaštva.

Već ranije poznat kao specifični umjetnik Feđa Aron Bučić stvara i izlaže neobična djela s puno višeslojnog simboličnog značenja. Temelj je svojeg umijeća stvarao u Klesarskoj školi u Pučišćima na Braču, Višoj školi za drago kamenje u Amsterdamu i višegodišnjim radom uz majstore zlatare u Splitu, Amsterdamu i Jaipuru. I ovaj put se predstavio naročito efektinim radovima, dopadljivim i krajnje neobičnim nakitom kao jedan od najvećih majstora zlatara, ujedno dobar poznavatelj i procijenitelj dragog kame-

nja a brojnim radovima potvrdio se kao autor vješto izrađenih skulptura.

Njegove skulpture simboliziraju svijet i filozofiju mnogima manje poznatu, a ovom izložbom u cjelini spojio je jedan od najdalekosežnijih formuliranih pojmova u povijesti židovskog misticizma s vedskom filozofijom. Na taj način posjetiteljima izložbe — predmeti koji su izloženi prenose promišljanje o Stvoritelju, Stvaranju i Stvorenom.

Ustvari i ova izložba nastavak je cjeline koju čine i ranije izložbe počevši od 2017. s kojima se radionica Elkana predstavila na više od dvadeset izložbi u Hrvatskoj i u svijetu. Izložbom u Varaždinu nastavlja se uspješna turneja predstavljanja radova nesvakidašnjeg umjetnika i majstora a treba naglasiti da je prije Varaždina, izložba “Stvaranje Univerzuma” predstavljena splitskoj publici u prosincu 2021. u Muzeju Grada Splita, te zadarskoj u Galeriji likovnih umjetnosti svetog Krševana u Zadru.

Logičan je to nastavak umjetničke cjeline, koju čine i ranije izložbe “Gdje istok susreće Zapad” (2017.), “Gdje Sve-mir dotiče Zemlju” (2018.), “Krunice s Brda ukazanja” (2019.), te “Tikkunolam” (2020.). Ovom izložbom u Varaždinu nastavlja se vrlo uspješna turneja predstavljanja radova nesvakidašnjeg umjetnika i majstora koji uskoro planira nove prezentacije i susrete.

YORAM HAZONY “VRLINA NACIONALIZMA” I PITANJE NACIONALNOG IDENTITETA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Postoje pitanja koja već stoljećima “muče” čovječanstvo a odgovori na ta pitanja ni u kom slučaju nisu jednoznačni i lako prihvatljivi za sve. Jedno od takvih pitanja zasigurno je i pitanje identiteta a time i pitanje nacionalnog identiteta, a upravo to je glavna tema knjige “Vrlina nacionalizma” izraelskog autora Yorama Hazonyja (Izdavač Školska knjiga 2021., prijevod s engleskog jezika Andrej Bukarica).

Pitanje nacionalnog identiteta, kako to ističe recenzent knjige doc.dr.sc. Boris Havel, jedno je od najvažnijih pitanja modernih društava pa tako i Izraela, ali i Hrvatske, Europske unije te općenito zapadnih zemalja. Nacionalizam se u današnje doba, posebice nakon Brexita te Trumpovog predsjedničkog mandata, najčešće povezuje s negativnim konotacijama, a Hazony u svojoj knjizi razlaže kako je nacionalizam ustvari suprotnost imperijalizmu, kojem se on osobno protivi. Autor smatra da narodi imaju pravo na svaki oblik svoje slobode i nezavisnosti, što u doba imperijalizma nije bilo moguće. Upravo zato je, prema Hazonyju, najbolji okvir za ostvarivanje sloboda i prava naroda — nacionalna država. Nacionalna država je “nacija čija su se različita plemena okupila pod jednom stalnom vladom, neovisnom od ostalih vlada”. Nacija je tako ustvari “oblik zajednice, ljudski kolektiv koji sebe smatra

različitim od ostalih ljudskih kolektiva”. Za razliku od obitelji ili klana, nacija se razlikuje po tome što to nije zajednica pojedinaca koji se osobno poznaju a s druge strane nacija se razlikuje od cijelog čovječanstva po tome što ima “prilično prepoznatljiva obilježja”. Uz nacionalnu državu povezujemo i termin nacionalne slobode, a upravo su Židovi, ali ne samo Židovi, na svojoj koži osjetili što znači kada nemaš nacionalnu državu ni nacionalnu slobodu. Navodeći Holokaust kao primjer za ovu tvrdnju, Hazony ističe da je za Židove “nacionalna sloboda došla tek uspostavljanjem židovske nacionalne države u Izraelu”.

U poglavlju “Dvije pouke Auschwitz-a”, Hazony navodi i tezu kako Židove diljem svijeta cionizam nije uspio uvjeriti u potrebu uspostave neovisne židovske države, već je to postigao Auschwitz i šest milijuna ubijenih Židova, što je David Ben-Gurion nazvao “griješom židovske nemoći”.

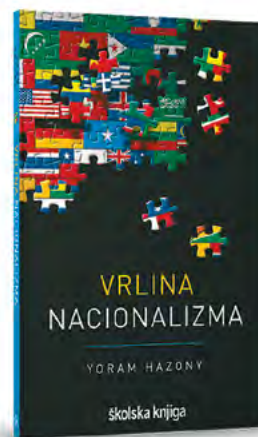
U svojoj knjizi Hazony navodi i niz primjera iz povijesti kako bi dokazao da je upravo nacionalna država najbolji način za ostvarivanje nacionalnih prava i sloboda. Autor ne bježi ni od izraelske politike te vrlo oštro osuđuje ono što naziva “kampanjom blaćenja” u medijima i središtima moći.

Na kraju knjige, Hazony ističe kako smatra da bi najbolji svjetski poredak trebao biti poredak neovisnih nacionalnih država. Biti nacionalist, smatra izraelski autor, ne znači biti samo domoljub

okrenut interesima vlastite nacije već se tu radi o prepoznavanju većih interesa, zajedničkih cijelom čovječanstvu.

“Ako želimo dosegnuti zrelost, trebamo snositi terete nacionalne slobode i neovisnosti koje smo dobili u nasljedstvo od svojih predaka”, zaključuje Hazony u svojoj intrigantnoj knjizi koju bi trebali pročitati svi oni koji se danas bave politikom i nacionalnim pitanjima.

Yoram Hazony je izraelski filozof i politički teoritičar. Predsjednik je Instituta Herzl u Jeruzalemu i voditelj projekta u sklopu židovske filozofske teologije Zaklade Johna Templetona. Do sada je objavio knjige The Jewish State: The Struggle for Israel's Soul i The Philosophy of Hebrew Scripture. Objavljuje eseje u dnevnim i stručnim časopisima. Yoram Hazony pripada “modernom židovskom ortodokstvu” a sa svojom suprugom i devetoro djece živi u Jeruzalemu.

ULLA LENZE “RADIOAMATER” — PRIČA O TRI ŽIVOTA JOSEFA KLEINA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Prošlost je puna priča o ljudima koji su imali svoje snove, ideju o tome kako žele proživjeti ili pokušati proživjeti svoj život a onda ih je neki slučajni ili neslučajni susret sudbine odveo u nekom drugom smjeru i zauvijek promijenio tijekove njihovih života. Njemačka autorica Ulla Lenze u nagrađivanom romanu “Radioamater” (Izdavač Fraktura 2021., prijevod s njemačkog jezika Latica Bilopavlović Vuković) čitateljima donosi priču o Josefu Kleinu, svojem prastricu, priču koju je preradila i pretvorila u roman.

A Josef Klein bio je običan čovjek koji je pokušao ostvariti svoj “američki san” te je iz rodne Njemačke u razdoblju između dva svjetska rata otišao u New York. Taj grad i život kojeg je tamo upoznao predstavljali su veliku promjenu od života kojim je živio njegov uspavani rodni gradić Neussa u Njemačkoj, života na kojeg je Josef bio naučen ali od kojeg je želio pobjeći. Josefu se sviđala vrela velikog američkog grada koji je nudio razne mogućnosti i drugačiji život. Iako pomalo introvertan, Josef pronalazi svoje mjesto u SAD-u a u tome mu posebno pomaže njegova ljubav prema radioamaterstvu kao i ljubav prema šahu. Preko radioamaterstva susreće i Lauren, ženu koja dijeli njegovu strast prema radio-valovima i ženu u koju će se zaljubiti ali ljubav prema radioamaterstvu dovest će ga i do skupine

utjecajnih njemačkih poslovnih ljudi, koji će mu ponuditi posao i uvući ga u mrežu nacističkog špijuskog lanca. Taj susret i taj posao zauvijek će promijeniti Josefov život. Politika ga, doduše, nikada nije zanimala ali početak Drugog svjetskog rata i val antisemitizma osjećao se i u New Yorku i malo tko je mogao ostati izuzet od velikih svjetskih zbivanja. Josef Klein odjednom je postao kotačić velikog mehanizma, čega u prvo vrijeme i nije bio svjestan. Svojim uključivanjem u jedan drugi svijet, svijet politike i špijuna, postaje dio povijesti a životni put stoga će ga ponovno odvesti u njegovu rodnu Njemačku, koja nakon Drugog svjetskog rata predstavlja potpuno drugačije okruženje od onoga na kojeg se naviknuo u SAD-u. Josef će se pokušati ponovno povezati sa svojim bratom i njegovom obitelji i još jednom početi život iz početka, ali put koji mu je sudbina namijenila neće se završiti u Njemačkoj. Autorica u svom romanu istražuje višestruke identitete svog glavnog junaka koji se ovisno o tome gdje trenutačno živi zove Joe, Josef ili José.

Ulla Lenze u romansiranoj priči o svom prastricu Josefu Kleinu donosi lijepi i uzbudljivi roman, prožet tugom i sjetom, napisan iz jedinstvene perspektive. Uz priču o radioamateru Josefu, autorica donosi i priču o predratnim, ratnim i poslijeratnim životima u SAD-u i Nje-

mačkoj, životima i ozračjima koji su iz očitih razloga biti tako različiti.

Ulla Lenze rođena je 1973. godine u Mönchengladbachu a glazbu i filozofiju studirala je u Kölnu. Za svoje romane nagrađena je brojnim književnim nagradama (između ostaloga, dobla je i nagradu Jürgen-Ponto-Preis za najbolji debitantski roman), a njezin posljednji roman, na brojne jezike preveden “Radioamater”, nominiran je za prestižnu nagradu Uwe Johnson. Ulla Lenze danas živi i radi u Berlinu.

B'H PRIČE PREŽIVJELIH HOLOKAUSTA: IZA SVAKE PRIČE STOJI IME

PIŠE: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, GLAVNI RABIN
U RH I VRHOVNI RABIN CRNE GORE

Tema o kojoj ću pisati danas je tema koja zahtijeva puno obzira. Radi se o Holokaustu, o Šoa. To je teška tema i uvijek kad govorim ili pišem o tome postanem pomalo nervozan, jer se uvijek pitam imam li uopće prava govoriti o Holokaustu, jer ja nisam bio tamo. I zato se unaprijed ispričavam preživjelima, jer jedno je družiti se s njima u Klubu ili u Opatiji na kavi a sasvim drugo pričati njihovu priču.

Iako je Holokaust bio "jedinstveno jedinstven" događaj u svjetskoj povijesti, nažalost nije bio tako jedinstven u židovskoj. Prvi put je cijeli jedan narod trebao biti planski uništen, tako da ni jedna osoba, čak niti dijete, nije smjelo ostati živo. Židovska povijest nas uči da postoje stvari koje su previše strašne da bi čovjek uopće mogao povjerovati da bi se mogle dogoditi, ali nisu previše strašne da se ne bi dogodile. Holokaust je bio rat protiv Židova u kojem, kako je rekao nobelovac Elie Wiesel: "nisu sve žrtve bili Židovi, ali su svi Židovi bili žrtve".

Iako je Holokaust bio "jedinstveno jedinstven", povjesničar i proučavalac

Holokausta Yehuda Bauer rekao je da postoje važne univerzalne lekcije, za čiju implementaciju u život su priče preživjelih od presudne važnosti:

LEKCIJA BR.1:

Važnost sjećanja na Holokaust, odnosno odgovornost sjećanja!

Prva lekcija ističe važnost same dužnosti sjećanja ("zahor"), jer svaka osoba, svaka žrtva, ima svoje ime, svaka osoba ima svoj identitet. Svaka osoba je cijeli svijet i kako kažu talmudski mudraci: "tko spasi jedan život, kao da je spasio cijeli svijet", ali i da "onaj tko je ubio jednu osobu, kao da je ubio cijeli svijet".

LEKCIJA BR.2:

Odgovornost za sprječavanje Holokausta! Trajna pouka Holokausta je da je on uspio ne samo zbog industrije smrti i terora, nego prvenstveno zbog ideologije mržnje koju je država ugradila u svoje temelje i propagirala. Holokaust nije počeo u plinskim komorama, nego je počeo riječima mržnje prema različitim i zato su priče preživjelih toliko važne, jer to su riječi koje vode u akciju sprečavanja.

LEKCIJA BR.3:

Opasnost šutnje, posljedice ravnodušnosti! Uništenje europskog židovstva uspjelo je ne samo zbog državno odobrene kulture mržnje i industrije smrti, već i zbog zavjere šutnje, koja je vodila u zločin ravnodušnosti. Nažalost i danas se svakodnevno susrećemo s ravnodušnošću svijeta koja ne samo da vodi do brojnih manjih i većih ratova i genocida, nego i do desetka tisuća mrtvih, posebno djece, od gladi. Šutnja i ravnodušnost uvijek označava držanje strane zločincima, a ne žrtvama.

LEKCIJA BR.4:

Odgovornost dovođenja počinitelja zločina pred lice pravde!

Nažalost tu je svijet pao na ispitu i samo je nekolicina počinitelja izvedena na sud.

LEKCIJA BR.5:

Odgovornost govorenja istine moćnicima! Zločini Holokausta su također bili zločini elitnih krugova društva: liječnika, odvjetnika, sudaca, arhitekata, inženjera, odgajatelja, kao što Elie Wiesel kaže:

“Ako je Holokaust išta dokazao onda je da čovjek istovremeno može voljeti poeziju i klasičnu glazbu i istovremeno ubijati djecu”.

LEKCIJA BR.6:

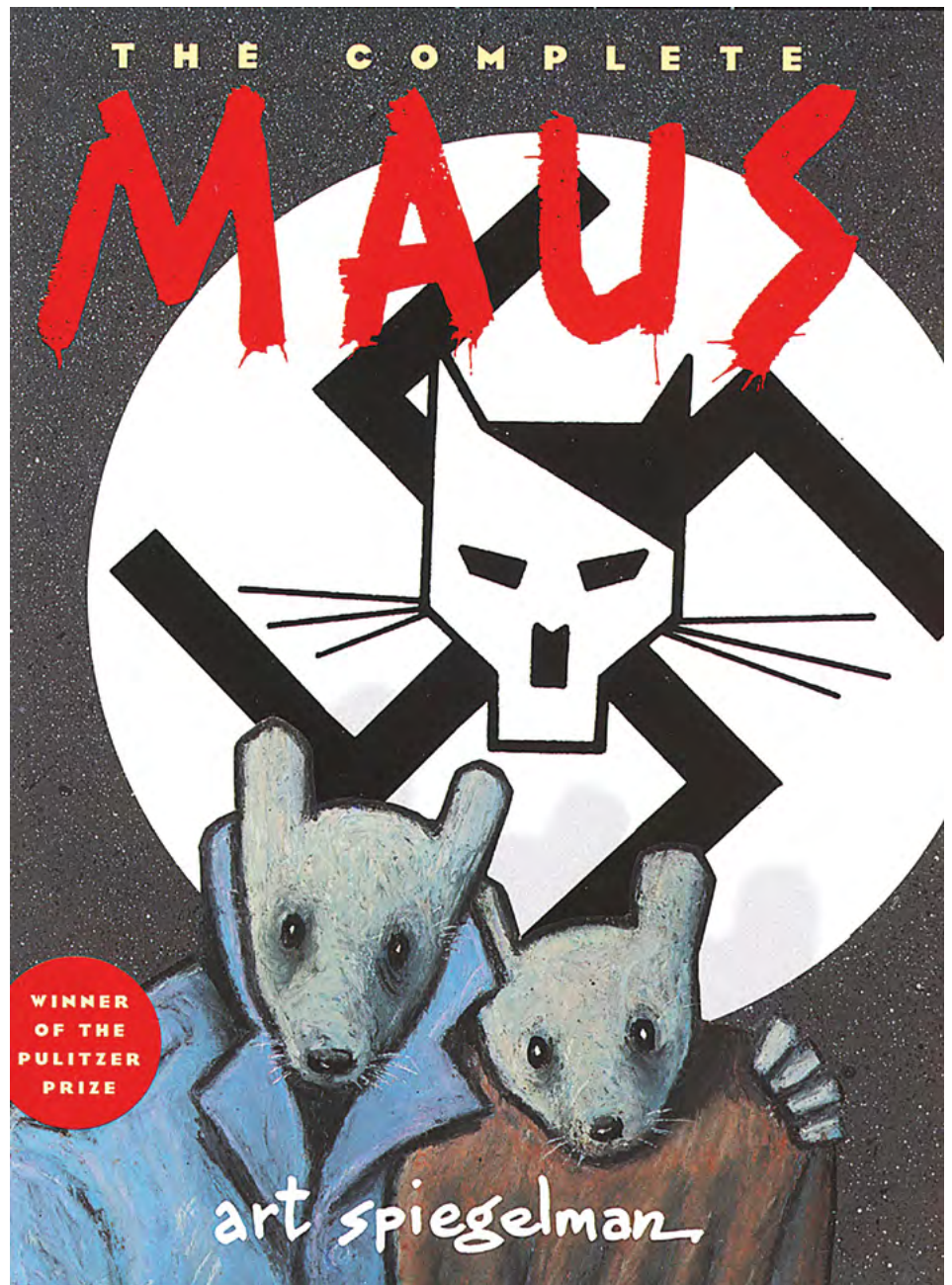
Sjećanje na Holokaust kao odgovornost provođenja edukacije!

Djelujući na Međunarodni dan sjećanja na Holokaust, države bi se trebale obavezati na Deklaraciju Stockholmskog međunarodnog foruma o Holokaustu koja je zaključila da svi dijelimo obavezu poticanja proučavanja Holokausta u svim njegovim dimenzijama, a to je nemoguće bez priča preživjelih.

LEKCIJA BR.7:

Zaštita ranjivih kao test pravednog društva! Odgovornost svih građana svijeta je da daju glas onima bez glasa, da osnaže nemoćne i one najranjivije, bili oni i invaliditetom, siromašni, izbjeglice, starije osobe, žene žrtve nasilja ili ranjiva djeca.

Svake godine krajem siječnja svijet, ili barem veći njegov dio, prisjeća se šest milijuna Židova, ali i pripadnika drugih skupina koje su u Drugom svjetskom ratu ubili nacisti i njihovi pomagači. Svake godine sve više se raspravlja o pravom načinu sjećanja jer “onaj tko ne poznaje svoju povijest osuđen je da je ponovi”. Ova izjava španjolsko-američkog filozofa i pisca Georga Santayane danas se može pročitati u spomen-muzeju na području bivšeg konc-logora Auschwitza. Bez obzira misli li netko da je sjećanja previše ili možda premalo, priče preživjelih imaju svoje mjesto u tome. Pri tome neki izražavaju zabrinutost da će se sjećanje na Holokaust izgubiti, jer se oblici sjećanja mijenjaju već kroz samu činjenicu da uskoro više neće biti živih svjedoka tog vremena. Ali drugi ipak vjeruju da to neće bitno promijeniti stvari jer sjećanje je neovisno od svjedoka vremena, te s nestankom svjedoka neće nestati znanje

o povijesnim događajima, što je od najveće važnosti, jer ignoriranje povijesnih činjenica tih strašnih događaja povećava rizik od njihovih ponavljanja. Zato se u SAD-u razmahala ogromna debata nakon što su članovi Odbora za obrazovanje okruga McMinn u saveznoj državi

Tennessee izglasali povlačenje kultnog stripa “Maus” (“Miš”) iz školske lektire. Strip, koji je kao jedini strip ikad dobio prestižnu Pulitzerovu nagradu, jedan je od najpoznatijih prikaza Holokausta u povijesti književnosti. Tvorac stripa je Art Spiegelman, koji je “Mausa” bazirao

na razgovorima sa svojim ocem, poljskim Židovom koji je preživio Holokaust. U stripu su svi prikazani kao životinje: Židovi kao miševi, Nijemci su mačke, Poljaci svinje, a Amerikanci psi. Strip prikazuje ubojstva, progone i sav užas koncentracijskih logora. Desetero članova Odbora je jednoglasno odlučilo da se radi o temi koja nije primjerena za učenike osmog razreda, te izglasali zabranu korištenja "Mausa" u svim osnovnim školama pod njihovom ingerencijom. Ali zapisnik koji je iscurio u javnost otkriva puno ozbiljniji problem, a to je da je dio članova Odbora temu Holokausta etiketirao kao "indoktrinaciju", smatrajući da moraju zaštititi djecu od takvog utjecaja, dok su sam strip uspoređivali s pornografijom.

Kad pomislim o pričama preživjelih, a tu posebno spada odavanje priznanja njihovim spasiteljima, "pravednicima među narodima", jedna stvar mi stalno ne da mira, a to je zašto tako kasno, zašto ne odmah poslije rata? Mnogi spasitelji su umrli i nisu osobno dobili priznanje koje su zaslužili svojim životima. Preživjeli često kažu kao da osjećaju osjećaj "krivnje" zato što su od cijele obitelji baš oni preživjeli, da jednostavno nisu "zaslužili" preživjeti, da bi kasnije, pod stare dane, shvatili da imaju "misiju" ispričati svoju priču svima koji je hoće slušati.

Sjećam se situacije od prije nekoliko godina prilikom projekcije jednog filma u Prištini na Simpoziju o židovskom nasljeđu na Balkanu. Film je govorio o ženi, Židovki, koja je odvedena u logor u Theresienstadu (Terezinu) i koja pred smrt piše svoje zadnje pismo svome sinu ne znajući da će ga on primiti tek 50-tak godina poslije rata. Interesantno je da je sin to pismo prešutio svojoj djeci, te ga je tek puno kasnije, na samrti, pokazao svom sinu, koji je onda odlučio napraviti dokumentarni film o tom pismu, točnije ispričati priču o svojoj obitelji. Na simpoziju je uz mene sudjelovalo i nekoliko

rabina iz Izraela i SAD-a. Ovu priču pričam zbog sljedećeg događaja. Odjednom je jedan stari rabin iz Jeruzalema počeo glasno plakati, točnije ridati na sav glas. Svi smo ga začuđeno pogledali. Nakon filma, kad se malo smirio, nam je objasnio da mu je tek nedavno, njemu i već odraslim sinovima, supruga otkrila da je rođena u Varšavskom getu, a film ga je podsjetio na to.

Većina preživjelih su jako pažljivi da ne pričaju previše, ako uopće nešto i kažu, svojoj djeci o tome što su preživjeli da ih ne bi traumatizirali, jer smatraju da djeca sama po sebi zaslužuju privilegij imanja bezbrižne mladosti i zato oni ne žele svojim pričama širiti gorčinu i mržnju. Ali kako stare i sve više osjećaju protok vremena tako postaju svjesniji situacije da im se pruža zadnja šansa da ispričaju svoju priču i tako osiguraju da ova tragedija ne bude zaboravljena. Isto tako većina njih nikad nije zaboravila da je ljudsko biće nepouzđano, a ljudska civilizacija površna. Također su shvatili da gubitak vjere u ljude puno više devastirajući nego gubitak vjere u Boga, i zato su, iako možda za neke prekasno, odlučili potražiti svoje spasitelje i zahvaliti im. Možda sam u krivu, ali tako nekako si pokušavam objasniti tako dugotrajnu šutnju preživjelih.

Prošlo je 77 godina od završetka Drugog svjetskog rata i prolaskom vremena odlaze i posljednji preživjeli užasa Holokausta. Neke sam članove naših Općina i sam molitvom ispratio na zadnji put. Zato se posljednjih godina osnivaju razne udruge, poput udruge "Drugi svjedoci", koja sluša priče preživjelih i prenosi ih novim naraštajima, jer to se ne smije zaboraviti. Ovo je jedna od tih priča.

Erni de Vries je već 95 godina i svaki dan je nešto podsjeti na užase kroz koje je prošla. To može biti tek komad kruha na zemlji: Erni de Vries odmah pred oči dođe užasna glad koju su svi trpjeli i gdje

ERNI DE VRIES

je komadić kruha bio golemo blago, a sad se nitko niti ne osvrće na bačenu hranu. Ponekad je to i tek stablo breze (Birke) jer se tako zvalo i mjesto tog užasa: Auschwitz-Birkenau. Tamo su nacisti 1943. odveli njenu židovsku majku. Erna de Vries je zapravo trebala ostati pošteđena jer je njen pokojni otac bio protestantske vjere, dakle ona je bila "polužidovka" u nacističkom žargonu. Ali Erna nije htjela napustiti svoju majku tako da je krenula zajedno s njom u koncentracijski logor u kojem je do 1945. bilo ubijeno više od milijun ljudi. Među njima je vjerojatno bila i njena majka. Ali to ne zna jer su ih razdvojili. O svemu tome i danas govori mirno, ponekad zamišljeno dok sjedi na kauču u svojoj kući na sjeveru Njemačke, uredno odjevena s ogrlicom od bisera i sasvim malo šminke na licu. Erna de Vries je već često pričala svoju priču. Pred učenicima u školama, u mjesnoj zajednici pred sugrađanima mjesta u kojem je rođena, čak i na sveučilištu u obližnjem gradu. I dalje je tjeraju posljednje riječi njene majke kada su se posljednji puta vidjele: "Erna, ti se moraš boriti. Ti moraš preživjeti i reći što su nam učinili".

“U školama se naravno uči o zločinima nacista, ali zapravo nitko si ne može niti zamisliti kako iza baš svakog od preko šest milijuna ubijenih u logorima stoje sudbine posve konkretnih ljudi kao što smo svi mi”. “Rastati se od moje majke, to je bilo najteže u čitavom boravku u logoru”, kaže Erna de Vries. “Točno sam znala da ona neće izaći živa iz Auschwitz-a.” S 95 godina Erni je sve teže pričati svoju priču u javnosti. Ne vidi više dobro, čuje samo ako joj se jasno i glasno govori u blizini uha, za male šetnje joj treba staračka hodalica koju zove “Rolls Royce za starce”. Zato je Erna de Vries sretna da ima nekoga tko će dalje prenositi njena sjećanja. To je Vanessa Eisenhardt, 29-godišnja doktorandica povijesti, članica udruge “Drugi svjedoci”, čiji su si članovi dali u zadaću sastajati se s preživjelim Holokausta, slušati njihove priče i prenositi ih dalje. Udruga se nazvala Zweitzeuge, zgodna igra riječima i modifikacija “svjedoka vremena” (Zeitzeuge) u “Druge svjedoke”. Gospođa de Vries je s drugim preživjelim prije bila i sama aktivna i prenosila svoju priču o užasima nacizma. Sad su tu zadaću preuzeli “Drugi svjedoci”. Vanessa Eisenhardt kao i ostali “Drugi svjedoci” su često na putu kroz čitavu Njemačku kako bi u školama pripovijedali svjedočanstva Erne de Vries i drugih preživjelih Holokausta. Sastali su se s tridesetak preživjelih iz Njemačke, Izraela i drugih zemalja Europe i s mnogima od njih ostali u veoma bliskim odnosima. Neki od njih su još živi, mnogi od njih su u međuvremenu preminuli. Bayreuth je posebno mjesto kada je riječ o nacizmu: Wagnerov festival je redovito posjećivao i Hitler, taj bavarski gradić je morao biti posve “rasno čist” od “nepoželjnih”. S tim bremenom žive i mladi tog gradića tako da im nije samo pričala što je gospođa de Vries doživjela za vrijeme nacizma, nego i kako je živjela prije i poslije toga. Pričala im je kako je

ona isprva bila kao i oni: željela je postati liječnica, o njenom poslu kao medicinska sestra. Ispričala im je i epilog tog užasa: kako je upoznala svog muža nakon rata, o njeno troje djece i šestero unuka i o njenoj staroj želji, koja nikad nije bila ispunjena, odseliti u Izrael. Osobito mladima Bayreutha nije se lako suočiti s tom najmračnijom stranom povijesti Njemačke i njihovog gradića: dok je Hitler slušao Wagnera, milijuni ljudi su ubijani u logorima. Povjesničarka kaže kako takve stvari i previše često ostanu zaboravljene kad se uči povijest. “Velike brojke, velike slike, šest milijuna ubijenih ljudi” sve je to teško uopće i zamisliti. Pričama kao što je ova od Erne de Vries želi pokazati učenicima kako su nacisti ograničili i uništili živote ljudi koji ne samo da nisu bili ništa krivi, nego nisu bili niti drugačiji od bilo kojeg drugog građana te zemlje. A ta prošlost ima utjecaja i na današnje događaje. “Takve priče pokazuju što se događa kad se ostavi prostora rasizmu i antisemitizmu i da se dopusti, koliko se može dopustiti misao da se ništa ne može promijeniti.” I u Bayreuthu su učenici osobito bili impresionirani posljednjim riječima majke Erne de Vries kako se mora boriti, preživjeti i prenositi ono što

je počinjeno njima i drugim Židovima. “Bila sam na rubu suza”, piše 14-ogodišnja Ambra Rizzo. Najviše ju je pogodilo što joj majka nije tek rekla “zbogom, volim te, nikad te više neću vidjeti”, nego je zatražila od Erne da se bori i da nastavi živjeti i svjedočiti, smatra petnaestogodišnja Sanya Schuberth. I upozorava: “Mislim da nekim ljudima treba otvoriti oči jer oni misle da se tako nešto više nikad ne može dogoditi.” Sanya, Ambra i drugi učenici će sad i sami dalje prenositi priču Erne de Vries. U kući preživjele na sjeveru Njemačke Vanessa Eisenhardt joj čita dalje iz pisma Sanye: “Draga Erna, sigurna sam da si sasvim super i hrabra žena. Ne mogu dovoljno često to reći. Imam tako veliko poštovanje prema tebi.” Erna de Vries se smješka i kaže kako već ima čitavu kutiju pisama učenika. Naravno da se raduje što je prihvaćaju i što uopće žele čuti njenu priču. “Mnoge ljude sve to uopće ne zanima”, kaže i dodaje kako je sretna i zahvalna što su nakon rata ona i njen muž imali dobar život, sa zdravom djecom i unucima. Sve je to i njoj i njenom mužu bila svojevrсна zadovoljština što nacisti ipak nisu uspjeli sve ih pobiti. Sad se nada da će osobe kao Vanessa Eisenhardt nastaviti pričati njenu priču,

MARGOT FRIEDLÄNDER

“da to još nekako ostane u glavama ljudi i ne potone potpuno u zaborav.”

Druga priča na koju bih želio skrenuti pažnju je o Margot Friedländer, njemačkoj Židovka koja je preživjela holokaust i koja se vratila u Berlin s 89 godina i koja je nedavno proslavila 100-ti rođendan. Margot Friedländer kaže da je za stotinu godina proživjela četiri različita života, ali da ju je zauvijek obilježilo vrijeme između prvog i drugog života. To je bilo vrijeme kada su se naglo prekinule rane, uglavnom sretne godine u Berlinu: 15 mjeseci se skrivala od nacista, a zatim je uslijedila godina dana preživljavanja u koncentracijskom logoru Theresienstadt. Scena opisana u njenim memoarima objavljenima 2008. dogodila se 20. siječnja 1943. u berlinskoj četvrti Kreuzberg, u stanu bračnog para kojeg je jedva poznavala. Došla je tamo jer je saznala da je joj je ondje majka. No tada 21-godišnjoj Margot Bendheim rečeno je da njena majka nije više tu. Otišla se prijaviti vlastima, da bude sa 17-godišnjim sinom Ralphom kojeg je tog popodneva uhitio Gestapo. Margot je dobila majčinu tašku u kojoj je bilo sve što joj je ostalo od obitelji: adresar i ogrlica od jantara. I tu je još bila poruka, prenijeta usmeno: “Pokušaj učiniti nešto od svog života.” “Te riječi su oblikovale moj život”, često je govorila Margot Friedländer. “Osjećam da sam postigla nešto, ne samo za svoju majku, ne samo za šest milijuna Židova, već i za mnogo milijuna ljudi koji su ubijeni zato što nisu htjeli raditi ono što im je rečeno.” Majka i brat ubijeni su u Auschwitzu nekoliko tjedana nakon uhićenja. To je saznala tek desetljećima kasnije. Njen otac, koji je ranije pobjegao u Belgiju, ubijen je 1942. Na brzinu izrečena posljednja poruka njene majke postala je naslov memoara Margot Friedländer, knjige kojom je započela rad na sjećanju i obrazovanju u Berlinu, u koji se zauvijek vratila 2010. To joj nije lako

palo, i bilo je mnogo ljudi koji su ju pokušali odgovoriti od toga. Drugi koji su preživjeli Holokaust i koje je poznavala u New Yorku, uključujući i njenu rođakinju Jean, protivili su se njenim posjetima Njemačkoj. Njen suprug Adolf Friedländer, još jedan preživjeli, kojeg je upoznala u Theresienstadtu i koji je umro 1997., uvijek je oštro odbijao povremene pozive koji su godinama stizali od vlasti Berlina. “Često se pitam je li ispravno to što sam vratila ovamo”, priča Margot Friedländer u dokumentarnom filmu “Dug put kući” iz 2010. U istom filmu ona je priznala da se neugodno osjeća u društvu određenih građana Berlina: “Još uvijek sam vrlo oprezna prema ljudima svoje generacije. Oni su tada bodrili naciste i nisu ništa učinili da zaustave ono što se događalo. Svi su znali za to i odvrćali su pogled. Iako sam se vratila, to je nešto što me još uvijek jako pogađa.” Ali svoj rad je počela zbog druge generacije, zbog mladih: svoje memoare čitala je širom Njemačke, posebno u školama. “Pažljivo me slušaju”, kaže ona. “Dobila sam, ne znam ni sama, tisuću pisama. Kažem im: ono što se dogodilo ne može se promijeniti, ali ovo je za vas. To je postala moja misija.” Margot je bila u specifičnoj situaciji: dok su cijelu njenu obitelj ubijali Nijemci, 15 mjeseci se skrivala u Berlinu uz pomoć drugih Nijemaca. U drugom filmu pod naslovom “Dug put kući” Margot Friedländer priča: “Kako mogu osjećati nostalgiju za Njemačkom, nakon što su Nijemci ubili moje roditelje? Na to bih morala odgovoriti: upravo zbog toga sam došla ovdje upoznati mlade ljude koji s tim nemaju nikakve veze.” “Ona pruža ruku pomirenja”, rekao je predsjednik zaklade Schwarzkopf Andre Schmitz. “Ona nama Nijemcima čini veliku uslugu: šarmantna je, vesela, uživa kada ju slušaju, ne optužuje nas, nego kaže: pazite, ovo je bilo moguće jednom, i uvijek je moguće. To je neprocjenjiva usluga.” Posljednji film

Thomasa Halaczinskog, koji prikazuje zadnjih nekoliko godina njenog rada, nedavno je emitirao javni servis ARD. Zadnja scena filma prikazuje Margot Friedländer u kontemplativnom, neobično tmurnom raspoloženju. “Ne računam s time da će mnogo toga ostati poslije moje smrti”, kaže ona. “Ima sjajnih ljudi koji su nešto učinili. Ali moj doprinos je ipak vrlo, vrlo mali. Možda će generacija koja me sada čuje u školama nešto reći svojoj djeci. Nemam pojma dokle će to ići, jer tako mnogi ljudi stalno govori da ne žele više pričati o tome.” Koliko god to zvučalo pesimistički, za Halaczinskog je takav kraj poziv na akciju. Uskoro se više nećemo moći osloniti na preživjele Holokausta i njihove priče iz prve ruke o stvarnim užasima nacizma. To govori publici: iako je njen rad priznat, to nije nešto što se može završiti. To je proces, i on se nastavlja”, rekao je Halaczinsky i dodao: “Njene riječi su upozorenje za sve nas.”

Slijedi priča o Barbari Rebhun, osobi koja čitav život traži odgovore na pitanja:

“Kako se zovem? Tko sam? Tko su bili moji roditelji?” Kao dijete je preživjela Holokaust u Poljskoj. Živjela je u Izraelu od 1950. Tamo je u 16. godini saznala da je posvojena, i sve do 1996. nije počela tražiti svoje biološke roditelje, prvenstveno jer nije željela povrijediti svoje posvojitelje, koji su je jako voljeli. Ali nakon što je u travnju 1996. pročitala članak u novinama o povjesničarki koja je sakupljala podatke o židovskom sirotištu u gradu Otwocku u Poljskoj u njoj su se probudila sjećanja na boravak u tom sirotištu te je započela potragu. Saznala je da je rođena 1942. u Varšavskom getu i da je uz pomoć njemačkog vojnika prokrijumčarena na arijevsku stranu grada. Tada je imala devet mjeseci. Oko vrata je imala certifikat na kojem je pisalo da se zove Barbara, a kao prezime je bilo navedeno Wenglinski, za koje ona misli

da je bilo lažno, jer je moglo biti i poljsko, ali i židovsko. Predana je kršćanki Charlotte Rebhun, koja je prije živjela s mužem u Berlinu, ali s obzirom da je bila udata za Židova morali su se preseliti u Poljsku. Barbarini biološki roditelji su ostali u getu i vjerojatno stradali 1943. u židovskom ustanku. Charlottin muž je odveden i ubijen u Treblinku, dok je ona uz Barbaru skrivala još osam drugih Židova. Ali nakon poljskog ustanka u Varšavi 1944. Barbara se u gužvi našla odvojena od Charlotte. Našli su je kako luta praznom željezničkom stanicom 20 km od Varšave. Crveni križ ju je dao poljskoj kršćanskoj obitelji Kaczmarek kod kojih je dočekala kraj rata i kod kojih je živjela do 1948. Poljska obitelj ju je željela posvojiti te je pisala CJC-u pitajući za Barbarine biološke roditelje. Umjesto da im CJC odgovori, oni su im Barbaru grubo oduzeli i stavili je u židovsko sirotište u Otwocku blizu Varšave, Tu ju je u listopadu 1948. posvojila židovska obitelj Himsel, s kojima se 1950. odselila u Izrael. Iako Barbara održava bliske kontakte s članovima obje obitelji kod kojih je živjela, ona i dalje traga za svojom biološkom obitelji i ujedno sve nas moli da joj pomognemo u tome. Usput, objema obiteljima je dodijeljeno priznanje “pravednik među narodima”.

U svojoj knjizi “Odgovori (responsa) iz Holokausta, rabin Ephraim Oshrey, jedan od rijetkih rabina koji je preživio Holokaust, piše o brojnim svakodnevnim situacijama u kojima su se našli ortodokсни Židovi bilo u getu ili u logoru. Tako je jednog jutra reb Avrohom Josef tokom uvodnih jutarnjih blagoslova došao do blagoslova kojim zahvaljujemo Bogu što nas nije napravio robom te je gorko povikao na Boga kako da u logoru izgovori blagoslov koji može izgovoriti samo netko tko je slobodan. I obratio se rabinu Oshreyu za odgovor na pitanje smili se ili čak mora li se taj blagoslov

ELIJ WIESEL

ispustiti. I rabin mu odgovara da najraniji komentari ove molitve ukazuju da je blagoslov formuliran tako da slavi Boga ne zbog naše fizičke, nego radije naše duhovne slobode. I zato ne samo da ne smijemo ispustiti ili preskočiti nijedan blagoslov bez obzira na okolnosti, nego smo štoviše usprkos našeg fizičkog ropstva još više obavezni kazivati taj blagoslov, da pokažemo našim neprijateljima da iako smo kao pojedinci možda fizički robovi, ali da kao narod mi ostajemo duhovno slobodni.

Za kraj bih donio čudnu priču koju sam čuo od Elija Wiesela. On donosi jednu od najfascinantnijih priča koju sam ikad čuo, ali i najžidovskiju. On tvrdi da je kao mladić u Auschwitzu prisustvovao suđenju Bogu. Tri učena Židova (rabina) su formirali Bet Din (rabinski sud) i optužili Boga što je dopustio da njegova djeca budu masakrirana. Suđenje je trajalo nekoliko dana. Nakon što su saslušani svjedoci i sakupljeni dokazi, donesena je presuda. I Bog, Tvorac neba i zemlje, je proglašen krivim za zločine protiv čovječanstva. Nakon donošenja

presude nastupio je trenutak tišine. Tada je jedan od sudaca pogledao u nebo i rekao da je vrijeme za Maariv (večernju molitvu) i pozvao sve prisutne da mu se pridruže u molitvi. Tako židovski. Ova priča pokazuje suštinu židovstva, ništa, pa ni Bog ne može zaustaviti svakodnevnu “rutinu” židovskog života. Židovski pristup nije preispitivati “zašto”, nego “dogodilo se to i to i što sad moramo uraditi”. Na Pesah čitamo ulomak koji govori o tome da se u svakoj generaciji na nas diže neprijatelj da nas uništi, tako da nakon 77 godina od uništenja nacizma, najvećeg zla ikad, antisemiti opet marširaju i dižu glavu. Naravno da se moramo boriti protiv njih povećavajući mjere sigurnosti. Ali najvažniju borbu protiv njih vodimo povećavanjem svog židovskog identiteta, ponavljanjem naše misije koju imamo kao Židovi, obećavajući sebi da ćemo držati Toru u središtu naših života i dijeleći je s našom braćom i sestrama koje se nikad nisu srele s njom. Pri tome su priče preživjelih Holokausta postale sastavni dio naše tradicije koju ćemo prenositi budućim generacijama.

TRAGEDIJA OBITELJI SCHEYER

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Prvi Židovi koji su naselili ludbreški kraj, na sjeveru Hrvatske, bili su početkom 19. stoljeća obitelji Breier i Hirschl. Koliko su se zadržale u Ludbregu, teško je procijeniti, ostaje činjenica da je na jednom popisu kućanstava iz 1810. godine u Ludbregu živjela tek jedna židovska obitelj, ona Jože Deutscha. Potomstvo te obitelji može se pratiti sve do današnjih dana. Sredinom 19. stoljeća polako doseljavaju i ostale obitelji: Gestettner, Beck, Kreutzer, Diener, Günsberger. Iz Gradišća su potom došli Rosenbergeri i Sonnewaldi. Za vrijeme popisa stanovništva iz 1857. u ludbreškom kraju živi dvadesetak Židova. Uslijed pojačane imigracije pristiže i obitelj Scheyer (Šajer). Podrijetlo vuku iz gradišćanskog gradića Schlaininga, odakle potječe više židovskih obitelji u Ludbregu. Schlaining je bio dio posjeda knezova Batthyany, a u Ludbregu se nalazilo sjedište njihova veleposjeda u Hrvatskoj. Prvi zabilježeni Scheyeri bili su Salamon (r. 1817.) i njegova supruga Elise (r. 1825.), vjerojatno mlađa sestra Markusa Rosenbergera koji je već od 1852. živio u Ludbregu. Obiteljske spone nisu oslabile, nasuprot — Rosenbergerima su se pridružili i Scheyeri. Natalitet je u to doba bio pojačan, Rosenbergeri su imali čak devetero djece, a Scheyeri osmero. Potomstvo im se kasnije raselilo Hrvatskom i inozemstvom, dok je u Ludbregu ostao najstariji sin Vilim Scheyer sa svojom brojnom obitelji.

ELZA SCHEYER PRIJE RATA (DOLJE LIJEVO)

Trgovina je bila u genima Scheyerovih. Dok su Rosenbergeri unajmili staru vlastelinsku trgovinu nasuprot župnog dvora, Scheyeri su otišli korak dalje — u samom centru Ludbrega Vilim je podigao veliku prizemnicu u kojoj su stanovali, ali i držali veletrgovinu mješovite robe, drva, soli i manufakturne robe. U to se vrijeme više od 90 posto žitelja bavilo poljoprivredom pa su seljaci doslovno bili željni svake robe. Trgovina je uspješno poslovala sve do njene likvidacije 1940-ih. No, Vilim nije ostao samo na trgovini, u skladu s poduzetničkim duhom 1892. godine otvara “Ludbrežku dioničku štedionicu” s glavnicom od milijun dinara. Sve do 1930-ih ta se prva ludbreška banka nalazila u kući Scheyerovih, sve dok jedna srećka na lutriji nije pomogla da se izgradi nova zgrada banke u istoj ulici.

Vilim je umro 1919. godine, a njegovu je veletrgovinu preuzeo najstariji sin Markus. Mlađi sin Artur sve se više bavio bankarstvom. Leon se bavio farmacijom te je otvorio ljekarnu u Križevcima gdje se preselio. U obližnjoj Koprivnici živjeli su dr. Julio Scheyer, jedan od prvih pedijatar, i Josip, trgovac. Vilim je imao i kćeri Linnu i Ricki.

U Ludbregu su se najviše angažirali Markus i Artur, sudjelovali su u svim društvenim zbivanjima i radu udruga. Obnašali su dužnosti u Hevri kadiši, Hramu, Izraelitičkoj občini, Cionističkom društvu. Novčano su pomagali vatrogasce i ostale udruge. Pred Drugi svjetski rat polako je stasala nova generacija Scheyera, Ivan je preuzimao trgovački posao od Markusa, a Arturov Miroslav se polako upoznavao s bankarstvom. I

ženska djeca su se školovala, što nije bio česti slučaj u Ludbregu.

Kada je započeo rat, kao da se predosjećala opasnost u zraku. Maksova kći Blaženka poslije je zapisala: “Mi smo onda već sve znali. Čuli smo za Kristalnu noć. Znali smo sve, i lagere i što se dešava. Samo smo rekli: Nas ne budu, pa što će s nama? To smo govorili još 1933. Pa ne budu došli u Jugoslaviju. A ušli su 10.4.1941. u Zagreb. Mog su brata zatvorili u Lepoglavu, odmah kad su došli ustaše. Tamo je bilo mnogo Židova i stradalo ih je mnogo.” Holokaust nije pogodio samo Zagreb. U Ludbregu je djelovala najmanja zajednica na tlu Hrvatske, ni stotinu članova. Na udaru vlasti našli su se Židovi, ali i lokalni Romi te Srbi. Zajednice su gotovo uništene. Ivan je odveden u travnju 1941. i više se nikad nije vratio. Ubijen je u Jasenovcu u dobi od 33 godine. Blažica je sa svojim mužem živjela u Zagrebu. Po okupaciji države i proglašenju NDH, skrivaju se u gradu, a početkom 1942. bježe preko Ljubljane za sjevernu Italiju u Apricu pa u Švicarsku. Iako u teškim uvjetima, sačuvali su svoje živote. Markus i njegova supruga Irma su uhapšeni 1941. pa pušteni. No, na sam 70. Markusov rođendan ustaše su opet došli po njih i odveli ih u Jasenovac. Ubijeni su u prvoj grupi zatvorenika, zajedno s više Ludbrežana: rabinom Deutschom i njegovom suprugom Katarinom, trgovcem Aplerom, starim Friedovima, Schlesingerima, Hirschsohnovima i ostalim Židovima. Nakon jedne partizanske diverzije na željezničkoj pruzi, uhapšen je i Artur. Prvo je bio u koprivničkoj Danici, potom u Zagrebu, a potkraj 1941. skončao je u Jasenovcu. Nije bilo šanse da u dobi od 60-ak godina preživi logorsku torturu. Njegova supruga Elza, sin Miroslav i kći Nada uhapšeni su i odvedeni u Zagreb, potom prebačeni u talijansku zonu, u Kraljevicu i Rab. Po kapitulaciji Italije napuštaju zloglasni logor Kampor i pridru-

žuju se NOP-u. Kad je Ludbreg oslobođen 3. listopada 1943. godine, Elza i Nada se vraćaju u svoj dom, no njihovom miru nije dugo suđeno. Ustaše Ludbreg ponovno zauzimaju, a svi koji su sumnjivani za suradnju s partizanima su uhvaćeni su i odvedeni. Sačuvani su logorski kartoni Elze i Nade iz Lepoglave. Paketiće hrane i odjeće redovito su primale sve do travnja 1945. Zadnjih dana ustaškog strahovlade, krajem travnja 1945. godine, obje su ubijene. Elza u dobi od 51 godine, a Nada je imala tek 19 godina. Danas se na Spomen-groblju nalaze kameni kubisi. Na jednom od njih ispisana su i njihova imena.

Arturov sin Miroslav se pridružio partizanima, najprije u Židovskom rapskom bataljunu, potom u VII. banijskoj diviziji. S partizanima je prošao cijelu sjevernu Hrvatsku. Jedva je dočekaio kraj rata, požurio je u Ludbreg, k svojoj obitelji. Tko zna koga je očekivao sresti, no od njegovih se nitko nije vratio. Nikakvih vijesti, samo pričanja i glasine od rijetkih očevidaca. Svakog dana nade za susret s njegovima bilo je sve manje. U praznoj kući nije bilo ničega, sve je opljačkano još 1941. Ipak, nova vlast nije dozvolila da to samo tako prođe pa su mnogi morali vratiti namještaj koji su kupili na ustaškim dražbama. Miroslavu je vraćeno mahagonij pokućstvo, pronađeno u kući jednog seljaka. To je bilo sve. Ni banka, ni velika kuća, ni vinograd — više ničim nije raspolagao. Pričalo se i o nekom zakopanom zlatu, ako ga je i bilo, Miro ga nije pronašao. Od predratne zajednice, u Ludbreg se vratila tek četveročlana obitelj Weinrebe, te Dragutin Sattler koji se pakirao za Izrael. Sinagoga je ležala u ruševinama, u nekadašnjim židovskim kućama sad su živjeli drugi ljudi. Miroslav je donio odluku — pokupio je to malo stvari i otputovao u Izrael. Nekoliko puta je navratio u posjet, svaki puta se propitujući o svojim, ima li novosti. Bilo

ARTUR NA POSLU U BANCI

je jasno da je zla sudbina zadesila njegove. U Izraelu je zasnovao obitelj, a veze s rodnim zavičajem su se zauvijek prekinule. U Izraelu je završila i njegova sestrična Blaženka sa svojom kćeri. Holokaust je progutao farmaceuta Leona s njegovom obitelji, a ubijen je i trgovac Josip. Njegova nekadašnja kuća na koprivničkom Zrinskom trgu danas svojim izgledom podsjeća na tužnu sudbinu svojih vlasnika. Dok se ostale uređuju i obnavljaju, Scheyerova kuća tužno čeka na povratak svog gospodara i propada.

Od nekoć brojne i imućne obitelji Scheyer ostalo je tek nekoliko tragova — nekadašnja banka danas je poslovnica FINA-e, barem se nastavila novčarska tradicija. Poslije Scheyerovih, u njihovu je stanu živio ustaški povjerenik, potom neki činovnici, danas nepoznati ljudi. Za Scheyerove koji su zgradu izgradili, nitko nije ni čuo. No vještom oku, tragovi ne mogu pobjeći — zarez od mezuze na ulaznim vratima, velika šesterokraka zvijezda na podu hodnika, nevješto prekrivena nekim vrećama. Od prve banke i veletrgovine nije ništa ostalo, zgradu je srušila Varaždinska biskupija i na njenom mjestu podigla Pastoralni centar. Među živima ih nema, ali na groblju i danas postoje Scheyerovi — velika grobnica Vilima i Netti i njihova sina dr. Julia. Bar su oni našli vječni spokoj. U spomen na stradale kratko su urezana njihova imena: “Markus, Irma i Ivan, ubijeni u logorima”.

SLAVONSKOBRODSKA OBITELJ MAUTNER: PREŽIVJELI I STRADALI

PIŠE: PAULA REM

Do stana moje bake u Slavonskom Brodu vodi stotinjak strmih stuba. Premda su arhitekti zgrade davno prije izgradnje predvidjeli postavljanje lifta, na mjestu gdje je on trebao biti ugrađen još i danas zjapi praznina. Ne pokušavajući pronaći odgovor na pitanje kako moja 83-godišnja baka, koja je svojevremeno odlučila nastaviti živjeti u ovom stanu, uspijeva svakodnevno svladati stotinjak strmih stepenica, razmišljala sam o podatcima koji bi mi mogli koristiti za pisanje sljedeće knjige. Svaka nova informacija otvarala je nekoliko novih pitanja, a nisam bila sigurna mogu li na sva dobiti odgovore. Baka me dočekuje energično kao i svaki put: činila se zdravijom nego prošli put kad smo bili u posjetu.

“Nemam baš puno vremena”, govorim s vrata, “moram obaviti nešto u gradu”. “Nema veze”, govori baka, “ovo su dokumenti koje si tražila”.

Ulazim i uzimam čašu vode, a baka sjeda na kuhinjsku fotelju. Dosta toga promijenilo se od djedove smrti, pa tako danas u stanu ima znatno manje knjiga, što ostavlja iluziju veće prostranosti. Prije nego što je djed darovao svoju zbirku

knjiga gradskoj knjižnici, izdvojila sam knjigu “Moj Izrael” Golde Meir i odnijela je kući, mnogo godina prije nego što sam mogla znati da ću jednog dana studirati u Jeruzalemu.

“Možeš li mi reći nešto o obitelji svoje mame Zlate?”, pitam sjedajući za kuhinjski stol, pomjeren za devedeset stupnjeva u odnosu na položaj u kakvom se nalazio prošli put kad sam bila u posjetu.

“Moja mama rođena je oko 1912. u građanskoj obitelji srednje klase”, govori baka, “njezini roditelji Josip i Elza Mautner vodili su kantu i trgovinu radničkom opremom u čuvenoj brodskoj tvornici Đuro Đaković. Bili su dobro integrirani i ne pretjerano religiozni Židovi. Ironično, propast njihovog malog poduzeća nije imao direktne veze s dolaskom nacizma, već s potplaćenošću radnika u predratno doba. Zbog svoje suosjećajnosti, Josip i Elza nerijetko su socijalno najugroženijim radnicima davali hranu, ne tražeći nikakvu naknadu. Nakon početka rata, bilo je sve više siromašnih, pa tako na koncu nije ostalo dosta novca za pokrivanje troškova poslovanja”.

“Je li tvoja mama imala braće i sestara?”, upitala sam izvadivši blokić, namjeravajući zabilježiti sve te podatke.

“Ne, bila je jedinica”, odgovara baka, “ali imala je mnogo rodbine, bratića i sestričnici u prvom i drugom koljenu. Sestrič-

BAKINI RODITELJI ZLATA MAUTNER I ADOLF DUJMIĆ OKO 1935.

na njezine mame Elze, Vera Tolnauer, bila je malo Zlati poput deset godina starije sestre. Još i danas sam u bliskom kontaktu s Verinom kćeri, tetom Ljerkom”.

Brzinski sam nažvrljala u blokić jednu liniju obiteljskog stabla: Amalija Haas — Elza Frei — Zlata Mautner — Jasenka Dujmić.

“Čime se Zlata bavila prije rata?”, pitam dalje.

“Završila je srednju krojačku školu s odličnim uspjehom”, govori baka pokazujući

mi Zlatine svjedodžbe, “a honorarno je čak pisala za modne časopise. Bila je osobom širokih interesa te je u slobodno vrijeme trenirala tenis i plivanje, a njezina posebna strast bio je ples”.

“Vidjela sam fotografije njezinih nastupa u Hrvatskom domu, gdje je bilo brodsko kazalište”, rekla sam, “ako se ne varam, pored te zgrade bila je sinagoga koja je razrušena za vrijeme rata.

“Tako je”, odgovara baka, “moja mama bila je članicom redovnog plesnog ansambla u slavonskobrodskom kazalištu, u sklopu Hrvatskog doma. Mislim da je kazalište bilo njezin poziv, ali nikad nije uspjela postati profesionalnom plesačicom ili glumicom jer je rat poremetio sve planove. Tada su moji roditelji već bili u braku, a ja sam bila dvogodišnja djevojčica”.

“Dakle, ovo je podatak koji već imam”, govorim, “u travnju 1941. tvoj tata Adolf Dujmić, hrvatski državljani iz Konjice, pobjegao je u inozemstvo, ostavljajući tebe i tvoju majku Zlatu posve same usred nacizma”.

“On je morao pobjeći od kuće, jer bi ga inače ustaše ulovili”, govori baka rastreseno, “bio je mačekovac, lijevi pripadnik HSS-a. Već i prije službenog dolaska rata bio je u sukobima s desničarskim “frankovskim” vodstvom broskog ogranka. Radio je kao novinar za Posavsku Hrvatsku i Brodsku riječ, a nakon proglašenja NDH nije se htio pridružiti ustašama. Lijevi HSS-ovci poput njega bili su prvi na meti, a nije znao što će uslijediti za Židove... nije mogao znati”.

“Čak i ako je znao, očito ga nije bilo previše briga”, komentiram resignirano.

“U svakom slučaju, oni sami znali su što će uslijediti, ili su to naslućivali” govori baka, “mamin bratić Zdenko Haas bio je politički aktivist i urednik vodećeg opozicijskog glasila “Slobodna riječ”. Jedan je od osnivača ogranka SKOJ-a u Osijeku, a poslije rata ostvario je zapaženu političku karijeru i postao savjet-

nikom ministra zdravstva. Uglavnom, on je još prije rata postao istaknutim članom partizanskih divizija, a još od 1939. upozoravao je svoju majku Zlatu i njezine roditelje o dolasku nacizma. Nagovarao ih je da se pridruže partizanima, ali oni su naivno odgovarali da ih ne zanima politika. Samo su htjeli živjeti normalnim životom, nadajući se da će ih konformizam održati sigurnima u vrijeme krize”.

“Što se dogodilo nakon Adolfovog bijega?”, upitala sam.

“Čuli smo da je uskočio na neki teretni vlak zajedno s kolegama iz stranke te pobjegao prvo u Zagreb, zatim u Slovačku. Zahvaljujući svojoj šarmantnosti, brzo se vjenčao s Margit, kćerkom češkog veleposlanika, bez da se prethodno razveo od moje majke... tek nakon rata, Margit je saznala da je Adolf već oženjen i tražila službenu rastavu braka. Kad je zaoštrilo, Adolf i Margit odselili su u Beč. Postao je novinarom u emigraciji, ali njegova visokoobrazovana supruga, operna pjevačica Margit, nije mogla raditi u struci zbog nacističkih restrikcija prema Židovima. Dobili su dvoje djece, Davora i Drinu, mog brata i sestru. Davor je pod umjetničkim imenom Hansi kasnije postao velikom pop-zvijezdom u Austriji, no nažalost, mlad je umro od predoziranja... jedna ulica u Beču danas nosi njegovo ime. Drina je danas majka, baka i prabaka”.

Budući da sam za vrijeme studija u Beču bila bliska s našom austrijskom rodbinom, a i danas smo u kontaktu, za ove sam podatke već znala. Nastojeci što bolje iskoristiti sat vremena koje smo imale na raspolaganju, željela sam vratiti razgovor u smjeru koji me zanimao.

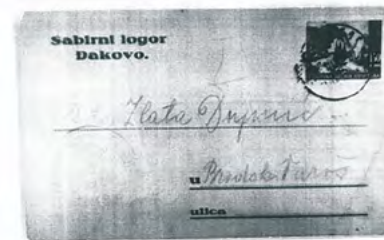
“Kako se tvoja mama snašla posve sama u tako teškim okolnostima?”

“Otišla je živjeti kod svojih roditelja”, rekla je baka, “ali to se nije ispostavilo najboljom odlukom. Iako sam bila male-

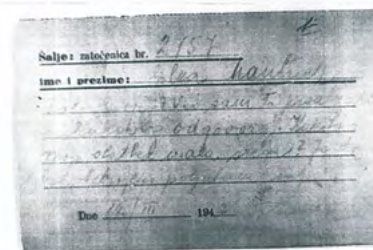
na, ovaj mi se događaj urezao u pamćenje: bila je večer, slavili smo Svijećnicu, a vani je padao gusti snijeg. Neočekivano se čulo kucanje na vratima, a moji baka i djed nisu mogli pretpostaviti tko bi bio u ovo doba. Iznenađenje se pokazalo neugodnim: premda to nisam mogla znati kao malena djevojčica, zapravo su došli ustaše s nalogom za deportaciju u koncentracijske logore. Kako su ih odvodili, čuo se zvuk škripanja čizama u snijegu. Kao malena djevojčica, nisam mogla ni pretpostaviti da više nikad neću vidjeti baku i djeda”.

“Što potom?”, upitala sam.

“Baku Elzu odveli su u logor u Đakovu. U to vrijeme, moji su roditelji još su uvijek redovito razgovarali telefonom. Čuvši za uhićenje maminih roditelja, moj je tata iskoristio svoje političke veze da bi joj omogućio posjete. Mama i baka razmijenile su nekoliko pisama, a mama je čak nekoliko puta nosila

Haas

Haas

PREPISKE IZMEĐU MOJE PRABAKE ZLATE I NJEZINE MAME ELZE MAUTNER ZA VRIJEME ELZINOG ZATOČENJA U KONCENTRACIJSKOM LOGORU ĐAKOVO, OKO 1942

baki higijenske potrepštine, jer uvjeti u koncentracijskom logoru bili su užasni. Premda je slovio za jedan od manje smrtonosnih koncentracijskih logora, ipak je malo tko uspio preživjeti. Baka nikad nije izišla živa, a na mjestu koncentracijskog logora danas je postavljena spomen-ploča Elzi Mautner, ubijenoj u pedesetoj godini”.

“Što je bilo s djedom Josipom?”, upitala sam.

“Deportiran je u Jasenovac”, rekla je baka, “moja majka više ga nikad nije vidjela. Tražila ga je nakon rata, ali bez uspjeha. Uspjela je doći u kontakt s jednim od rijetkih preživjelih logoraša koji je poznao njezinog oca. Ružno je to reći, ali taj svjedok izvijestio nas je da su ustaše djeda... zaklali... s nekoliko stotina drugih logoraša koji su ubijeni tog istog dana. Njihova su tijela nestala bez traga, a majka je poslije 1945. pokrenula pravni postupak proglašavanja oca preminulim s ciljem rješavanja vlasničkih odnosa. Joško Mautner imao je obiteljsku kuću u Pakracu koju su ustaše oteli, a kasnije je nacionalizirana zajedno s drugim ustaškim posjedima. Majka nikad nije uspjela dokazati da je pripadala njezinom ocu prije rata...”

“Ipak, nešto ne razumijem”, uskočila sam s pitanjem, “kako je moguće da su uhitili baku Elzu i djeda Joška, ali ne tvoju mamu Zlatu i tebe?”

“Moja mama bila je udana za hrvatskog državljanina”, objasnila je baka, “u tom trenutku, to je bilo dovoljno. Ipak, budući da njezin suprug nije bio tamo da je zaštititi, nekoliko mjeseci kasnije došli su i po nas”.

“Pretpostavljam da ste bile nekamo deportirane”, konstatirala sam, želeći doći do te informacije, “jer nisam uspjela naći nikakav trag o tom da se u Brodu za vrijeme rata nalazio koncentracijski logor...”

“Brodski zatvor u Savskoj ulici za vrijeme NDH bio je prenamijenjen u kon-

centracijski logor za Židove iz miješanih brakova”, govori baka, “nažalost, ta je činjenica i danas malo poznata, a podaci o takvim mjestima ostali su relativno neistraženi. Javnosti je poznat samo Jasenovac, ali gotovo svaki veći grad imao je svoj koncentracijski logor”.

“Što se tad dogodilo?”, upitala sam ne podižući pogled s papirića.

“Zbog loših uvjeta, mnogi zatvorenici obolijevali su od teških zaraznih bolesti. Ja sam imala tek tri godine kad su nas deportirali, ali sjećam se hladnoće, prljavštine i nesnosnog peckanja kože. Iz noći u noć grizle su me stjenice, kojima je zatvor vrvio, a čuvari nam nisu dopuštali posjet liječnika. Ipak, moja se zdravstvena situacijama pogoršala: čini se da sam od svih tih ugriza pokupila zarazu te umalo nisam umrla”.

“Znaš li možda tko vas je spasio i kako?”

“Mislim da je brat mog tate Adolfa, koji je ostao u Brodu, imao poznanike među logorskim čuvarima”, govori baka nesigurno, “vjerojatno je od njih saznao za zdravstveno stanje svoje male nećakinje i kontaktirao izvjesnog Mesića, bivšeg stranačkog kolegu mog oca. Taj Mesić, kojemu ne znam ime, iskoristio je svoj politički utjecaj kako bi me prebacio u bolnicu, a kasnije je izvukao i moju majku da može skrbiti o meni. Uz liječničku skrb, brzo sam ozdravila, no moja majka i ja ostale smo bez ikakvog izvora primanja. Nismo se usudile vratiti u svoju kuću izvan centra grada da nas ne otkriju”.

“Kako je onda tvoja mama Zlata uspjela preživjeti posve sama s malim djetetom?”

“O meni je tada skrivila mamina najbolja prijateljica Marica, hrvatska državljanica, no budući da u njezinoj kući nije bilo dovoljno mjesta za skrivanje dvaju osoba, moja majka vratila se u našu kuću. Kako je preživljavala u to vrijeme, ne znam. Vjerojatno je imala nekakvu ušteđevinu, koja se pak brzo otopila. Srećom, pomogao joj je njezin susjed Kancijan, koji je de-

JOSIP I ELZA MAUTNER (DJED I BAKA MOJE BAKE JASENKE, KASNIJE UBIJENI U LOGORIMA JASENOVCU I ĐAKOVU) S TRI NEPOZNATA ROĐAKA, OKO 1927.

zertirao iz talijanske vojske ne želeći biti dijelom fašističke kolonijalističke politike. Radio je kao majstor u tvornici metala Đuro Đaković, a mojoj mami ponudio je smještaj. Zapravo, na neki način nas je on spasio”, zaključuje baka, “ipak, budući da su njih dvoje morali živjeti u skrivanju, procijenili su da je najsigurnije za mene ostati živjeti kod mamine prijateljice sve do kraja rata. Tek nakon oslobođenja 1945. godine, došli su po mene. Konačno su me doveli kući, vjenčali se i dobili kćer Vesnu, moju sestru.”

Još nekoliko sekundi žustro sam nastojala zabilježiti slijed događaja.

“Odlično”, rekla sam, “zasad mi je to dovoljno”.

Premda je bilo još nekih nedorečenosti, dobila sam sve informacije koje su mi trebale za početak rada. Shvativši da baki stotinjak stuba ne predstavlja nikakav problem, krenula sam silaziti, kat po kat. Premda je silaženje naoko lakše od uspinjanja, jednom kad si gore, puno je lakše ostati tamo nego ponovno svladavati stubu pri silasku. Ipak, jasno je da ne mogu ostati: moram se vratiti u Osijek i napisati ono što sam isplanirala. “Posljednji ples Zlate Mautner”. Da, to bi mogao biti dobar naslov.

ODLAZAK GRETE WEINFELD FERUŠIĆ, JEDNE OD POSLJEDNJIH PREŽIVJELIH ZATOČENICA AUSCHWITZA

PIŠE: J. C.

Nekoliko dana prije 77. obljetnice oslobođenja zloglasnog nacističkog logora Auschwitz-Birkenau, u Sarajevu je preminula Greta Weinfeld Ferušić (98), jedna od posljednjih preživjelih zatočenica tog logora.

“Otišla je jedna veličanstvena osoba... Preživjela je mnogo toga dobrog i strašnog. S 18 godina preživjela je logor smrti Auschwitz i preživjela je opsadu Sarajeva (1992. – 96.). Bila je veliki čovjek, i velika prijateljica! Hvala, Greta, na tvojoj divnoj ličnosti, tvojoj najdubljoj ljudskosti i tvom prijateljstvu!”, napisao je na Facebooku redatelj Haris Pašović, autor dokumentarnog filma “Greta”, u kojem je ispričao njezinu dramatičnu životnu priču. Ovaj je film prikazan na nekoliko međunarodnih filmskih festivala nakon što je objavljen 1997. godine.

Greta Weinfeld rođena je u Novom Sadu 1924. godine u židovskoj obitelji, a zajedno s članovima obitelji nacisti su je 1944. godine deportirali u koncentracijski logor Auschwitz. Svi ostali zatočeni članovi njezine obitelji ubijeni su

u plinskim komorama, no ona je uspjela preživjeti sve strahote Auschwitza. Kada je logor oslobođen 27. siječnja 1945. godine, Greta je imala samo 33 kilograma. Nakon rata otišla je u Beograd, gdje je diplomirala arhitekturu, a 1952. godine doselila je u Sarajevo, gdje se zaposlila na Arhitektonskom fakultetu na kojemu je napredovala od asistentice do dekanice.

Kao jedna od prvih žena u BiH koje su se bavile arhitekturom, Greta Weinfeld Ferušić pridonijela je izgradnji BiH, a svojim je radom također otvorila put i drugim arhitekticama koje su nastavile tamo gdje je ona stala.

Nakon umirovljenja ostala je živjeti u Sarajevu gdje ju je zatekao rat, a u glavnom gradu BiH provela je svo vrijeme opsade od 1992. do 1995. godine. Odbila je evakuaciju koju je za svoje članove organizirala Židovska zajednica BiH, ali je inzistirala da tim konvojem grad napusti obitelj njezina sina.

“Već sam u životu bila prisiljena napustiti svoj dom. Nikada više neću svojom voljom napustiti svoj dom”, objašnjavala je svoju odluku.

U intervjuima u posljednjim godinama svog života Ferušić je isticala kako za patnje koje je proživjela kao zatočenica

nacističkog logora nikada nije krivila sav njemački narod, a da nacionalizam vidi kao glavni razlog za stradanja u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije, posebice u BiH.

“Svi oni što propagiraju nacionalizam su ostatak fašizma”, kazala je Ferušić u intervjuu za Radio Slobodnu Europu (RFE) iz 2009. godine, dodajući kako mjeriti čovjeka po tome koje je on vjere i nacije nema nikakve veze s demokracijom.

Greta Weinfeld Ferušić je 2004. godine odlikovana Križem Auschwitza, poljskim odlikovanjem u čast preživjelih žrtava nacističkih koncentracijskih logora. Bila je posljednja osoba koja je primila ovo priznanje.

HEROINA VREMENA ZLA

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Krystyna Zywulska rođena je 1914. u židovskoj obitelji u Lodzu kao Sonia Landau, a nakon nacističke invazije na Poljsku 1939. morala je prekinuti studij prava. S obitelji se iz rodnog grada preselila u Varšavu kako bi izbjegla antisemitskim pogromima koji su u Lodzu uzimali sve više maha, ali to je ipak nije spasilo. Ubrzo je bila uhićena i zajedno s majkom odvedena u Varšavski geto koji zapravo nije bio ništa drugo do specifična vrsta koncentracijskog logora koji su nacisti uključili u svoj monstruozi sustav za masovno istrebljenje Židova. Kada se Zywulska našla u getu (1941.) odmah se suočila sa strahotama svakodnevne, iscrpljujuće borbe za preživljavanje; naime više od sto tisuća poljskih Židova, na nešto više od dva četvorna kilometra našlo se izolirano od ostatka varšavskog stanovništva i bilo je prisiljeno živjeti u nemogućim uvjetima. Glad, nehigijena, boleštine, fizička maltretiranja, bili su glavni razlozi ogromne stope smrtnosti u tom “živom paklu” za kojeg su Dante-ovi književni opisi nalikovali dječjoj igri. Sonia je ubrzo shvatila: ukoliko ostane u getu, neće preživjeti i zajedno s majkom odlučila je pobjeći pod svaku cijenu. Budući je već od prije poznavala neke zatočene članove poljskog pokreta otpora, tj. ilegalne pripadnike Armie Krajowe, uz njihovu pomoć uspjela se prokrijumčariti na “slobodni teritorij”. No, prije toga morala je izvršiti opsežne pripreme, nabaviti falsificirane poljske dokumente, promijeniti identitet kako bi se, kada se nađe

HEROINA VREMENA ZLA KRYSTYNA ZYWULSKA

“na slobodi” mogla nesmetano kretati, a što je najvažnije, sakriti svoje židovsko podrijetlo. U protivnom, svaka racija, a Gestapo ih je često vršio, po nju je mogla biti kobna. S krivotvorenim dokumentima, zajedno s majkom iznajmila je stan, ali njihovi stanodavci su ubrzo shvatili da im “papiri” nisu pravi, međutim, nisu ih izdali. Dapače, pomogli su im i uključili ih u aktivnosti pokreta otpora s kojim su i sami surađivali. Krystyna je obavljala razne zadaće za njih: dostava ilegalne pošte, sakupljanje lijekova, lijepljenje antinacističkih plakata i sl. To je činila sve dok je Gestapo u jednoj raciji nije uhitio, a budući su i oni posumnjali u ispravnost njenih dokumenata, zatočili su je u zloglasni varšavski kazamat Pawiak, samo nekoliko blokova udaljen od geta iz

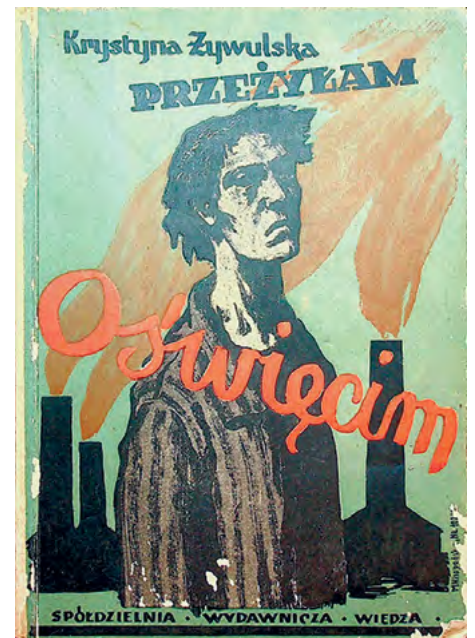
kojeg je prije toga uspjela pobjeći. Nakon iscrpljujućih ispitivanja, uz česta fizička zlostavljanja, Sonia je priznala da ima lažne dokumente, da se zapravo zove Krystyna Zywulska i kako je aktivistica katoličkog pokreta koja iz milosrđa pomaže svim ljudima u nevolji bez oglada na vjeru i naciju. Sve do početka 1943. nalazila se zatočena u tamnici i zajedno sa svojim supatnicama bila je izložena gotovo svakonoćnim ispitivanjima, a mnoge to nisu izdržale i kako bi si prikratile muke, izvršile su ili su barem pokušale izvršiti samoubojstvo. Jedino je znala da ništa ne smije priznati i da joj je to jedina šansa da preživi. Shvativši da iz nje ništa neće izvući, gestapovci su je odlučili deportirati u Auschwitz, a budući da nije znala kamo je transportiraju, ponadala

se kako je konačno izbjegla smrtnoj opasnosti. Kada je napuštala tamnicu, jedna od kolegica koja je ostajala u Pawiaku joj je zavidno rekla: “Blago tebi, tamo će ti sigurno biti bolje”. Teretnim kamionima Krystyna je s velikom grupom zatvorenica bila dopremljena na kolodvor gdje su ih odmah potrpali u stočne vagone, a cijelu operaciju pratila je zastrašujuća vika ss-ovaca, lavež pasa i nemilosrdno batinanje. Nakon dugog i mučnog puta, bez hrane i vode (nuždu su morali vršiti na pod vagona) kompozicija se konačno zaustavila na nekakvoj pustopoljini i ona je kroz mali prozorčić ugledala niz baraka ograđenih žicom, naoružane stražare, tornjeve s mitraljeskim gnijezdima i reflektorima, zapravo užasavajuću sliku, tako da joj je bivša stanodavka Zosia (s kojom je zajedno bila uhićena i zatočena u Pawiaku) sa strahom u očima rekla: “Pa mi smo zakoračile u pakao”. I u tomu nije pogriješila; Auschwitz je bio daleko više i gore od pakla. Kada su ih stražari odveli u logor, Krystyna je morala proći cijelu proceduru: morala se skinuti do gola, “bolničari” su je dezinficirali, ošišali na nulericu i dobila je “novu” odjeću, zapravo nekakve prnje koje su joj padale niz tijelo. Nakon toga, logorska služba je sve novopridošle zatočenice popisala, a potom su joj na podlaktici tetovirali broj 55908, a zatim su gotovo cijeli dan i noć stajale pred barakama, čekajući da se u njih mogu smjestiti. U svojim memoarima je zapisala kako se nije mogla načuditi “sivim spodobama, živim kosturima koji su se sporo kretali logorskim prostorom i samom svojom pojavom djelovali su zastrašujuće”. Uskoro će i sama postati takvom. Na koncu, pustili su ih u barake i Krystyna je dobila krevet (ako se to tako može nazvati) koji je dijelila s još dvije žene. Jedna od “starih” zatočenica, njemačka komunistkinja rekla joj je kako se već osmu godinu nalazi u logorskoj internaciji i da je još jedina ostala na

životu iz grupe od njih osamdesetak s kojima je bila prebačena u Auschwitz. A, na Krystynino naivno pitanje od čega su njene kolegice zapravo umrle, Njemica joj je odgovorila: “auf Tod”, u konclogoru se umire samo od smrti. Krystyna je tek kasnije shvatila što to znači.

U baraci je Krystyna dobila savjete nekoliko dobronamjernih logorašica, o tome kako se u Auschwitzu svaki dan (iz)boriti za preživljavanje, kako doći do dodatne hrane, kako se ničim ne treba isticati, izbjegavati da se pri postrojavanju nađe u prvim redovima i sl. Također su je upozorile da se mogu tek jednom mjesečno otuširati, ali neka previše ne brine o tzv. ženskoj higijeni budući će joj ubrzo prestati menstrualni ciklusi, a posebice su je savjetovale da ne pokušava inscenirati bolest, jer svako zabušavanje strogo se kažnjava. Uostalom, nađe li se u stacionaru, bez ogleđa stvarno ili lažno bolesna, mora znati da se malo tko vrati nazad u baraku. Na upit kamo ih odvede, jedna od kolegica joj je lakonski rekla: “Pretvore se u dim”.

Tijekom obveznog robovskog rada, na polju, u skladištu, manufakturama i sl. stražari su zatočenicama zabranjivali razgovor, a one, kako bi zavarale glad koja ih je opsesivno izluđivala, ipak su potajno pričale, samo kako bi odagnale misli o hrani. Krystyna se nalazila u ne-židovskom dijelu lagera (cijelo vrijeme zatočeništva nisu otkrile da je Židovka) u kojem se, uz velik rizik, ipak moglo trgovati krijumčarenom robom koju su stražari otimali Židovima po dolasku u logor. Budući da većina zatočenica nije primala pakete (na to su imale pravo jednom mjesečno), hranu su od stražara “kupovala” seksualnim uslugama; glad je bila jača od svakog morala i ponosa. Krystyna ni od koga nije mogla očekivati nikakvu pošiljku budući su članovi njene šire i uže obitelji uglavnom bili ubijeni ili zatočeni, ali odlučila je da

neće “prodavati tijelo”, bez ogleđa što se s njom dogodi.

U svojim memoarima detaljno je opisala kako se naučila tehnicu istodobno stajati i spavati, hodati i spavati, a ne pasti, jer su sve zatočenice patološki patile od nesanice. Opisivala je i međusobne sukobe i tučnjave u barakama koje su gotovo svakodnevno događale, iako su bile najstrože zabranjene. Posebice se učestalo kralo, a Krystyna je priznala kako je i sama sanjala o tomu da jednoj ženi krajnje odurna ponašanja ukrade pulover kako bi se spasila od strašne zime, ali to nikada nije napravila i, kako je napisala u svojim logorskim uspomena: “Ljudskost mi je bila brana preko koje nisam htjela prijeći, jer da sam to samo jednom učinila, nisko bih pala i nikada više ne bih mogla ustati”. Opisala je i kako je vidjela u susjednom tzv. židovskom bloku baraka trijažu zatvorenica koju su vršili pijani ss-ovci; sve su se te nesretne žene morale skinuti do gola, a jedan je oficir korbačem zatočenicama pokazao kamo moraju krenuti: zdrave na lijevu, a bolesne na desnu stranu. Procedura

je trajala od rana jutra pa sve do kasnog popodneva (radilo se o nekoliko tisuća žena) i Krystyna je tek kasnije shvatila da je svjedočila selekciji koja je odlučivala o životu i smrti. Manji broj tzv. zdravih logorašica se vratio u barake, a sve ostale stražari su potjerali u zloglasni blok broj 25; za njima su zabravili vrata i nakon nekoliko sati čula se sve jača vika, vriska i zapomaganje žena koje su molile za vodu. Nitko se na to nije obazirao, a Krystyna je kasnije saznala da sve one koje zatoče u blok broj 25 “više ne sljeduje ni voda ni hrana” budući se radi o osobama koje čekaju red za likvidaciju. Uskoro se čulo brujanje motora i plač žena koje su trpali u kamione i odvozili na stratište.

Nakon nekoliko tjedana, Krystyna je dobila paket, a kada je shvatila da joj ga je poslala majka, toliko je plakala da ga nije mogla otvoriti. Sama činjenica da je tako saznala kako joj je majka još uvijek živa, bilo joj je važnije od sadržaja pošiljke. Rutina logorskog života se nastavila, ali nakon jedne smotre, kada je Krystyna zajedno sa Zosiom odabrana da se mora uvečer javiti u logorsku javnu kuću, obje su odlučile kako će radije umrijeti nego li se podati ss-ovcima. Sakrile su se, a kada ih je pred jutro straža otkrila, za kaznu su morale cijeli dan i noć provesti vani, na kiši i zimi, u blatu, tako da je drugi dan Zosia dobila visoku temperaturu i nakon toga su je morali prebaciti u stacionar. Po prvi put od dolaska u logor, dvije do tada nerazdvojne prijateljice više nisu bile zajedno. Sva skrhanja, kako bi odagnala misli o tomu što čeka Zosiu, počela je “u glavi” pisati pjesme, i tada je shvatila kako joj to olakšava patnju i barem na trenutak odagna misli od zastrašujuće svakodnevice. Nikada do tada nije pisala pjesme, iako je voljela poeziju, a i sama se iznenadila s kakvoj je nevjerojatnom lakoćom “sklapala” stihove pune nekakve relaksirajuće ironije i sarkazme. Govorila ih je svojim kolegica-

ma, a jednom od stražara koji je razumio poljski i čuo Krystynu kako recitira svoje pjesme, toliko su mu se svidjele da joj je odlučio pomoći. Dobila je posao u logorskoj kancelariji i tako više nije morala ići raditi iscrpljujuće fizičke poslove u polju što ju je vjerojatno spasilo od sigurne smrti. Na novom “poslu” zadaća joj je bila popisati novo pridošle logoraše i raspoređivati ih po blokovima, a tada je svjedočila nizu stravičnih i dramatičnih događanja. Kada bi dovodili majke sa djecom, straža bi ih odvajala i očaj tih žena bio je neopisiv. Krystyna nije mogla zaboraviti njihovu patnju, godinama su je te slike proganjale, a posebice joj se u sjećanje utisnula slika jedne mlade Ukrajinke koja je, vidjevši da će joj oduzeti dijete, potrčala s njim u naručju prema žici iako je dobro znala da će straža pucati. Svjesno je izabrala smrt, nije se željela rastati od djeteta.

Jedne večeri Zywułska je imala prigodu slušati koncert logorske, uzničke kapele priređen za osoblje lagerske uprave; posebno je zapamtila majstorstvo na violini jedne Židovke iz Beča i priznala je kako je sva zadivljena na trenutak zaboravila gdje se nalazi. Istodobno, iskoristila je tu prigodu kako bi se ušuljala u stacionar, što je inače bilo strogo zabranjeno, kako bi vidjela Zosiu i to je bilo posljednji put što je s njom razgovarala. Ubrzo potom ona je u strašnim mukama preminula. U svojim memoarima je zapisala kako ju je šokirala spoznaja “te nestvarne ljepote glazbe i strašne monstruoze zbilje koju živi u u kojoj je smrt nešto posve banalno i notorno”. Ubrzo je i Krystyna oboljela od tifusa i nekoliko dana nije uopće znala za sebe, a kada je došla svijesti, prvo što je vidjela, bio je leš violinistice iz Beča koja je progutala otrov i izvršila samoubojstvo. Krystyni je ponovo pomogao isti onaj stražar kojem su se svidjele njene pjesme; tajno joj je doturio lijekove, a kada se vratila u baraku, on joj je sredio lakši posao

izvan logorskog kruga tako da se polako počela oporavljati. Bila je pošteđena rada na polju, ali nije bila pošteđena strahota koje su se oko nje svakog trenutka događale. Tako je čula grupu Francuskinja kako pjevaju Marseljezu znajući da ih straža odvodi na stratište. Svjedočila je bijegu jedne prijateljice iz stacionara koja se sakrila među leševe kako bi izbjegla transport u plinsku komoru, iako je bila svjesna kako će je ubrzo pronaći i likvidirati. Krystyna je zauvijek zapamtila riječi jedne prijateljice s kojom je dijelila krevet: “Što se to skriva u čovjeku, kakva snaga i volja za preživljavanje i zašto je čovjeku toliko stalo da živi, zašto toliko žudi za životom?”. Ni tada, niti kasnije Krystyna nije našla odgovor na to pitanje, ali upravo ta nepojmljiva žeđ za životom pomogla joj je da preživi. Nakon nekoliko tjedana vratila se u staru baraku i iznova je opet sve bilo isto: vidjela dim koji kulja iz obližnjeg krematorija i širi nepodnošljivo slatkasti miris spaljenih leševa.

Svi su logoraši u Auschwitzu znali što znači pojam “biti transferiran Brzezinku” (Auschwitz-Birkenau); svi su strahovali da im se to ne dogodi, jer su dobro znali da od tamo nema povratka. A, upravo se to Krystyni dogodilo; prozvali su njeno ime i zapovjedili da se sutra mora javiti na “novi posao”. Te noći, kolegice su joj priredile oproštaj, jer nije bila tajna da odlazak u Brzezinku znači sigurnu smrt. Međutim, pokazalo se da je prošla neočekivano dobro, bila je dodijeljena u administrativni odjel u kojem se popisivala imovina logoraša koji nisu bili osuđeni na smrt. Kada je to shvatila, Krystyna je odlučila marljivim se radom dokazati i pokazati kako bi ostala na tom mjestu, iako je ubrzo vidjela da su smjene “personala” česte, jer se na taj način logorska uprava lišavala neželjenih svjedoka svojih zločinačkih radova. Krystyna je vodila evidenciju o zatvorenicama koje su svakodnevno

išle obavljati kojekakve poslove izvan logora, a ubrzo je od tih žena i doznala kako se u blizini njenog “ureda” nalazi veliko skladište zvano Kanada, kamo su se odlagale sve stvari što su ih stražari oduzimali Židovima po dolasku u logor. U Brzezinki je Krystyna imala i bolji smješta, vlastitu postelju s čistom slamom, a od novih kolegica dobila je i čistu spavaćicu koju su zatočenice zaposlene u Kanadi uspjele prokrijumčariti u svoju baraku. Istodobno, Krystyna je svaki dan svjedočila odvođenju zatočenih Židovki u plinske komore, a taj miris dima iz krematorija, kako je zapisala u memoarima, “za cijeli joj se život uvukao u sve pore njena bića”. Tu blizinu i bliskost s masovnim likvidacijama i tragedijom deportiranih Židova pokušala je opisati u svojim pjesmama, a u jednoj od njih je progovorila o mladoj talijanskoj Židovki, koja shvativši da joj majku odvođe u plinsku komoru, preskočila je ogradu i pridružila joj se kako bi zajedno otišle u smrt. A, kada ju je Židov, tek dopremljen u logor, upitao kamo to straža odvodi gole logorašice, nije imala srca reći mu istinu; umirila ga je riječima: “Na dezinfekciju”.

Krystyninom zatvoreničkom četom zapovijedala je Janda, nadglednica koja je obožavala Hitlera; iako je bila stroga i tražila bespogovornu poslušnost, nikada svoje logorašice nije bespotrebno maltretirala, kako su to činili drugi. Krystyna se čudila samoj sebi kako je mogla na neki način zavoljeti tu notornu nacistkinju, koja je tvrdila kako Führer sigurno ne zna za masovno istrebljenje Židova. Često je s kolegicama u baraci razgovarala o Jandi i shvatila kako i one gaje slične osjećaje. Na koncu su se podijelile u dva tabora; jedne su tvrdile kako joj nikada ne bi naudile iako služi zločinačkom režimu, a druge uznice su tvrdile kako bi je bez imalo razmišljanja ubile, iako bi im istodobno bilo i žao, ali ništa drugo

nije zaslužila. Zywulska je svjedočila i ubojstvu njemačkog oficira (i ranjavannju nekolicine drugih vojnika) na koje je pucala jedna od Židovki iz transporta kada se nekim slučajem dokopala pištolja jednog od stražara, a pridružile su joj se i druge uznice, ali sve je to kratko trajalo i straža ih je na koncu sve pobila. Istodobno, jedan od ss oficira na licu mjesta je strijeljao zapovjednika straže zbog “nemarnosti u službi”.

Kako je vrijeme prolazilo, Krystyna je svjedočila sve brutalnijem ponašanju vojnika i stražara, a kada joj je jedna od kolegica u povjerenju rekla da je čula kako su njemački oficiri našli papir ispisanim njenim pjesmama na poljskom jeziku, bila je sigurna da joj nema spasa. Nakon što su ih preveli, zgroženi sadržajem, zapovijedili su da se odmah pronade autor i najstrože kazni. Krystyna se već oprostila od života, u baraci su svi znali za njene pjesme, uostalom sama ih je recitirala, ali nitko je nije izdao. Same su logorašice uništile nekoliko kopija, a jedna mlada uznica joj je obećala da će, ako se Krystyni nešto dogodi, sačuvati sve pjesme u svojoj glavi, jer ih zna napamet i neka ne brine, kada se nađe na slobodi, potruditi će se da ih objave. Nakon nekoliko dana jedna kolegica, koju je upoznala dok su zajedno dijelile ćeliju u Pawiaku, bila je uhićena, mućena i na koncu je priznala da zna tko je autor nepoćudnih pjesama. Optužila je jednu ženu za koju je znala da se nalazi u stacionaru na samrti i tako je spasila Krystynu. U kolovozu 1944. već je i logorašima po ponašanju ss-ovaca bilo jasno kako Njemačkoj slijedi poraz, ali ujedno su se ubrzale i masovne likvidacije Roma i posebice maćarskih i rumunjskih Židova. U tim likvidacijama stradale su sestre i majka Elija Wiesela. Hrane je u logoru bilo sve manje, a radeći u kuhinji, Krystyna je čula razgovor ss-ovaca (dobro je govorila njemaćki) o brzom

napredovanju saveznika. Nakon što je Himmler, kako bi skrio tragove strašnih zloćina, zapovjedio uništenje krematorija u Auschwitzu, barake s logorašima su se ubrzano praznile. Cijeli se logor postupno eksplozivom “dizao u zrak”, a logoraši su natjerani u tzv. marš smrti u pravcu logora Buchenwald. Krystyna se, kako bi zbjegla transport, sakrila u stogu sijena, a u sveopćem kaosu to nitko nije primijetio. Nakon što je beskonaćno duga kolona nestala iz njena vidokruga, po noć se iskrala iz skrovišta i pomoć potražila u obližnjem poljskom selu.

Svršetkom rata Sonia Landau se vratila u domovinu, ali zadržala je ime Krystyne Zywulske i pod tim je imenom postala poznata kao novinarka i spisateljica. Uz uspomene o Varšavskom getu i Auschwitzu, objavila je nekoliko knjiga poezije, a mnoge od njenih pjesama bile su uglazbljene i postale su vrlo popularnim šansonama. Ali, nakon što je 1968. u Poljskoj iznova eskalirao val antisemitizma predvođen dogmatskom strujom komunistiće partije, a ona bila izbaćena iz Saveza poljskih pisaca, odlučila je zauvijek napustiti domovinu i emigrirati u Njemaćku. Živjela je u Düsseldorfu, gdje je 1993. i umrla. A njezini memoari “Preživjela sam Auschwitz” (p)ostali su jednim od najpotresnijih svjedoćanstava o svekolikom monstruoćnom nacistiće carstvu zla i kulturna knjiga novodobne, tragićne povijesti logorologije.

ANĐEO AUSCHWITZA

PIŠE: F. B.

Gisella Perl imala je 16 godina kada je završila gimnaziju — kao jedina žena i jedina Židovka. Zamolila je svog oca da joj dopusti da upiše medicinski fakultet, ali on je to na početku odbijao, bojeći se da će Gisella zbog fakulteta napustiti svoju vjeru. Ali ona je bila vrlo odlučna i uspjela je uvjeriti svoga oca da će ostati vjerna židovstvu. Otac je popustio i Gisella je diplomirala medicinu i počela raditi u Berlinu.

Nakon uspona nacista na vlast 1933. godine židovskim doktorima je bio zabranjen rad. Gisella i njezin suprug Ephraim Krauss vratili su se s dvoje djece u rodnu Mađarsku, gdje je ona postala omiljena liječnica. Život je bio miran, za kratko. Gisella se sjećala kako je voljela slušati svoga sina kako svira violinu u njihovome domu. Taj miran idiličan život prestao je kada su Nijemci u ožujku 1944. godine počeli deportirati mađarske Židove.

Dr. Perl i njezina obitelji prvo su bili smješteni u geto a zatim su zajedno s 400.000 ostalih mađarskih Židova bili deportirani u Auschwitz. Dr. Perl vrlo se dobro sjećala trenutka kada je prvi puta ugledala logor smrti: crni oblaci nadvijali su se nad krematorijima u logoru. Kada su se zadnji puta zagrlili, ona i njezin suprug jedno su drugome obećali: “Jednoga dana naći ćemo se u Jeruzalemu”. To je bilo posljednji put da je Gisella vidjela svoga supruga.

Dr. Perl je bila jedna od pet liječnika koji su bili određeni za rad u logorskoj bolnici. Iako je bila obaviještena da će

raditi kao ginekologinja, njezinu liječničku torbu i sve njezine instrumente uzeo je drugi njemački liječnik, koji joj je kazao da joj to neće biti potrebno. Ona je odgovarala izravno glavnom liječniku, Josephu Mengeleu, koji ju je prisilio da mu pomaže u njegovim “istraživanjima”. Sljedeći mjeseci bili su prepuni neizrecivih užasa za Gisellu i žene koje je pokušavala liječiti.

Dr. Perl dala je sve od sebe da zaštititi i liječiti logorašice. Svjesna da će svi oni kod kojih bude otkrivena zarazna bolest biti ubijeni, Perl je često davala uzorke svoje vlastite krvi umjesto krvi logorašica. Rane je zamatala oblozima od papira, a preživjele žrtve Auschwitza i danas sa zahvalom pričaju kako im je pomagala. Zvali su je “anđeo Auschwitza”. Kada nije imala lijekova ni instrumenata, Gisella je logoraše liječila svojim glasom, pričala im je lijepe priče, pjevala im.

Iako je uspjela pomoći brojnim logorašima, dr. Perl nije uspjela spasiti svog supruga i sina. Kada je saznala da su ubijeni, te da je u Holokaustu ostala i bez roditelja i članova šire obitelji, pala je u očaj te čak pokušala samoubojstvo. A onda se nakon oslobođenja preselila u SAD gdje je govorila o užasima koje je vidjela. Prihvatila je poziv na ručak s tadašnjom prvom damom Eleanor Roosevelt koja joj je rekla: “Prestanite se mučiti, postanite ponovno liječnica”.

Gisella Perl je dobila američko državljanstvo i preselila se u New York gdje je počela raditi u bolnici Mount Sinai i spe-

cijalizirala se za neplodnost. S vremenom je otvorila svoju praksu i porodila više od tri tisuće djece. O svom je iskustvu napisala knjigu pod nazivom “Bila sam doktorica u Auschwitzu”.

Gisella dugo nije mogla otkriti što se dogodilo s njezinom kćerkom Gabriellom Krauss, koju je posvojila jedna nežidovska obitelj i ona je tako preživjela. Majka i kćer spojile su se tek 1978. godine, a godinu dana kasnije obje su se preselile u Izrael.

Dr. Gisella Perl preminula je 1988. godine u dobi od 81. godine.

HENRI KICHKA, LOGORAŠ AUSCHWITZA BROJ 177789

PIŠE: J. C.

Henri Kichka dugo je vremena živio bez svog imena. Kao logoraš Auschwitza bio je samo broj — broj 177789. Kažu da vrijeme liječi sve rane, ali neke su rane preduboke da bi mogle biti izliječene. A preživljeni užasi teško se mogu ispričati i dočarati onima koji to nisu prošli. Henri je znao da će platiti cijenu za to što će ispričati svoju priču — uvijek nakon što bi govorio o onome što je proživio, uslijedile bi neprospavane noći u kojima bi se užasi prošlosti prelili u sadašnjost. Ali Henri Kichka, baš kao i toliko drugih preživjelih žrtava Holokausta, znao je da mora uvijek iznova pričati svoju priču. Jer on je bio jedan od malobrojnih logoraša koji su uspjeli preživjeti Holokaust.

Henri je rođen u Bruxellesu 1926. godine u obitelji poljskih Židova. Njegovi su roditelji bili pobjegli od antisemitizma u istočnoj Europi te pokušali za sebe i svoju djecu izgraditi novi život na Zapa-

du. Ali kada su nacisti okupirali Belgiju, Židovi nisu imali kamo pobjeći i morali su se suočiti s teškom sudbinom ostalih europskih Židova.

Na početku rujna 1942. godine obitelj Kichka izbačena je iz svoga doma u Bruxellesu. Njemački vojnici zatvorili su ulicu usred noći, te ulazili u svaku zgradu vičući: "Alle Juden raus!" (Svi Židovi van!)

Teško je znati do koje su mjere Židovi u zemljama poput Belgije ili Francuske bili svjesni kakva ih sudbina čeka. Henri se sjeća da je vidio kako su se neke Židovke u njegovoj ulici bacile s prozora, držeći u rukama svoju malu djecu, te su radije izabrale smrt od neizvjesne, teške budućnosti.

Samo tjedan dana nakon što su izbačeni iz svoga doma, Henri i njegova obitelj našli su se u stočnim vagonima koji su ih vozili prema istoku.

Henri i njegov otac Josek izbačeni su iz vlaka zajedno s drugim muškarcima u malom gradiću Koselu. Radili su kao ropski radnici, koji su trebali biti ubijeni u plinski komorama nakon što više neće moći služiti Trećem Reichu. Budući da su i nakon teškog rada bili u dobrom stanju, "za nagradu" su prebačeni u Auschwitz.

Ženski dio obitelji, majka Chana i kćeri Bertha i Nicha, odvedene su u Auschwitz, gdje su odmah pri dolasku bile ubijene u plinskim komorama.

Sudbina obitelji Kichka vrlo dobro ocrta dvostruku ulogu ogromne nacističke mreže koncentracijskih logora

koja se širila diljem okupirane Europe. S jedne strane bio je to zadatak uništenja europskih Židova, provedba nacističkog "Konačnog rješenja židovskog pitanja", a s druge strane bila je to i potreba da se osiguraju robovi za tvornice, rudnike i željeznicu o kojima je ovisilo njemačko ratno gospodarstvo.

Nekoliko desetaka godina nakon kraja rata, Henriju je i dalje bilo teško govoriti o svom iskustvu života u logoru.

"To je jedino mjesto na svijetu na kojem je tijekom čitave povijesti ubijeno milijun ljudi. Samo jedno mjesto, Auschwitz", rekao je u jednom razgovoru.

Henri nije ništa zaboravio — ni bol, ni patnju, ni glad, ni hladnoću.

Kada su sovjetski vojnici oslobodili logor, Henri Kichka je imao 19 godina i težio je 39 kila. Bio je jedini član obitelji Kichka koji je preživio Holokaust.

"Bio sam 90 posto mrtav. Bio sam kostur. Nakon toga sam mjesecima boravio u sanatoriju i bolnici", dodaje.

Dugo godina nakon rata Henri nije nikada govorio o patnjama koje je proživio. Oženio se, sa svojom suprugom otvorio trgovinu i počeo graditi obitelj: četvoro djece, devetoro unučadi i 14 praunučadi.

A onda je shvatio da svijet mora znati što se dogodilo. Šezdeset godina nakon što je Drugi svjetski rat završio, Henri je, uz pomoć svoje kćerke, objavio knjigu o svom životu u logoru. Želio je da se njegov glas čuje i onda kada više ne bude živ.

Henri Kichka preminuo je 2020. godine u 94. godini od posljedica korona virusa.

ZOVEM SE FREDA WINEMAN, PREŽIVJELA SAM ŽRTVA HOLOKAUSTA

PIŠE: F.B.

Zovem se Freda Wineman i preživjela sam Holokaust. Na početku želim s vama podijeliti moje ime, jer su mi ga nacisti pokušali oduzeti. Na ruci su mi istetovirali broj A.7181. Pokušali su od mene oduzeti sve ono što me činilo ljudskim bićem. Ubili su moje roditelje, mog brata i nebrojene druge članove moje šire obitelji. Ali ja sam preživjela kako bih mogla ispričati moju priču.

Rođena sam 6. rujna 1923. godine u Francuskoj, u židovskoj obitelji. Tada sam se zvala Dvora Frieda Silverberg. Imala sam normalno, sretno djetinjstvo s mojim roditeljima i braćom Davidom, Armandom i Marcelom. Moj otac je bio iz Lodza, a moja majka iz Frankfurta a njihove su obitelji bile vrlo ortodoksne. Kada se 1939. godine zahuktavao Drugi svjetski rat, čitavi grad u kojem sam živjela u blizini njemačke granice evakuiran je i mi smo se preselili u St. Etienne, u blizini Lyona. Život je postao prilično težak, posebno za Židove. Moja majka se 1944. očajna obratila časnim sestrama u jednom samostanu u pokušaju da spasi svoju djecu. Iako su časne sestre pristale uzeti nas djecu, bilo je prekasno. Uhićeni smo i poslani u tranzitni logor Drancy.

Iz Drancyja svi članovi moje obitelji deportirani su u Auschwitz-Birkenau, logor u kojeg smo stigli 2. lipnja 1944. godine. Na rampi nas je dočekao liječnik koji nas je pogledao i odredio tko će odmah za-

vršiti u plinskoj komori a tko će još neko vrijeme prije smrti raditi. Moja majka i moj brat Marcel odvedeni su na drugu stranu od mene. Kazali su mi da će se moja majka brinuti za drugu djecu. To je bila laž. Moja mama i moj brat odvedeni su u plinsku komoru.

Ja sam bila dezinficirana, na ruku mi je utetoviran broj i određena sam za rad. Prvo sam kopala rovove a zatim sam prebačena na rad u Kommando Kanada — radnu jedinicu zaduženu da pregledava i sortira imovinu novopridošlih logoraša. Radili smo u velikom skladištu, vrlo blizu plinskih komora. Kasnije su me poslali da kopam pored krematorija i vidjela sam kako tijela gore. Preživljavala sam uz zdjelicu slabe juhe skuhanu od trulog povrća. Ponekad smo dobili i komadić kruha. Spavali smo nagurani u barake, nismo imali jastuka a nas četiri pokrivala smo se s jednim pokrivačem.

Krajem 1944. godine, stočnim vagonom prevezena sam u Bergen-Belsen. Put je trajao nekoliko dana i bio je stravičan. Bilo nas je puno u vagonu, sve je bilo puno ušiju, nismo imali ništa za jesti ni za piti. U Bergen-Belsenu sam ostala nekoliko mjeseci a uvjeti života su bili strašni. Nismo čak ni radile, ali svakog dana su nas tukli i nije bilo hrane. Nakon toga sam zajedno sa 750 drugih žena prebačena u Raguhn, jedan od satelitskih logora Buchenwalda.

Dok su Saveznici napredovali, još su me jednom stavili u stočni vagon i poslali u Terezín, u tadašnjoj Čehoslovačkoj, gdje sam konačno dočekala oslobođenje

9. svibnja 1945. godine. Nakon rata, saznala sam da su moji roditelji i najmlađi brat Marcel ubijeni u Auschwitzu. S vremenom sam uspjela pronaći moja dva brata koja su preživjela. Bila sam sretna: više nisam bila sama. Udala sam se 1950. godine za Davida Winemana i osnovala dom u Engleskoj. Danas imam dvije kćeri, šestoro unučadi i sedmero prauučadi.

Preživjela sam kako bih mogla pričati moju priču.

Kada o onome što sam preživjela govorim u školama, uvijek zamolim djecu da svojim prijateljima i članovima svojih obitelji ispričaju ono što su čuli. I kažem im da uvijek kada čuju da netko dovodi u pitanje ono što se dogodilo tijekom Drugog svjetskog rata da tada kažu da su istinu čuli od Frede Wineman, koja je preživjela Holokaust. Molim ih da budu moji svjedoci. To isto tražim od vas. Molim vas podijelite moju priču. Molim vas budite moji svjedoci.

PONOVNO PRONAĐENO PRIJATELJSTVO NAKON VIŠE OD OSAMDESET GODINA

PIŠE: J. C.

Drugi svjetski rat razdvojio je obitelji i prijatelje. Neki su zauvijek nestali, neki se nikada nisu prestali tražiti i nadati da će naći one koji su im uljepšavali živote. Neki su se susreti ostvarili samo u snovima a neke priče o ponovnim susretima ravne su čudu. Ovo je jedna od njih.

Kada ih je život razdvojio 1939. godine, dvije židovske djevojčice iz Berlina obećale su jedna drugoj da će ostati u kontaktu. Ali rat ih je odveo u različitim smjerovima: obitelj jedne djevojčice pobjegla je u Čile, a obitelj druge djevojčice je preko Kine stigla do SAD-a i počela stvarati novi život. Djevojčice su naučile nove jezike, rasle, školovale se, osnovale svoje obitelji, pronašle nove prijateljice.

Osamdeset i dvije godine nakon što su se u svibnju 1939. godine djevojčice oprostile u školskom dvorištu, Betty Grebenschikoff i Ana Maria Wahrenberg ponovo su se pronašle. Neočekivani susret na Zoomu bio je moguć zahvaljujući velikom trudu, radu i istraživačnu istraživačice Ite Gordon iz Zaklade Shoah — neprofitne organizacije koju je osnovao Steven Spielberg.

“U svom svjedočenju Zakladi Shoah Betty je kazala da je čitav život aktivno tražila svoju davno izgubljenu prijateljicu, čak je posebno istaknula ime Ane Marie u nadi da će joj to pomoći da pronađe svoju najbolju prijateljicu iz davnih dana”,

kazala je Rachael Cerrotti, kreativna producentica Zaklade.

Zaklada Shoah ima više od 55.000 snimljenih video-svjedočanstava preživjelih žrtava i očevidaca Holokausta.

Ita Gordon sudjelovala je na webinaru na kojem je Ana Maria Wahrenberg govorila o tome kao je doživjela užase Kristalne noći 1938. godine u Njemačkoj. Nakon toga Ita Gordon je u arhivima Zaklade pokušala pronaći dodatne informacije o Ani Mariji Wahrenberg te je povezala svjedočanstvo Betty Grebenschikoff — snimljeno prije 24 godine — i ono što je govorila Ana Marija. Betty i Ana Maria upoznale su se kada su imale šest godina i pohađale su istu sinagogu, zajedno plesale balet i zajedno se igrale. Iako su obje žene nakon Holokausta promijenile imena, Ita Gordon ih je uspjela pronaći.

“Nakon toga je uslijedio niz telefonskih poziva između Zaklade Shoah i Židovskog muzeja u Čileu u čijem radu Ana Maria odavno aktivno sudjeluje. Morali smo biti potpuno sigurni da ne griješimo u vjerovanju da su te dvije žene bile prijateljice u djetinjstvu. Kada smo bili apsolutno sigurni, kontaktirali smo ih”, dodaje Cerrotti.

A zatim su se dvije žene, koja danas imaju 91 godinu, ponovno virtualno povezale. Na sastanku na Zoomu sudjelovali su i članovi njihovih obitelji a svi su zajedno nazdravili ponovnom susretu dviju prijateljica.

“Njihov je susret bio tako prirodan. Jednostavno su nastavile svoje prijateljstvo

tamo gdje je ono bilo prekinuto prije osamdeset godina... Govorile su jedna drugoj o stvarima koje svakodnevno čine, kao da je sve to potpuno normalno... Ni jezik nije predstavljao problem. Nikada prije nisam čuo moju baku da govori njemački”, kazao je Lucas Kirschman, Bettyn unuk.

Betty i Ana Maria govorile su i kako se nikada nisu zaboravile te kako su čitav život tražile jedna drugu, a ispričale su i kako su svoj život posvetile tome da govore o Holokaustu i sačuvaju sjećanje na sve one koji se nisu uspjeli spasiti.

“Ja sam 82 godine vjerovala da je moja najbolja prijateljica iz Njemačke mrtva. Sve te godine ja sam je tražila i nikada je nisam uspjela pronaći”, kazala je dirnuta Betty.

I Betty i Ana Maria napisale su knjige o svemu onome što su proživjele, ali i o tome kako je bio miran i sretan život koji su vodile u Berlinu prije dolaska nacista. Knjige su bile namijenjene njihovim obiteljima, ali zbog svoje su teme privukle i pažnju javnosti.

Danas dvije prijateljice svakog tjedna razgovaraju telefonom a nadaju se da će uskoro uspjeti i sresti u živo.

EVA SE UVIJEK OSJEĆALA VOLJENOM...

PIŠE: J. C.

Eva Löwith odrastala je prije Drugog svjetskog rata u Pragu u židovskoj obitelji. Rođena je 24. listopada 1930. godine u bogatoj asimiliranoj židovskoj obitelji. Otac Jindrich je bio kemičar a majka Marta domaćica. Njezino je djetinjstvo bilo zaštićeno i sretno: s roditeljima je živjela u prekrasnoj vili; važan dio njihovih života bio je ispunjen lijepim stvarima poput muzike i književnosti. Kao djevojčica posebno je voljela jesti sladoled i često je nakon škole odlazila kupiti sladoled u obližnju sladoledarnicu. Jednoga dana nakon škole, dočekalo ju je neugodno iznenađenje. U izlogu sladoledarnice osvanuo je plakat: "Ulazak zabranjen Židovima i psima". "Mislila sam da se radi o ružnoj šali i ušla sam i kupila sladoled. Ali neka-ko ga nisam mogla pojesti"; sjeća se Eva. Progoni Židovi započeli su ubrzo nakon tog događaja a Evi i drugoj židovskoj djeci bilo je zabranjeno pohađati školu. Imovina njezine obitelji je konfiscirana a onda je Eva 1941. godine zajedno sa svojim roditeljima odvedena u Theresienstadt gdje je bila internirana "intelektualna krema" židovskog društva. Zatočnici su organizirali kazališne predstave, sportska natjecanja. Theresienstadt je bio ogledni logor kojeg su nacisti pokazivali svijetu. Eva je tamo upoznala Petera Erben, koji će puno godina kasnije postati njezin suprug. On je bio trener mlade nogometne ekipe. Eva je za njega bila samo dijete. On se joj već tada sviđao.

Otac je u nekom trenutku odveden iz Theresienstada i stradao je u Holokaustu. Godine 1944. Eva je zajedno

sa svojom majkom deportirana u Auschwitz, gdje je morala izdržati patnje, hladnoću i glad.

"Doživjeli smo nevjerojatan šok kada se naš vlak zaustavio u Auschwitzu. Teško je zamisliti da je takvo mjesto moglo postojati na zemlji. Vidjeli smo dim kako izlazi iz dimnjaka i mislili smo da se radi o tvornici a ne o plinskoj komori. Uzeli su nam sve što smo imali i obrijali su nam kosu", priča Eva. Danas vjeruje da je sve to uspjela preživjeti samo zahvaljujući svojoj majci koja joj je pričala priče i tako ju odvodila u neki svijet mašte, daleko od užasne stvarnosti koja ih je okruživala.

U užasu u kojem se našla, ponekad se pojavio i koji tračak ljudskosti. "Jedan od njemačkih zapovjednika primijetio je da hodam bosa po užasnoj hladnoći i dao mi je par cipela. Tako da nisu svi Nijemci bili ubojice", ističe Eva.

Pred kraj rata, tijekom marša smrti Evina je majka preminula od iscrpljenosti. A Eva je morala dalje, s drugim logorašima. Jedne noći smjestili su ih u štalu. Eva se čvrsto privila uz jednu kravu, jer joj je tako bilo toplije. Sljedećeg jutra kada se Eva probudila pored krave, ostali logoraši bili su već daleko. Psi koji su njušili gdje se logoraši nalaze nisu ju otkrili zbog smrada kravljeg izmeta. Seljaci su pronašli izmorenu djevojčicu i odlučili ju skrivati posljednjih tjedana rata i tako su je spasili. Vrlo polako, Eva je prikupljala snagu. Kada je rat završio, Eva se vratila u Češku. Godinu dana provela je sa svojom tetu a zatim je otišla u Prag. Igrom slučaja ponovno je sreća Petera, zaljubili su se i Peter ju je brodom odveo u Izrael gdje su započeli zajednički život, dobili

troje djece, te kasnije i devetoro unučadi i jedanaestoro praunučadi.

Eva je danas zabrinuta zbog sve većeg kršenja ljudskih prava u svijetu kao i zbog nedavnog porasta antisemitizma. O svom životnom iskustvu napisala je i nekoliko knjiga a o tome često govori i na predavanjima te mlade ljude upozorava na to što mržnja može izazvati.

Unatoč svemu što joj se dogodilo Eva Erben nikada nije izgubila svoj nevjerovatni optimizam. U poznim godinama nije se okretala prošlosti već je za samu sebe govorila da je sretna osoba. Sretna jer se unatoč nedaćama za vrijeme nacizma, unatoč užasnom gubitku roditelja — uvijek osjećala voljeno. Prvo je ljubav osjećala od svojih roditelja, a zatim je ljubav primala od svog supruga i djece. A to je ono što nas može spasiti, vjeruje Eva.

DORA JE ČITAVOG ŽIVOTA BEZUSPJEŠNO TRAGALA ZA EVOM...

PIŠE: NATAŠA BARAC

Dena Morris i Jean Gaerhart znale su za strašnu šokantnu obiteljsku priču: njihova sestra Eva je kao beba bila istrgnuta iz majčinih ruku za vrijeme Holokausta. Njihova majka Dora Rapaport rodila je Evu u koncentracijskom logoru a nekoliko mjeseci kasnije nacisti su ih razdvojili.

Dora Rapaport je tijekom Holokausta bila u nekoliko koncentracijskih logora i promatrala je kako članovi njezine obitelji nestaju u plinskim komorama. Ona je nekim čudom preživjela i kada je oslobođena, 1945. godine preselila se u Austriju. Nikada nije uspjela otkriti što se dogodilo s njezinom bebom Evom.

U Austriji je upoznala svog supruga koji je baš kao i ona bio preživjela žrtva Holokausta. Oženili su se i zatim su se svoje dvije kćeri, Dena i Jean, preselili u Ameriku 1949. godine.

Dora i njezin suprug nisu voljeli govoriti o onome što su preživjeli tijekom Holokausta, a posebice o tome nikada nisu pričali svojoj djeci. Obitelj je živjela u Ohiju a djeci je bilo rečeno da taj svoj židovski identitet. Ali njihova majka nikada nije mogla zaboraviti Evu.

“Čitav svoj život tražila je to dijete. To je uvelike utjecalo na njezino mentalno zdravlje”, priča Dena Morris (73).

Tijekom godina, Dora je u više navrata obilazila sirotišta u Njemačkoj u potrazi za informacijama koje bi joj pomogle da pronađe voljenu Evu. Ali

unatoč njezinoj upornosti, cjeloživotna potraga nije dala rezultata.

Imala je samo jednu jedinu fotografiju svog prvorodenog djeteta i ponekad je spavala držeći fotografiju u ruci, sjećajući se svoje kćeri. Ljuljala je crno-bijelo uokvirenu fotografiju kao da ljulja malo dijete. Prije nego što je njihova majka preminula 1998. godine, Dena i Jean obećale su da će nastaviti tražiti svoju stariju sestru. Pregledavale su baze podataka iz Drugog svjetskog rata, slale upite u razne organizacije, uključujući i Crveni križ.

“Čitavog života smo bile znatiželjne. Željele smo znati gdje je Eva, tko je Eva. Nismo znale gdje da započnemo”, objašnjava Jean.

Nisu imale sreće u svojem traganju. Pretpostavile su da Eva nije preživjela

rat. A onda se jednog proljetnog dana sve promijenilo.

Sestre su 2020. godine napravile DNK test i dobile obavijest s genealoške platforme MyHeritage o tome da se genetski podudaraju s jednom ženom u Velikoj Britaniji, koja je vjerojatno njihova nećakinja. S druge strane oceana, Clare Reay (53) njihova navodna nećakinja, također je primila sličnu obavijest.

Clare je na početku bila sumnjičava jer “uvijek se znalo da mama nema obitelj”.

Njezina majka Evelyn Reay nije imala nikakvih saznanja o svom djetinjstvu ili korijenima. Jedino što je imala bio je dokument na kojem je pisalo da joj je ime Chava — hebrejski ekvivalent imenu Eva — i da je rođena 1945. godine u koncentracijskom logoru Bergen-Belsen.

Evelyn nije znala ni kada joj je rođendan. Jedan židovski bračni par iz Velike Britanije usvojio ju je kada je imala 7 godina iz jednog sirotišta u Izraelu. Ona je vjerovala da je njezina prava obitelj vjerojatno stradala u Holokaustu.

Bez obzira na to “pokušavala je sakupiti što je moguće više informacija, ali nailazila je na zatvorena vrata”, prisjeća se Reay. Njezina je majka preminula 2014. godine od raka gušterače. Reay je bila sumnjičava prema rezultatima DNK testa a slično su se osjećale i njezine moguće tete. Ali njihove su sumnje odmah nestale kada su izmijenile fotografije. Sličnost između njihove majke Dore i njezine navodne kćeri Eva bile su nevjerovatne.

“Izgleдалe su gotovo identično. To je bilo nevjerovatno”, kaže Dena.

Kada su tri žene počele razgovarati, shvatile su da su majka i kćer dijelile puno više toga zajedničkog od samog fizičkog izgleda.

“Imale su toliko sličnosti. To je čuderno” kaže Jean te dodaje kako su obje bile vrlo glamurozne, voljele su plesati i izlaziti. Nisu bile posebno dobre domaćice ili kuharice, ali svi koji su ih poznavali slažu se da su bile jako zabavne.

Kada su shvatile da su dobile dodatne članove obitelji, tri su žene bile presretne.

Redovito su komunicirale video-poziivima i upoznale su druge članove obitelji a Clare je konačno saznala što se dogodilo s njezinom bakom s majčine strane.

Unatoč pandemiji i restrikcijama u putovanjima, Clare je u studenome 2021. godine otputovala iz Velike Britanije u

Ohio kako bi iznenadila svoje davno izgubljene tete i upozнала ih. Jedne snježne subote pokucala je na Jeanina vrata.

Susret je bio više nego emotivan, pun suza i zagrljaja.

“Bile su potpuno iznenađene a to sam i željela”, uz osmjeh govori Clare. Za nju je susret s tetama bio jedan od najznačajnijih trenutaka njezinog života.

Jedino što je nedostajalo bile su dvije osobe — Dora i Eva, koje su cijelog života sanjale da će se pronaći. Ipak, više od 75 godina nakon što su majka i kćer bile tragično razdvojene, obiteljska je veza ponovno uspostavljena.

“Jedino što želim je to da su mama i Eva zajedno u raju. I da znaju da smo se pronašle”, sjetno zaključuje Jean.

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA ŽIDOVSKU OPĆINU ZAGREB ZA SOCIJALNE POTREBE ŽOZ-A

- **MILA AJZENŠTAJN STOJIC**
(U SPOMEN NA DRAGOŠ SUPRUGA DR. JERONIMA STOJICA
I RODITELJE ELZIKU I MILČEKA) — 400,00 KN
- **GIZELA WEINBERGER** — 500,00 KN
- **SUNČANA KUNEJ-PUREC**
(IN MEMORIAM DIPL.ING. JOSIP I DR. SAMUEL PUREC) — 300,00 KN
(IN MEMORIAM DR. LJERKA SCHMUTZER) — 145,00 KN
- **STOMATOLOŠKA POLIKLINIKA BREYER**
ŠETALIŠTE V. NAZORA 7/1, SISAK — 5000,00 KN
- **KLEMENČIČ DARKO** — 100,00 EURA

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA DOM ZAKLADE LAVOSLAV SCHWARZ

- **NADA YULL,**
ZA OBNOVU DZLS-A OD POTRESA I STAROSTI — 1.000,00 KN
- **ILAN KABILJO** — 300,00 KN
- **SUNČANA KUNEJ PUREC** — 300,00 KN
- **ANDRE JURIČIĆ**
KAO ZAHVALA ZA BRIGU O OGU FRANJI JURIČIĆU — 603,62 KN

FRED LEBOW I SVJETSKI POZNATI NJUJORŠKI MARATON

PIŠE: J. C.

Jest li znali da je osnivač njujorškog maratona bila preživjela žrtva Holokausta? Fred Lebow, pravim imenom Fischel Efraim Lebowitz rođen je 3. lipnja 1932. godine u rumunjskome gradu Aradu. Nakon što su uspjeli preživjeti nacističku okupaciju zemlje tijekom Drugog svjetskog rata, njegova ortodokсна židovska obitelj, koja je uključivala četiri brata i dvije sestre, pobjegla je iz Rumunjske u raznim smjerovima. Fred je preko Čehoslovačke, Nizozemske i Irske uspio doći 1949. godine u SAD. Drugi članovi njegove obitelji skrasili su se u SAD-u i Izraelu.

Fred je u New Yorku nastavio svoje školovanje, a volio se baviti i sportom. Nakon što se određeno vrijeme bavio tenisom, počeo je trčati i to je promijenilo njegov život. Zaljubio se u trčanje, a znao je u godini dana otrčati i 13 maratona. Nemojte zaboraviti da u to vrijeme trčanje nije bilo tako popularno kao danas.

Fred je bio suosnivač svjetski poznatog njujorškog maratona i doživotni predsjednik Kluba trkača New Yorka.

Prvi maraton u New Yorku održan je 1970. godine kada je 127 sudionika četiri puta otrčalo oko Central parka. Šest godina kasnije, pod Fredovim vodstvom, maraton je postao atrakcija koja je privlačila sportaše iz svih krajeva svijeta. Fred se u potpunosti posvetio organizaciji maratona u New Yorku, napustio je svoj posao i u organizaciju maratona unio je se svoje znanje i počeo povezivati sve ono što se u prvi trenutak činilo nezamislivim. Tako je npr. organizirao i mini-maraton na kojem su nastupile Playboyeve zečice, a to ni u kom slučaju nije moglo proći nezapaženo. Maraton je rastao iz godine u godinu i pokrenuo je modu organiziranja maratona na ulicama velikih svjetskih gradova. Lebow je stalno pokušavao nešto novo, npr. trčanje unatrag ili trčanje na Empire State Building.

Fred je neumorno radio na svim aspektima utrke i bio je njezin glavni pokretač. Kada su trkači trčali kroz hasidske dijelove Brooklyna, on bi promatrače pozdravljao na jidišu. Nakon što mu je 1992. godine dijagnosticiran neizlječiv tumor na mozgu, otrčao je svoju posljednju utrku u čast proslave svog 60-og rođendana. Čitavo vrijeme te zadnje utrke uz njega je trčala, dajući mu podršku, njegova dobra prijateljica Grete Waitz, koja je devet puta pobijedila na njujorškom

maratonu u ženskoj konkurenciji. Fred ju je zvao “kraljica ceste”. Fred i Grete utrku su završili za pet i pol sati i ta je utrka bila jedna od najmotivnijih u povijesti njujorškog maratona. Tijekom čitavog puta Freda i Grete hrabрили su građani New Yorka, dajući im podršku i zahvaljujući na taj način Fredu na svemu što je učinio za njihov grad.

Fred Lebow preminuo je dvije godine kasnije, ali njegovo nasljeđe živi i danas, svake godine kada maratonci trče ulicama New Yorka. Jer upravo je Fred Lebow zaslužan za to što je maraton u New Yorku postao jedna od najvećih utrka te vrste na svijetu.

Grad New York želio se odužiti Fredu Lebowu te je naručio skulpturu koja je otkrivena 4. studenoga 1994. godine na ceremoniji koja je održana u blizini mjesta na kojem trkači završavaju svoju utrku u New Yorku. Na otkrivanju kipa bila su i 23 bivša pobjednika njujorškog maratona, kao i članovi obitelji i prijatelji Freda Lebowa. Godine 2001. skulptura je premještena u Central Park a pored nje svakoga dana trče građani New Yorka. Ali svake godine dok se održava maraton, skulptura se premješta na mjesto s kojeg Fred Lebow promatra neke nove trkače.

Iza Freda Lebowa nisu ostala djeca — on se nikada nije ženio, a njegova jedina prava ljubav bili su trčanje i njujorški maraton.

TREBAJU LI PREŽIVJELE ŽRTVE HOLOKAUSTA IMATI SVOJ DAN?

PIŠE: F. B.

Židovi koje su nacisti ubili imaju dva dana koja su posvećena njihovom sjećanju. Neki ugledni židovski dužnosnici sada predlažu osnivanje trećeg dana sjećanja na Holokaust — dana koji bi bio posvećen Židovima koji su preživjeli.

Jonathan Ornstein, direktor JCC instituta u Krakovu i Michael Berenbaum, direktor Instituta Sigi Ziering na Američkom židovskom sveučilištu, zajedno su predložili održavanje Dana sjećanja na preživjele žrtve Holokausta. Taj dan obilježavao bi se, prema njihovom prijedlogu, 26. lipnja na rođendan uglednog poljskog Židova, preživjele žrtve Holokausta.

Ovaj prijedlog iznesen je više od 80 godina nakon kraja Drugog svjetskog rata kada se broj onih koji su uspjeli preživjeti sve užase i nedaće Holokausta svaki dan sve više smanjuje.

“Mi smo imali privilegiju susresti i upoznati neke od tih izvanrednih pojedinaca i pokušali smo osigurati da imaju svu potrebnu skrb, brigu i njegu u svojim obiteljima, sinagogama, u našim zajednicama. Ali kao društvo moramo se upitati jesmo li učinili dovoljno? Jesmo li se prema toj herojskoj, sve starijoj zajednici ponašali u skladu s poštovanjem koje zaslužuju?”, napisali su Ornstein i Berenbaum u otvorenom pismo objavljenom u nekim svjetskim medijima. Ornstein i Berenbaum upozorili su i na

šokantne izvještaje o tome da više od 100.000 preživjelih žrtava Holokausta danas živi u siromaštvu. Za to, kazali su, nema i ne smije biti opravdanja.

Žrtava Holokausta svijet se prisjeća svake godine 27. siječnja na dan kada su 1945. godine vojnici sovjetske Crvene armije oslobodili zloglasni logor Auschwitz, a žrtava se sjećamo i svakog proljeća kada se obilježava Jom HaŠoa, Dan sjećanja na heroje i žrtve Holokausta. U središtu tih dana je odavanje počasti žrtvama i tada se govori i o opasnosti od antisemitizma, predrasuda i mržnje prema drugim ljudima.

“Ti su dani uglavnom usmjereni na tragediju. Ali što je s preživjelima? Preživjelim žrtvama konačna lekcija židovske povijesti i židovskog sjećanja mora biti u potvrdi života”, smatraju Ornstein i Berenbaum.

Novi dan sjećanja, kako ističu Ornstein i Berenbaum, usredotočio bi također i na to kako pomoći preživjelim žrtvama. Pomoć preživjelima može biti vrlo raznolika: od slušanja njihovih priča do pružanje konkretne pomoći u obliku hrane, lijekova ili njege. Osim toga, taj bi dan bio dan veselja, dan proslave — ne bi to bio dan osude nacizma i zločina, već dan kada bi se slavili životi onih koji su preživjeli, životi koje su preživjeli uspjeli izgraditi unatoč Holokaustu.

Preživjele žrtve primjer su otpora i mogućnosti preživljavanja. Većina preživjelih nije željela da ih se smatra žrtvom i da to odredi njihov budući život — oni su željeli izgraditi svoj život na nekim drugim osnovama. Većina tih hrabrih ljudi svoj je novi život izgradila u nekim drugim zemljama, stvorili su nove obitelji i posvetili se radu. Ali neki nisu bili tako sretni, ostali su sami, bezimni. I još uvijek im je potrebna naša pomoć.

“Povjesničari mogu odgovoriti na pitanje kako, teolozi, pisci, pjesnici i filozofi tek moraju dati odgovor na pitanje zašto. Ali preživjeli su nas naučili koji je odgovor na pitanje što učiniti s tom užasnom poviješću”, zaključili su Ornstein i Berenbaum obrazlažući svoj prijedlog.

Ornstein i Berenbaum predložili su da se Dan sjećanja na preživjele žrtve Holokausta obilježava svake godine 26. lipnja, na dan kada je rođen Marian Turcki. Rođen kao Mosze Turbowicz 1926. godine, Turcki je preživio Auschwitz kao i marš smrti preživjelih logoraša. Nakon oslobođenja Turcki se preselio u Varšavu, gdje se uključio u rad Udruženja židovskog povijesnog muzeja, Udruge židovskim boraca i žrtava Drugog svjetskog rata kao i u rad Muzeja Polin posvećenog povijesti poljskih Židova.

TETOVIRANJE NACISTIČKIH BROJEVA KAO SIMBOL SOLIDARNOSTI S PREŽIVJELIM ŽRTVAMA HOLOKAUSTA

PIŠE: F. B.

Preživjelih žrtava Holokausta svakim je danom sve manje a tako polako nestaje i sjećanje na sve ono što su proživjeli. Ali neki od pripadnika druge i treće generacije preživjelih pronašli su način da sačuvaju prošlosti — oni na svojim rukama tetoviraju iste one brojeve koje su nacisti tetovirali svojim žrtvama. Tetovaže su konkretan i bolan podsjetnik na Holokaust pretvorile u jaki simbol solidarnosti za neke članove obitelji preživjelih žrtava.

Kada je Eli Sagir pokazala svome djedu Yosefu Diamantu novu tetovažu na svojoj lijevoj ruci, on je sagnuo glavu i poljubio tetovažu.

Yosef Diamant na svojoj ruci ima istu tetovažu kao i njegova unuka: broj 157622. Nacisti su taj broj istetovirali na njegovoj ruci u Auschwitzu, prije puno godine. Eli Sagir svoju je tetovažu napravila 70 godina kasnije tijekom posjeta Poljskoj. Njezina majka, brat i ujak također su na svojim rukama istetovirali isti broj.

“Moja generacija ne zna puno o Holokaustu”, objašnjava dvadesetogodišnja Eli Sagir. “Kada razgovarate s mladim ljudima, njima se Holokaust čini poput davne prošlosti, poput egzodusa iz Egipta.

Odlučila sam podsjetiti svoju generaciju: želim im ispričati priču moga djeda, govoriti im o Holokaustu”, dodaje Eli.

Potomci Yosefa Diamanta dio su skupine djece i unuka preživjelih žrtava Holokausta koji su poduzeli taj korak kako bi najmračnije dane čovječanstva ovjekovječili i na svojoj koži. Radi se zasigurno o teškoj osobnoj odluci koja

izaziva često neugodne reakcije okoline. Neki smatraju da preuzimanje ili nastavak najdubljeg simbola dehumanizacije žrtava Holokausta nije prigodan. A tu je i dodatni problem a to je da židovski zakon zabranjuje tetovaže. Neke preživjele žrtve Holokausta strahovale su da zbog nacističkih tetovaža neće moći biti pokopani na židovskom groblju.

“Šokantno je kada vidite brojke istetovirane na ruci mlade djevojke. To je vrlo šokantno. Morate se upitati: zašto?”, smatra Eli.

Prema podacima Enciklopedije Holokausta Memorijalnog muzeja Holokausta u SAD-u, tetoviranje brojeva započelo je u Auschwitzu u jesen 1941. godine, a u Birkenau u ožujku 1942. Tetoviranje logoraša nacisti su primjenjivali samo u zloglasnom logoru Auschwitz-Birkenau i nije poznato koliko je logoraša bilo tetovirano. Brojevi su se najčešće tetovirali na podlaktici lijeve ruke. Jedan od razloga zbog kojeg su se nacisti odlučili na to da istetoviraju brojeve na ruke logoraša bio je i taj što su logoraši nakon nekoliko mjeseci provedenih u logoru bili neprepoznatljiviji: zbog velikog gubitka kila i bolesti. Nacisti su prvo isprobali nekoliko različitih metoda, a na kraju je odlučeno da će logoraši na svojim rukama imati brojeve po kojim će ih nacisti raspoznavati. Bilo je to osim toga i dodatno ponižavajuće: ljudi su prestali imati imena, bili su samo brojevi.

Nacisti su tetovirali samo one logoraše koji su određeni za težak fizički rad, a Primo Levi u svojim je sjećanjima na vrijeme provedeno u Auschwitzu napisao da je tetoviranje bilo “dio uništavanja čovjeka”.

Nakon Drugog svjetskog rata neke preživjele žrtve Holokausta pokušavale su kirurškim putem ukloniti istetovirane brojeve. Druge žrtve uvijek su brojke skrivale ispod dugih rukava odjeće.

Liječnica Dana Doron, i sama kćerka preživjele žrtve Holokausta, razgovarala je s pedesetak preživjelih žrtava koje na svojim rukama imaju istetovirane brojeve koje svjedoče da su bili u logoru Auschwitz-Birkenau. Njihove priče spojene su u izraelskom dokumentarcu “Brojevi”.

“Po mom mišljenju, to je ožiljak. Činjenica da se mladi ljudi odlučuju na slične tetovaže u mojim očima predstavlja znak

da mi svi još uvijek nosimo ožiljke Holokausta”, objašnjava Dana Doron.

Jedna od priča iz dokumentarca govori o Hanni Rabinovitz, srednjovječnoj ženi koja je broj svoga oca istetovirala na svoj gležanj nakon njegove smrti. U filmu se nalazi i priča o Ayal Gelles, 28-ogodišnjem kompjutorskom programeru i njegovom 86-ogodišnjem djedu Avrahamu Nachshonu. Obojica ima istetovirani isti broj na svojim rukama, broj 15510.

“Svake noći sanjam o tome.”; priča Avraham Nachshon svoju priču o Holokaustu, koja uključuje i nekoliko mjeseci provedenih u Birkenau, logoru u kojem su ubijene njegova mama i sestra. “Puno puta u snovima bježimo od Nijemaca. Ponekad čitavu noć bježim. Možda me ovoga puta neće uloviti”; tužno kazuje Avrahama. Danas svoje dane provodi tako da pliva, vježba jogu, nahrani susjedove mačke i gleda televiziju. Nekoliko puta tjedno njegov unuk dođe na večeru pa zajedno večeraju i gledaju televiziju.

“Svaki puta kada pogledam svoju tetovažu, to me podsjeti da nazovem djeda”, objašnjava Ayal.

Ljudi različito reagiraju kada na rukama mlađih osoba ugledaju tetovaže koje se općenito povezuju s Holokaustom.

Profesorica Dina Porat, znanstvenica koja se bavi Holokaustom na sveučilištu u Tel Avivu, smatra da veći dio javnosti još nije potpuno spreman na tako drastične metode komemoracije, ali također ističe da sjećanje na Holokaust postaje sve osobnije.

“Krajem 1940ih u Izraelu veliki broj žrtava tražio je od doktora da im ukloni tetovaže. Danas svjedočimo obrnutom procesu: ljudi koji nisu bili žrtve tetoviraju se pokazujući tako da žele nastaviti sjećanje”, objašnjava Dina Porat.

“Na nacionalnoj razini teško se ponovno vratiti na simbole koji su Židove označavali kao žrtve i moramo se upitati: Zašto bi se željeli vratiti na taj put? Na osobnoj razini to je zanimljivo i dirljivo”, smatra Porat.

Osim brojeva koji podsjećaju na nacističke logore, mladi Židovi često, u znak sjećanja na žrtve Holokausta, tetoviraju i riječi “Am Yisrael Chai” — Narod Izraela živi.

ZAUSTAVLJENA DRAŽBA OPREME ZA TETOVIRANJE LOGORAŠA U AUSCHWITZU

PIŠE: J. C.

Izraelski sud nedavno je privremeno zaustavio dražbu opreme za tetoviranje logoraša u koncentracijskom logoru Auschwitzu nakon žalbe koju su podnijele preživjele žrtve Holokausta.

Aukcionar Meir Tzolman opisao je taj set igala “najšokantnijim predmetom Holokausta” i rekao kako smatra da se on mora naći u “pravim rukama”.

Upravitelj memorijalnog centra Holokausta Yad Vashem nazvao je tu aukciju “moralno neprihvatljivom”. Licitacija je dosegla 3.400 dolara do trenutka kad je izdana privremena zabrana.

“Tako strašan predmet ne može imati vlasnika...Prodaja toga je ilegalna i kosi se s doktrinom javne pristojnosti”, rekao je David Fohrer, odvjetnik izraelske Središnjice organizacija osoba koje su preživjele Holokaust. “Ovaj predmet nije privatno vlasništvo, nego užasan spo-

menik koji pripada cjelokupnoj javnosti i služi kao dokaz zločina nacista i njihovih pomagača”, dodao je David Fohrer.

Colette Avital, predsjednica skupine preživjelih žrtava Holokausta kazala je da je ta oprema korištena “kako bi se ljude pretvorilo u brojeve” i da stoga ona mora pripadati muzejima.

KAKO JE SIMON WIESENTHAL PROSLAVIO SVOJ 90. ROĐENDAN

PIŠE: F. B.

Jedna od najpoznatijih preživjelih žrtava Holokausta Simon Wiesenthal imao je posebnu želju za proslavu svog 90-og rođendana.

Nazvao je svog prijatelja rabina Marvinu Hiera i kazao mu da bi svoj jubilarni rođendan želio proslaviti s nekoliko prijatelja u Beču. Hier ga je upitao ima li neku posebnu želju u vezi mjesta na kojem će organizirati proslavu.

“Imam jednu neispunjenu želju, da imam rođendansku proslavu u bečkom Hotelu Imperial”, kazao je Wiesenthal

te objasnio Hieru da je to bio omiljeni hotel Adolfa Hitlera te da su i Hitleru i Himmleru stalno na raspolaganju bili rezervirani apartmani u tom hotelu. Ispod hotela su izgradili ogromne bunkere, koji i danas postoje, jer je Hitler smatrao da bi oni mogli poslužiti kao idealno glavno sjedište iz kojeg bi mogao voditi Drugi svjetski rat.

Za vrijeme vladavine Trećeg Reicha, kazao je Wiesenthal, bio je apsolutno nezamislivo da bi Židov mogao ući u Hotel Imperial.

“I želim da sve zabrane Trećeg Reicha budu prekršene i da u povijesnim zapisima hotela bude upisano da je Židov Simon Wiesenthal ovdje proslavio svoj 90. rođendan uz košer večeru”, istaknuo je.

Za vrijeme proslave, dok je orkestar svirao njegovu omiljenu pjesmu na jidišu “Belz, Mein Shtetle Belz” (Belz, moj mali štetli Belz) Simon Wiesenthal je pogledao prema nebu, okrenuo se prema gostima i rekao: “Vidite čak se i lusteri tresu jer ovo je prvi puta da ovom dvoranom odjekuje ovakva muzika”.

“Neka bude zapisano da Hitlera više nema ali čak i u Hotelu Imperial Židovi su još živi i još uvijek pjevaju”, rekao je Simon Wiesenthal.

Simon Wiesenthal, rođen 1908. godine, preživio je 12 nacističkih logora prije nego što su ga u logoru Mauthausen oslobodili američki vojnici. Svoj život je posvetio traganju za nacističkim zločincima a preminuo je 2005. godine u Beču.

SALINA STEINFELD MISS HOLOKAUST PREŽIVJELIH 2021. GODINE

“Holocaust preživjele su naše prave heroine jer smo zahvaljujući njma mi danas tu!”
Shimon Sabag

PRIPREMILA: NEDA WIESLER

U jednoj od dvorana muzeja u Jeruzalemu u studenome 2021. održana je svečanost izbora za Miss preživjelih žrtava Holokausta, a u užem izboru bilo je deset izabranica. Ta originalna ideja o održavanju posebnog izbora za Miss preživjelih Holokausta, prvi je puta realizirana 2019. godine.

Deset gospođa u dobi između 80 i 90 godina sudjelovalo je na velikoj ceremoniji koju je upriličila lokalna zaklada Friends of Zion Heritage, zajedno s “Yad Ezer L’ Haver” ili “Helping Hand – Prijateljska ruka pomoći” koja godinama kontinuirano pomaže preživjelima žrtavama Holokausta. Kako se u posljednje vrijeme činilo da je raspoloženje pripadnika ove tiho i neprimjetno nestajuće generacije postajalo nekako pasivno i turobnije, voditelji su potražili način da im pruže j koliko je moguće više radosti i veselja.

Salina Steinfeld, koja je ove godine pobijedila na izboru, često je govorila da je za održavanje živahnog društvenog života nužno da svatko kontinuirano vodi brigu prvenstveno o sebi, a zatim i o drugima, dok bi posebna pažnja, štovi-

še, dužnost, trebala biti usredotočena na nastojanje da se nikoga ne ostavi samoga.

Među uspješnijim poticajima za aktivno sudjelovanje članstva, pokazale su se organizacije društvenih kulturno zabavnih priredbi, pa je za ponovni početak “normalnog” života nakon sveopćeg

lockdowna, koji je u Izraelu bio strog i dugotrajan, kao najprikladnija izabran izbor za Miss preživjelih Holokausta. A da takva predstava ne bi bila samoj sebi svrha, da ne potone u jeftinu trivijalnost ili izgubi dostojanstvo, trebalo se pobrinuti da natjecanje bude samo povod i

jedan od sastavnih djelova sadržaja, dok je prava dublja namjera stvaranje prilike za relaksaciju i razonodu, kako učesnika, tako i publike. Shodno tome smišljeno je cjelodnevno događanje.

Kako ne bi bio zanemaren estetski aspekt predstave, za brigu oko izgleda sudionica, pozvani su mnogi od profesionalnih izraelskih makeup umjetnika, frizera i stilista, a ti su onda kreativci, ujedno uz uljepšavanje gospođama omogućili jedinstvena i nezaboravna iskustva. Cijelog su dana, od ranoga jutra, do sve do izlaska na pozornicu, kandidatkinje imale priliku uživati u pažnji i luksuznim stvarima na koje mnoge od njih nisu bile navikle. Uređene od glave do pete bez imalo nelagode kandidatkinje su hrabro ali i graciozno izašle na pistu, u lelujavim, a prema njihovoj želji bogato ukrašenim haljinama. Atmosferu večernjeg programa uz muziku i ples upotpunilo je i sudjelovanje nekolicina lokalnih poznatih osoba, među kojima je bila i izraelska ljepotica Noa Kochba, izabrana, upravo nekoliko dana ranije za Miss Universe Izraela 2021. a također i Yarín Buzaglo, Miss Teen Israel za 2021. sa svojim pratiljama. Među članovima žirija, zanimljivo je napomenuti, bila je zastupljena i druga generacija Holokausta preživjelih preko svoje predstavnice Lee Schenier, kćerke gospođe Schenier, koja je jedna od rijetkih na svojoj koži preživjela Mengeleove eksperimente na blizancima.

Osim što su pokazale nevjerojatnu fizičku kondiciju, bila je to prilika, da se ova, jedna od zadnjih skupina svjedokinja Drugog svjetskog rata, ponovo prisjeti svog životnoga puta, te da zainteresiranim novinarima, čije je izvještaje prenijelo čak tridesetak novinskih i televizijskih redakcija, ponovno, ali bez patetike, ispriča svoja teška i bolna iskustva. Tako se između ostalog, od jedne učesnice, čula dirljiva ispovijest,

kako je to bilo kada se kao dijete, bolesna od tifusa, u visokoj vrućici spašavala iz logora, pješačeći bosa po snijegu držeći se čvrsto mami za ruku da ne zaostanu za grupom.

Ovogodišnja pobjednica Selina Steinfeld, rođena je 1935. godine. Ona je kao dijete od 5 i pol godina uspjela je preživjeti masakre u Rumunjskoj, te nakon ruskog oslobođanja, zajedno sa stotinama izbjeglica 1948. godine došle u Izrael. Na tom se putu tjednima u teškim uvjetima skrivala u dnu broda. U Erec Izraelu se obrazovala, udala i odgojila troje djece. Danas živi kao sretna baka sedmoro unučadi, a ima i prauučad. “Ja zaista nemam riječi da izrazim svoju sreću. Nikad nisam mislila da ću poslije svog proživljenog užasa ikada još doživjeti ovakvu sreću!”, kazala je pobjednica.

Ovaj vrlo poseban izbor za Miss odao je počast ženama čija je mladost ukradena; ženama koje su kao žrtve iz Europe, izmučene i bolesne stigle u Izrael, a unatoč tome, nakon svega našle snage, na neobrađenoj zemlji zasukati rukave

i početi graditi Izrael i svoje obitelji; a da se i ne govori da su neke sudjelovale i u samoj oružanoj obrani zemlje, kada je to trebalo.

“Ja ne mogu vjerovati da u mojim godinama ja mogu biti lijepa”, rekla je Tove Ringer, rođena u Poljskoj, koja je izgubila roditelje i cijelu obitelj u Auschwitzu.

Neke od učesnica rođene su u bivšoj Jugoslaviji, a spasile su se iz logoru na Rabu.

Dana Papo, čija je majka Rivka Papo (87) bila jedna od natjecateljica, nakon svečanosti izjavila je novinarima: “Važno je istaknuti kolikosu sve one zaslužile da cijeli svijet vidi bogatstvo sačuvane ljepote duša u tim ženama koje su u mladosti proživjele horor. Ujedno je nama data prilika da svakoj od njih još jedanput ponovno i ponovno pokažemo koliko su jedinstvene i dragocjene, koliko smo im zahvalni, te koliko ih volimo i cijenimo! Zahvaljujući njima mi danas imamo našu zemlju i budućnost.”

MILIJUN PRATITELJA NA TIKTOKU ZA PREŽIVJELU ŽRTVU HOLOKAUSTA

PIŠE: J. C.

Ako smatrate da ste prestari za nove tehnologije, možda vas priča o Lily Ebert navede da promijenite mišljenje. Lily je već bila u devedesetim godinama života kada je pokrenuta društvena mreža TikTok namijenjena objavama video uradaka. Danas Lily ima 97. godina i jedna je od najomiljenijih zvijezda interneta.

Ova prabaka je prikupila više od milijun pratitelja na društvenoj mreži a zadaća koju je ona sebi zadala važna je i prelazi uobičajene okvire TikToka. Lily Ebert na TikToku objavljuje kratke video-poruke u kojima odgovara na pitanja o tome kako je preživjela Auschwitz.

U svojim video-snimkama ona ponekad dijeli i šaljive anegdote o tome kako je kao dijete živjela u Mađarskoj.

Lily Ebert nije se bavila tehnologijama i društvenim mrežama, ali njezin 17-ogodišnji unuk Dov Forman otvorio joj je profil na TikToku jer je smatrao da je važno da što veći broj mladih ljudi bude upoznat s pričom njegove bake, ali i drugih preživjelih žrtava Holokausta. Dov Forman ustvari je na početku že-

Lily Ebert

lio pronaći obitelj židovsko-američkog vojnika koji je Lily dao novčanicu na kojoj je napisao “Želim vam puno sreće i veselja”. Vojnik joj je tu novčanicu dao prilikom oslobođanja Auschwitza.

“Prije nekoliko mjeseci moja baka nije ni znala što je to TikTok i zato je stvarno nevjerovatno da danas ima milijun pratitelja”, kaže Dov.

“Moju generaciju često upozoravaju na opasnosti društvenih mreža, ali ja mislim da se često pri tome ne sagledavaju pozitivni potencijali. Ono što

smo moja baka i ja uspjeli postići na društvenoj mreži pokazuju da prava snaga društvenih mreža može biti pozitivna”, dodaje.

Lily i Dov zajedno su napisali i knjigu “Lilyno obećanje” koja bi uskoro trebala biti objavljena, a milijuntog pratitelja na TikToku proslavili su balonima.

SEDAM PORTRETA PREŽIVJELIH ŽRTAVA HOLOKAUSTA PRINCA CHARLESA

PIŠE: F. B.

Britanski prijestolonasljednik princ Charles naručio je ove godine izradu portreta nekih od posljednjih britanskih preživjelih žrtava Holokausta, u želji da to bude “snažni testament” njihovih životnih priča i trajni podsjetnik na užase nacističkog režima.

Sedam portreta prvi je puta javnosti prikazano krajem siječnja u Kraljičinoj galeriji u Londonu u povodu Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta.

Jedan od portreta prikazuje Lili Ebert (98) koja je princu Charlesu pokazala istetovirani broj na svojoj ruci kao i zlatni privjesak kojeg je sakrila od logorskih čuvara u svojoj cipeli.

“Moj susret s Vama je za sve one koji su izgubili svoje živote”, kazala je princu a on joj je odgovorio: “Počasćen sam susretom s Vama”.

U predgovoru kataloga izložbe s portretima preživjelih žrtava Holokausta princ Charles je napisao: “Svi smo odgovorni jedni za druge, za našu kolektivnu povijest. Jedan od najtežih podsjetnika na to je Holokaust, kada je nacistički režim brutalno poubijao trećinu europskih Židova u pokušaju da istrijebi ne samo židovski narod već i judaizam”.

“Sedam portreta. Sedam lica. Svako lice predstavlja preživjelu žrtvu užasa tih godina, žrtvu koja je nakon rata pronašla spas i dom u Britaniji i postala integralni dio tkiva naše nacije. Ipak, ovi portreti predstavljaju puno više od sedam iznimnih pojedinaca. Oni stoje kao živi

podsjetnik na šest milijuna nevinih muškaraca, žena i djece čije priče nikada neće biti ispričane, čiji portreti nikada neće biti naslikani”, napisao je britanski princ.

Princ Charles, koji je pokrovitelj Zaklade memorijalnog dana sjećanja na Holokaust, naručio je i portreti preživjelih žrtava Helen Aronson, Manfreda Goldberga, Areka Hersha, Anite Lasker Wallfish, Rachel Lewy i Zigija Shippera.

HOLIVUDSKA DJEČJA ZVIJEZDA JEDAN JE OD ANĐELA ČUVARA ŽIDOVA

PIŠE: F. B.

U četvrti Fairfax u Los Angelesu, poznati su kao “anđeli šabata”. Ova skupina dobrih poznavatelja borilačkih vještina već više mjeseci dobrovoljno prati

ortodoksne Židove na njihovom putu od sinagoge na šabatnu molitvu, zbog zabrinjavajućeg porasta antisemitskih napada diljem SAD-a.

Jedan od tih anđela nije nitko drugi do bivši holivudski glumac Židov Jonathan Lipnicki. Lipnicki je još kao dijete glumio u velikim uspješnicama poput

filmova “Stuart Mali” i “Jerry Maguire”, i to uz neke od najvećih filmskih zvijezda poput Toma Cruisea, Renée Zellweger i Hugh Lauriea.

Lipnicki također židovsku djecu u Fairfaxu uči osnovama samoobrane.

Prema njegovim riječima “anđeli” imaju raspored po kojem čekaju ljude

ispred njihovih kuća i prate ih do sinagoge i zatim se brinu da se oni i sigurno vrate svojim domovima. Kako je objavio, pratnja stručnjaka za borbilačke vještine predstavlja mjeru sigurnosti ali i znak solidarnosti.

Njegova osobna uloga u ovom projektu inspirirana je sjećanjem na njegovog djeda, koji je bio preživjela žrtva

Holokausta. Tijekom rata bio je jedan od logoraša Auschwitza.

“Moj djed bio je jedan od najhrabrijih ljudi koje sam poznao”, kaže Jonathan.

Bivši glumac, koji na prsima ima istetoviranu Davidovu zvijezdu, prvi je puta posjetio Izrael 2017. godine i, kako sam kaže, to mu je putovanje promijenilo život.

OBLJETNICA KONFERENCIJE U WANNSEEU, PREKRETNICE U “KONAČNOM RJEŠENJU ŽIDOVSKOG PITANJA”

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Osamdeseta obljetnica zloglasne konferencije u Wannseeu koja je označila prekretnicu u pristupu “konačnom rješenju židovskog pitanja” obilježena je 20. siječnja ove godine, među ostalim i u UN-u čija je Opća skupština, na zajedničku inicijativu Izraela i Njemačke, donijela rezoluciju kojom osuđuje njezikanje Holokausta.

Wannsee je otmjeno predgrađe Berlina, idilično mjesto na jezeru u kojem je u raskošnoj vili 20. siječnja 1942. makabrični skup nacističke vrhuške odlučio o sudbini europskih Židova. Skup je vodio Reinhard Heydrich, šef zloglasnog Glav-

nog ureda za sigurnost Reicha, a na njemu se okupilo još petnaest predstavnika različitih institucija nacističke Njemačke, uključujući i visoke službenike iz ministarstva vanjskih poslova i ministarstva prometa. Sve mladi, visoko obrazovani i ambiciozni ljudi. Došli su časnici SS-a, državni tajnici i vodeći ljudi nacističke uprave. Danas relativno nepoznata imena, ali tada vrlo pomno odabrana.

Na sastanku je odlučeno da se sve stavi pod Heydrichovu odgovornost. Iako je masovno ubijanje Židova već bilo počelo, posebno na područjima Sovjetskog Saveza koja je njemački Wehrmacht okupirao od ljeta 1941. i već ih je bilo pobijeno oko pola milijuna, sastanak u Wannseeu smatra se prekretnicom u politici progona Židova.

Zapisnik na petnaest stranica ne opisuje konkretno kako su nacisti htjeli uništiti Židove, ali sadrži formulacije koje su svima bile jasne. Adolf Eichmann, glavni Heydrichov suradnik i sudionik Konferencije, puno godina kasnije to je i priznao. Nakon njegove spektakularne otmice u Argentini koju su izvele izraelske tajne službe, on je na suđenju u Jeruzalemu 1961., na pitanje o čemu se razgovaralo u vili, rekao: “Razmatrani su različiti oblici ubijanja.”

Finalni protokol Konferencije u Wannseeu eksplicitno ne navodi istrebljenje, ali kroz nekoliko mjeseci nakon skupa nacisti su u Poljskoj instalirali prve plinske komore. Unatoč eufemizmima koji se pojavljuju u protokolu sastanka i njegovom kodiranom jeziku, namjere

su sudionicima bile jasne: koordinirati politiku čiji je cilj fizičko uništenje europskih Židova. Ubrzo su vlakovi puni židovskih muškaraca, žena i djece neprekidno počeli pristizati iz svih dijelova Europe u Auschwitz i ostale logore smrti u tada okupiranoj Poljskoj.

Na obljetnicu Konferencije u Wannseeu, Opća skupština UN-a usvojila je 20. siječnja konsenzusom rezoluciju kojom osuđuje nijekanje i iskrivljavanje Holokausta. Prijedlog rezolucije su UN-u zajednički podnijele Njemačka i Izrael. “Ova rezolucija trebala bi biti znak nade i inspiracije za sve one države i društva koja streme raznolikosti i toleranciji, teže pomirenju i koje razumiju da je sjećanje na Holokaust neophodno kako se takve vrste zločine ne bi ponovile”, stoji u zajedničkoj izjavi predstavnika Njemačke i Izraela.

Rezolucija je usvojena u nazočnosti skupine ljudi koji su preživjeli nacistički genocid u kojem je pobijeno oko šest milijuna Židova, oko dvije trećine židovske populacije u Europi.

“Glasanje je organizirano na isti datum kada je prije 80 godina na konferenciji u Wannseeu, nacistička vrhuška razgovarala i koordinirala genocid židovskog naroda, formirajući sustav nacističkih logora smrti”, stoji na stranici UN-a.

Predstavljajući rezoluciju, izraelski ambasador pri UN-u, koji je osobno unuk žrtava Holokausta, Gilad Erdan, rekao je da svijet živi “u razdoblju u kojem fikcija postaje činjenica, a Holokaust daleko sjećanje”. “Nijekanje Holokausta širi se kao rak, širi se pred našim očima”, upozorio je.

Rezolucija traži da se “bezrezervno odbaci nijekanje ili iskrivljavanje Holokausta kao povijesne činjenice... kao i sve aktivnosti čiji je to cilj”. Važno je, nastavlja se, da se aktivno očuvaju mjesta nacističkih logora smrti, koncentracijskih logora, logora za prisilni rad, mjesta

ubijanja, kao i slična mjesta koja su vodili “saveznici nacističkog režima, njihovi suučesnici ili pomoćnici”. Isto tako ističe se da je važno educirati buduće generacije i traži se od društvenih mreža da se aktivno bore protiv antisemitizma i nijekanja Holokausta.

Veleposlanica Njemačke u Izraelu, Susanne Wasum-Reiner i veleposlanik Izraela u Njemačkoj Jeremy Issacharoff, u zajedničkom eseju koji je objavljen u njemačkom dnevniku Tagesspiegel i izraelskom dnevniku Maariv, kritizirali su činjenicu da se povijesni podaci o uništenju Židova tijekom vladavine Trećeg Reicha još uvijek osporavaju i da se isto tako negira povijesno jedinstvena pojava Šoe, tj. uništenja šest milijuna Židova. “Negiranje i trivijalizacija zločina protiv čovječnosti nije samo rašireno u ekstremno desnim krugovima, nego se radi o raširenom društvenom i međunarodnom fenomenu”, stoji u zajedničkoj izjavi. Nadalje se kaže kako negiranje povijesnih činjenica vezanih uz Holokaust nije samo napad na žrtve progona i njihove nasljednike, nego i na Židove diljem svijeta, kao i na državu Izrael. Veleposlanici su predložili i zajedničke mjere poput dogovora oko zajedničke međunarodne definicije antisemitizma te oko investicija u obrazovanje.

U UN-u, većina obrazovnih napora u borbi protiv antisemitizma odvija se kroz UNESCO. Aktivnosti agencije među ostalim uključuju obrazovanje i obuku nastavnika, te razvoj smjernica za ministarstva obrazovanja širom svijeta.

KLASIĆ: O HOLOKAUSTU U WANNSEEU — KAKO NE BITI VOZAČ VLAKA IZ 1943.

Koliko se u Hrvatskoj podučava o Holokaustu, na koji način, u kojim razredima i u kojim razmjerima, predmet je mnogih rasprava, a neke od njih vode se i u okviru Šoa akademije. Upravo na skupu koji je ona organizirala u siječnju, uoči

Međunarodnog dana sjećanja na Holokaust, prof.dr.sc Hrvoje Klasić ispričao je zanimljivost o svojem posjetu Wannseeu, a vezano uz obrazovanje o Holokaustu u Njemačkoj.

Poznato je kako su se nacistički zločinci na suđenjima branili rečenicom da su “samo radili svoj posao”, što je primjerice tvrdio i Eichmann, opisujući sebe kao poslušnog birokrata. Upravo zbog toga, uz obrazovanje mladih, Njemačka je pristupila i obrazovanju odraslih čemu je Klasić svjedočio kada je jednom prigodom posjetio vilu u Wannseeu.

“Ušli smo u zgradu, prekrasnu vilu uz jezero. U jednom trenutku, uočio sam nekoliko predavaonica, malih učionica u kojima su bili odrasli ljudi. Pitao sam ‘Tko su ti ljudi?’ i dobio odgovor: ‘jedni su iz sindikata policije, a drugi iz sindikata željezničara’”, ispričao je Klasić.

I dalje je, kako je prepričao, dobio sljedeće pojašnjenje: “Ono što smo naučili jest da je od 1933. do 1945. previše ljudi reklo da samo obavlja svoj posao, da samo izvršavaju zapovjedi. Oni koji su vozili vlakove, stočne vagone ispunjene ljudima, oni koji su bili obični policajci koji su ljude hvatali i tjerali u te vagone, svi su se oni nakon rata izvlačili. E, sada obrazujemo i te ljude kako više nikad ne bi pomislili da je to normalno”.

“Takav pristup u Njemačkoj je nadgradnja”, istaknuo je Klasić. “Mi u Hrvatskoj još nismo ni na bazi, a baza su naši najmlađi sugrađani koji će bez problema otići na koncert i pjevati ‘Jasenovac i Gradiška Stara to je kuća Maksovih mesara’ ili izvikivati parole protiv Srba ili protiv Židova”.

BUNDESTAG ODAO POČAST ŽRTVAMA HOLOKAUSTA

PIŠE: J. C.

Bundestag je povodom Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta odao počast žrtvama a tom je prigodom u njemačkom parlamentu govorio predsjednik izraelskog Knesseta, koji je podsjetio na zločine nacističkog doba i pozvao na zaštitu demokracije.

“Ovo je mjesto gdje je čovječanstvo proširilo granice zla, mjesto gdje je gubitak vrijednosti pretvorilo demokratski okvir u rasističku i diskriminacijsku tiraniju”, rekao je Mickey Levy u Bundestagu, te dodao: “Dakle, ovdje, unutar zidova ove kuće, koji stoje kao nijemi svjedoci od kamena i čelika, ponovno učimo o

krhkosti demokracije i još jednom se podsjećamo na našu obvezu da je čuvamo”.

Njemački kancelar Olaf Scholz i predsjednik Frank-Walter Steinmeier bili su prisutni na sjednici Bundestaga, koja se održava u zgradi Reichstaga u kojoj je bio smješten njemački parlament na početku nacističke ere.

Održavanje sjećanja na Holokaust izazovan je zadatak koji je svaka nova generacija morala preuzeti, rekao je Levy, te nastavio kako sjećanje na Holokaust spaja Izraelce i Nijemce, iako 80 godina nije dovoljno za to da bi se rane zaliječile. Obje su nacije uspjele nadići povijesnu traumu i obje su ujedinjene u viđenju značaja demokracije, istaknuo je predsjednik izraelskog parlamenta koji nije

mogao suzbiti suze izgovarajući židovsku molitvu za žrtve, nakon čega su zastupnici u Bundestagu njegov govor popratili višeminutnim pljeskom.

Zastupnicima se obratila i Inge Auerbacher, preživjela žrtva Holokausta koja je pozvala Njemačku da se suoči s antisemitizmom. Svoj je govor završila isticanjem da su svi ljudi rođeni kao braća i sestre te da je njena “najdublja želja pomirenje među ljudima”.

Predsjednica Bundestaga Berbel Bas istaknula je da je zastrašujuće kako se danas umanjuju zločini Holokausta i da se koriste za političku propagandu, osobito na društvenim mrežama, te kazala kako smatra nepodošljivim kada protivnici cijepjenja sebe nazivaju “Židovima današnjice”.

EUROPSKI ŽIDOVSKI KONGRES ZATRAŽIO POVLAČENJE KNJIGE O ANNI FRANK

PIŠE: J. C.

Europski židovski kongres zatražio je od izdavača HarperCollinsa da povuče knjigu koja sugerira da je židovski bilježnik izdao Anne Frank, ocijenivši da je knjiga bacila sjenu na sjećanje na nju i povrijedila dostojanstvo žrtava Holokausta.

Američki izdavač objavio je knjigu “The Betrayal of Anne Frank: A Cold Case Investigation”, autorice Rosemary Sullivan, 18. siječnja. 2022. godine, a knjiga je izazvala senzaciju imenovavši Arnolda van den Bergha glavnim sumnjivcem za izdaju skrovišta obitelji Frank nacistima. Neovisni istražitelji kritizirali su zaključke knjige.

Nizozemski izdavač Ambo Anthos prekinuo je u veljači tiskanje knjige i ispričao se, objasnivši da ima dvojbe u pogledu metodologije na kojoj se temelje zaključci. HarperCollins, dio grupe News Corp, nije odgovorio na nekoliko zahtjeva za komentarom, a komentara nije imao ni Ambo Anthos.

Europski židovski kongres, sa sjedištem u Bruxellesu, koji predstavlja 42 nacionalne zajednice, zatražio je od HarperCollinsa da razmotri povlačenje knjige i da se distancira od njezine “potencijalno zapaljive tvrdnje... u vrijeme kada jačaju antisemitizam i nijekanje i iskrivljavanje Holokausta”.

“Po našem mišljenju, objava knjige duboko je povrijedila sjećanje na Annu

Frank kao i dostojanstvo preživjelih i žrtava Holokausta”, poručio je predsjednik EJC-a Moshe Kantor glavnom direktoru HarperCollinsa Brianu Murrayju u pismu.

Dnevnik židovske djevojčice Anne Frank u kojem ona opisuje o životu u skloništu preveden je na 60 jezika. Nacisti su je pronašli s još sedmero Židova u kolovozu 1944. godine. Skrivali su se gotovo dvije godine u tajnom aneksu iznad skladišta uz kanal u Amsterdamu. Svi su bili deportirani, a Anne je umrla u logoru Bergen Belsen u dobi od 15 godina.

Sullivanina knjiga iznosi zaključke šestogodišnje istrage o tom slučaju koju je vodio umirovljeni agent FBI-ja.

IMENA 64.440 UBIJENIH AUSTRIJSKIH ŽIDOVA NA SPOMENIKU U BEČU

PIŠE: J. C.

Nakon dvadesetogodišnjeg zalaganja Kurta Yakova Tuttera, preživjele žrtve Holokausta, Beč je dobio spomenik žrtvama Holokausta — radi se o 160 granitnih ploča s imenima 64.440 ubijenih austrijskih Židova koje se nalaze u parku u blizini Bečkog sveučilišta.

Spomenik je otvoren 2021. godine uoči obilježavanja Kristalne noći, a tom je prigodom austrijski predsjednik Alexander Van der Bellen preko Twittera upozorio da “moramo i dalje biti oprezni i podizati glas na svaku nepravdu. Antisemitizam nacionalsocijalista nije pao s neba, on je i prije toga bio prisutan u austrijskom društvu”.

Austrijski je predsjednik upozorio i na odgovornost Austrijanaca ističući da ta odgovornost “ponajprije znači da se odlučno i otvoreno odupremo svakom obliku mržnje, rasizma i antisemitizma”.

Kurt Yakov Tutter, preživjela žrtva Holokausta, porijeklom je Austrijanac a već godinama živi u Kanadi. On se dugi niz godina zalagao za izgradnju spomenika u glavnom gradu Austrije, spomenika koji bi odražavao i raspon Holokausta i pojedine žrtve Holokausta. Popisivanjem imena svih ubijenih austrijskih Židova željelo se “žrtvama vratiti njihova imena i tako barem dio njihova dostojanstva”.

Osim toga, ideja je bila da ljudi koji dođu vidjeti ovaj spomenik shvate da se radi o 64.440 pojedinaca — djece, majki, očeva i susjeda. Ti ljudi nisu bili samo brojevi, već ljudska bića sa svojim osobnim identitetima, nadama i snovima. Prikupljanje imena žrtava austrijskih Židova započelo je 1995. godine za vrijeme kancelara Franza Vranitzkog. Austrijska vlada financirala je izgradnju ovog spomenika koji je stajao oko 5 milijuna eura.

Osobna je i posebna i priča Kurta Yakova Tuttera. On je rođen 1930. godine u Beču, a kada je imao nepunih osam godina njegova je domovina postala dio Trećeg Reicha. Njegov otac Benjamun uspio je s obitelji pobjeći u Belgiju a 1942. godine nacisti su uhitili Yakovljeve roditelje i poslali ih u Auschwitz. Prije uhićenja njegova je majka uspjela sakriti Yakova i njegovu sestru a židovska tajna mreža uspjela ih je smjestiti u jednu nežidovsku obitelj i tako ih spasiti od sigurne smrti. Nakon rata Kurt je otišao u Kanadu gdje i sada živi.

“Austrijski nacisti imaju grobove koje članovi njihovih obitelji mogu obići. Moja sestra i ja izgubili smo naše roditelje, koji su pretvoreni u pepeo i dim. Željeli smo u našem rodnome gradu imati mjesto na kojem možemo zapaliti svijeću i moliti za naše roditelje. To je naše pravo. Brojne židovske obitelji više nemaju nikoga tko bi mogao moliti za njih. Kada moja sestra i ja dođemo do ovog spomenika, mi ćemo izgovoriti kadiš za naše voljene roditelje,

i upaliti svijeću za one koji nemaju nikoga tko bi za njih molio”, kazao je Tutter nakon otkrivanja spomenika.

Austrijske vlade su sve do početka 2000-ih smatrale da je zemlja bila uglavnom žrtva nacističke Njemačke, a ne sudionik i suradnik nacista. Izložena oštrim kritikama zbog tog stava, Austrija danas priznaje aktivnu ulogu svoje nacije i društva u ubojstvu oko 65.000 austrijskih Židova, velike većine židovske populacije u zemlji prije Drugog svjetskog rata. Gotovo 50.000 žrtava bili su Bečani. Prije Drugog svjetskog rata u Austriji je živjelo oko 192.000 Židova, oni su činili gotovo 4 posto ukupnog stanovništva. Prema procjenama danas u Austriji živi oko 20.000 Židova.

Zid s imenima ubijenih austrijskih Židova drugi je službeni spomenik žrtvama Holokausta u Beču. Prije 21 godine u središtu austrijske prijestolnice na Judenplatzu je otvoren memorijal žrtvama Holokausta.

IZVRŠNI DIREKTOR PFIZERA DOBITNIK ŽIDOVSKOG NOBELA

PIŠE: F. B.

Izvršni direktor Pfizera Albert Bourla ovogodišnji je dobitnik ugledne nagrade Genesis, poznate i kao “židovski Nobel”, a nagradu je dobio za svoje napore u razvoj cjepiva protiv COVID-a 19.

Nagrada, čiji novčani iznos iznosi milijun dolara, dodjeljuje se svake godine određenoj osobi na temelju njezinih profesionalnih uspjeha, doprinosu čovječanstvu i poštivanja židovskih vrijednosti. Zaklada nagrade Genesis objavila je da je Bourla dobio najveći broj glasova u online kampanji u kojoj je sudjelovalo oko 200.000 osoba iz 71 zemlje.

Zaklada je odala počast Bourli zbog njegova “vodstva, odlučnosti i posebice

zbog spremnosti preuzimanja velikog rizika”. Zaklada također ističe važnost Pfizerove odluke da na početku pandemije odbije ponudu SAD-a za sufinanciranjem istraživanja, jer je ta odluka pomogla tvrtki da smanji birokraciju i ubrza razvoj cjepiva. Pfizer je bio prvi koji je dobio dozvolu za svoje cjepivo u SAD-u i u Europi.

Albert Bourla je rođen u Grčkoj i sin je preživjelih žrtava Holokausta. Najavio je da će novac od ove nagrade donirati u projekte čiji je cilj očuvanje sjećanja na žrtve Holokausta, posebice u Grčkoj.

Roditelji Alberta Bourle bili su među rijetkim preživjelim članovima židovske zajednice Soluna, koja je praktički nestala tijekom Holokausta. “Nagradu prihvaćam ponizno i u ime svih mojih kolega u Pfizeru. Odrastao sam u židov-

skoj obitelji koja je vjerovala da je svatko od nas jak samo onoliko koliko su jake veze naše zajednice i odgajan sam da vjerujem kako je svakoga od nas Bog pozvao da popravlja svijet”, kazao je Albert Bourla na vijest da je upravo on dobitnik ove ugledne nagrade.

Neki od dosadašnjih dobitnika nagrade Genesis su redatelj Steven Spielberg, glumac Michael Douglas, violinist Itzhak Perlman, glumica Natalie Portman i drugi.

HITLEROV KONJAK ZA SLAVLJE U ČAST BAR MICVE

PIŠE: J. C.

Edward Ed Shames preminuo je 3. prosinca 2021. godine u 99. godini života, u svom dobu u američkoj saveznoj državi Virginiji.

Ed Shames je za vrijeme Drugog svjetskog rata bio u legendarnoj jedinici američke vojske Easy Company i on je 1945. godine uzeo u Njemačkoj bocu konjaka koje su bile isključivo namijenjene Adolfu Hitleru, čovjeku koji je želio ukloniti Židove s lica zemlje. Čekao je sve do 1961. godine da otvori jednu bocu. A prigoda je

bila i više nego simbolična — bar micva njegovog sina, kada se on obvezao na to da će živjeti kao Židov.

Ed Shames je u jednom razgovoru opisao kako je čitavog života bio obilježen svojim odrastanjem u Virginiji. “To su bila teška vremena za židovske dječake. Ponekad smo se morali tući. Prvo što su ljudi o meni naučili bilo je da me se nikada ne može dva puta nazvati ‘prljavim Židovom’. Bio sam oštar”, rekao je. Pridružio se američkoj vojsci i borio protiv nacista. Bio je jedan od prvih američkih vojnika koji su ušli u koncentracijski logor Dachau, ali o tome iskustvu nije nikada želio

govoriti. Utisci i sjećanja bili su prejaki. Ed je zato bio puno razgovorljiviji kada se radilo o nagradi s kojom se vratio iz Njemačke — Hitlerovim konjakom.

Kada je Drugi svjetski rat završio, Ed i njegovi suborci upali su u Hitlerovo Orlovo gnijezdo, gdje je je Ed uspio pronaći i uzeti nekoliko boca konjaka na kojima je pisalo “isključivo za Führera”. Tim je konjakom nazdravio na bar micvi svog najstarijeg sina. Ed Shames je za sobom ostavio dva sina, četvero unučadi i dvanaestoro praunučadi.

IN MEMORIAM

MARIO BEUSAN (1944. – 2022.)

Mario Beusan bio je arhitekt, magistar tehničkih znanosti, samostalni umjetnik na području primijenjenih umjetnosti i redoviti profesor Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu. Mario Beusan bio je stalni suradnik Židovske općine Zagreb, te je, između ostaloga, s Mirom Wolf realizirao niz izložbi u Galeriji “Ivo i Milan Steiner” kao i stalni postav Židovskog muzeja u Zagrebu.

[Od Marija Beusana oprostila se Snješka Knežević:](#)

Otkako se začula vijest da je Mario preminuo, u svim se medijima nižu i množe članci in memoriam, objavljuje njegova biografija i popisi djela — in extenso, što svjedoči koliko je Mario bio poštovan i poznat. Što se još može reći, a da nije rečeno i poznato? Odlučila sam zato da na papir stavim nekoliko misli i uspomena. O Mariju kao ličnosti, i o njegovu djelu, moglo bi se govoriti i govoriti: svaka njegova izložba ili postav, svaki njegov unikatni nakit priča je za sebe.

Marija se sjećam kao mladog asistenta profesora, kasnije akademika Begovića u njegovom kabinetu. Dobro se sjećam atmosfere u tom kabinetu: šarmantnog i uvijek susretljivog Begovića, Marija, spremnog da se smjesta uključi u dijalog ... Susretali smo se i drugdje, ali više smo počeli razgovarati, kad se Mario ozbiljno i sustavno počeo baviti izložbama, a nešto kasnije i stalnim postavima. Mario je upravo žudio za dijalogom, želio je

čuti komentare, primjedbe, pa i kritike. Katkad me poticao da pišem o njima, a tome je uvijek prethodilo obilaženje bilo galerije bilo muzeja. Preuzimao je ulogu vodiča, strastveno i sa žarom upozoravao i objašnjavao, tako bi bih mogla reći, da je verbalno i gestama rekreirao ideju i realizaciju. Bilo je doista inspirativno.

Zametak njegove vokacije, a kasnije i misije predstavljanja umjetnina, nalazi se u njegovu ranom interesu za nakit. Prve, uglavnom komorne izložbe, u kojima je umjetnički predmet uzdignut u svojoj individualnosti i jedinstvenosti bile su početak. (...)

Raznovrsnost tema pružala je najrazličitije izazove. Osobito u velikim kulturno-povijesnim izložbama. Katkad je bilo malo oslona za evokaciju prostorno-vremenskog konteksta, a bilo je čak slučajeva kad je morao prikazati neprikazivo. Tako u izložbi “Sinagoga i Zagreb”, u kojoj su glavne teme bile kulturocid, memoricid i genocid. Odrekao se slika patnje, mučenja i ubijanja, a evokaciju besprimjerne strahote Holokausta povjerio prepoznatljivim simbolima. Njihovom izolacijom i naglašavanjem, tako da svjedoče kao opomena i optužba, dohvatio je univerzalnu poruku i konkretnu svrhu izložbe. (...)

U slučaju egipatske zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu bio je suočen s raskošnim obiljem građe, kao nikada dotad. Postav je evokacija mikrokozma grobnice. Sofisticiranim prikazom um-

jetnosti faraonskog Egipta, a s vremenom i svih ostalih zbirki, Arheološki muzej u Zagrebu postao kulturni topos, najljepši i najviše posjećivan zagrebački muzej. Među muzejskim postavima vjerojatno Beusanov opus magnum, kao što je možda među izložbama “Dalmatinska Zagora — nepoznata zemlja”. No možda se on s time i ne bi složio...

Prije nevolja koje su nas snašle, potresa i epidemije, 2019. u Arheološkom muzeju predstavili smo njegove dvije knjige “Arhitektura izložbe” i “Email”. Treća knjiga, posvećena interijerima i dizajnu izašla je 2021., ali Mario nije doživio promociju. Arheološki muzej u kojem je tako minuciozno, inventivno i tankočutno slagao predmete u slike i prizore, teško je stradao. Bilo bi lijepo — kad zgrade bude obnovljena, a polo mljeni predmeti restaurirani — da se rekonstruira Beusanov postav. Bilo bi to dolično odavanje počasti. Jer muzejski su postavi ipak trajni, dok su izložbe jednokratna senzacija kao kazališna predstava ili koncert.

Kaže se, da je pokojnik živi dok ga se ljudi sjećaju. Marija Beusana sjećat će se mnogi. Kao čovjeka i umjetnika, koji je — kako je napisala Željka Čorak — popravljao svijet. i odgovarao zlim silama kako im se najbolje može odgovoriti: finoćom i skladom. Tako se ponašao prema svima, tako je stvarao, tako je vjerovao.

IN MEMORIAM ISAK DRUTTER

PIŠE: MAJA KOBOL

Napustio nas je još jedan istaknuti i dragi član naše zajednice gospodin Isak Drutter.

Isak Drutter rodio se u Šibeniku 1925. godine u obitelji Salamona i Regine rođ. Konforti. Kao mladić priključio se anti-fašističkom otporu i tek je 1947. godine u Zagrebu maturirao u gimnaziji, nadoknađujući izgubljene godine školovanja. Ekonomski fakultet je diplomirao u Zagrebu 1955. godine. Kao stipendist Fordove fondacije usavršavao se (1960.) na sveučilištima u Chicagu i Berkeleyu, gdje je završio postdiplomski studij.

Cijeli svoj profesionalni život je posvetio pitanjima ekonomije kao nastavnik na

fakultetu, suradnik Ekonomskog instituta i Instituta društvenih nauka, direktor zagrebačke Narodne banke, guverner Narodne banke Hrvatske, potpredsjednik Privredne komore itd. Objavljivao je brojne članke u ekonomskim časopisima i edicijama Ekonomskog instituta.

Kćer Ina Drutter bila je nadarena slikarica, čija je djela nakon njezine smrti Isak Drutter donirao Modernoj galeriji.

No danasve ćemo ga se sjećati kao dragog prijatelja i suradnika, skromnog i uvijek punog razumijevanja.

ZIHRONO LIVRAHA!

